

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ - ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: ΕΝΑ ΣΧΟΛΕΙΟ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ
Κατεύθυνση : Ψυχοπαιδαγωγικές Συνιστώσες της Πολυπολιτισμικότητας

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*«Η Συμβουλευτική σε έναν Πλουραλιστικό Κόσμο:
Απόψεις Συμβούλων – Θεραπευτών για την Αναγκαιότητα της Διαπολιτισμικής
Προσέγγισης»*

Τριμελή Επιτροπή:

Επιβλέπων: Τσιρώνης Χρήστος – Επίκουρος Καθηγητής

Μπίκος Κωνσταντίνος - Καθηγητής

Γρηγοριάδης Αθανάσιος – Επίκουρος Καθηγητής

Εισηγήτρια:

Μιχαλοπούλου Παγώνα

ΑΜ:198

Θεσσαλονίκη 2014

Περιεχόμενα

Περίληψη	σελ. 4
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 8
2. Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
2.1. Αποσαφήνιση εννοιών	σελ. 11
2.2. Η Μελέτη του Πολιτισμού: Διαπολιτισμική Ψυχολογία και Σύγχρονες Προσεγγίσεις	σελ. 17
2.3. Ο Θεσμός της Συμβουλευτικής.....	σελ. 21
2.3.1 Στόχοι και αρχές της Συμβουλευτικής.....	σελ. 24
2.3.2. Πολιτισμική Ετερότητα και Συμβουλευτική Διαδικασία.....	σελ. 25
2.4. Διαπολιτισμική Συμβουλευτική	σελ. 32
2.4.1. Θεωρητικό πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής.....	σελ. 33
2.4.2. Στόχοι και αρχές της Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής.....	σελ. 35
2.5. Διαστάσεις και εννοιολογικό πλαίσιο της Πολιτισμικής Επάρκειας.....	σελ. 36
2.6. Θέματα Ηθικής στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική.....	σελ. 42
3. Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ	
3.1. Τεκμηρίωση της σημαντικότητας του υπό μελέτη θέματος.....	σελ. 44
3.2. Μέθοδος.....	σελ. 45
3.3. Ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας.....	σελ. 46
3.4. Συμμετέχοντες.....	σελ. 48
3.5. Εργαλεία – Μέσα συλλογής δεδομένων.....	σελ. 49
3.5.1 Χαρακτηριστικά του εργαλείου	σελ. 49
3.5.2. Πλεονεκτήματα – Μειονεκτήματα του εργαλείου.....	σελ. 49
3.6. Συλλογή των δεδομένων.....	σελ. 50
3.7 Μεθοδολογία Ανάλυσης.....	σελ. 50
4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	σελ. 52
5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ. 62

6. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ- ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣσελ. 77

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

8. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Περίληψη

Η μελέτη και ο προβληματισμός γύρω από την έννοια του πολιτισμού έχει απασχολήσει κατά καιρούς διάφορες επιστήμες και έχει αποτελέσει σημαντικό αντικείμενο ερευνητικού ενδιαφέροντος τα τελευταία χρόνια και στο χώρο της επιστήμης της Ψυχολογίας. Ανεπηρέαστη δεν έμεινε η Συμβουλευτική, που από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έχει δημιουργήσει έναν ξεχωριστό κλάδο, την Διαπολιτισμική Συμβουλευτική, η οποία ασχολείται με την μελέτη τρόπων, μεθόδων και διαδικασιών βάσει των οποίων μπορεί να παρασχεθεί επιστημονικά θεμελιωμένη βοήθεια σε άτομα διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων. Ωστόσο, αν και η Διαπολιτισμική προσέγγιση φαίνεται να υπάρχει αρκετά χρόνια, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο βρίσκει εφαρμογή γενικότερα και στα ελληνικά δεδομένα ειδικότερα. Από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η εικόνα που διαμορφώνεται είναι ότι έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση, τουλάχιστον ως προς την αναγνώριση ότι το πολιτισμικό υπόβαθρο και η πολιτισμική διαφοροποίηση είναι συνθήκες που δεν μπορούν να αγνοηθούν, καθώς φαίνεται να επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο που κανείς σκέπτεται, συμπεριφέρεται, αντιλαμβάνεται τις δυσκολίες του και εκφράζει τα συναισθήματά του, τις αξίες του, τις πεποιθήσεις του κτλ. Γίνεται επίσης φανερό ότι οι παραπάνω διαδικασίες υπεισέρχονται σε όλα τα στάδια της συμβουλευτικής διαδικασίας και καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την τελική έκβαση της, καθιστώντας απαραίτητη την υιοθέτηση πολιτισμικά ευαισθητοποιημένων τεχνικών και μεθόδων, κυρίως αν λάβει κανείς υπόψη το πλήθος των ερευνητικών δεδομένων που καταδεικνύουν την αναποτελεσματικότητα των παραδοσιακών προσεγγίσεων όταν εφαρμόζονται στη συμβουλευτική ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες.

Σε μια προσπάθεια μελέτης της Διαπολιτισμικής προσέγγισης, χρησιμοποιώντας ως μέθοδο ανάλυσης των αποτελεσμάτων τη Θεματική Ανάλυση Περιεχομένου, επιχειρήθηκε να ερευνηθεί κατά πόσο τα δεδομένα της βιβλιογραφίας απαντώνται στην ελληνική πραγματικότητα. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκαν ομάδες των 4-6 ατόμων, συνολικού αριθμού εικοσιενός συμμετεχόντων, κατά την διάρκεια των οποίων συζητήθηκαν θέματα, όπως ο ρόλος τους ως σύμβουλοι σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, οι εμπειρίες που έχουν συλλέξει από τα πλαίσια όπου δραστηριοποιούνται, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και τους τρόπους που εφευρίσκουν ώστε να τις διαχειριστούν.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δίνουν στοιχεία σχετικά με το πώς και τι οι ίδιοι οι σύμβουλοι αντιλαμβάνονται ως διαφορετικό, ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν στη συνάντησή με τους πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες τους και πώς αντιλαμβάνονται την πολιτισμική

τους επάρκεια. Τέλος, αναφέρονται οι προτάσεις τους ως προς την αποτελεσματικότερη εφαρμογή της συμβουλευτικής σε έναν πλουραλιστικό κόσμο.

Λέξεις κλειδιά: πολιτισμός, συμβουλευτική, διαπολιτισμική προσέγγιση, πολιτισμική επάρκεια

Abstract

The study and reflection on the concept of culture has occasionally occupied various sciences and has become an important subject of research in recent years in the science of psychology. The science of Counseling didn't remain unaffected and by the early 20th century it created a separate branch, the Cross - cultural Counseling, which deals with the study of ways, methods and procedures under which can provide scientific basis to help people of different cultural groups. However, although the Cross-cultural approach seems to be around several years, the question is how it applies in general and particularly in Greek data. According to relevant literature, we get the impression that there have been important steps in this direction, at least in the recognition of the cultural background and of the cultural diversity, that they are conditions that can not be ignored, as it seems to affect significantly the way the person thinks, behaves, understands the difficulties and expresses his feelings, values and beliefs etc.. It becomes also clear that these processes are involved in all stages of the consultation process and are an important determinant of the outcome, making it necessary to adopt culturally sensitized techniques and methods, especially if one takes under consideration the number of research data demonstrating the inefficiency of traditional approaches when applied in counselling individuals from different cultural groups.

In an effort to study the cross-cultural approach, using as assay results the Thematic Content Analysis was undertaken to investigate whether the data found in the literature applies to Greek reality. To this aim a group of 4-6 persons was formed, total of twenty-one participants, during which they discussed issues such as the role of advisors in a multicultural environment, the experiences gathered from the context in which they operate, the difficulties they face and the procedure of inventing ways to manage them.

The survey results give information on how and what the consultants themselves perceive as different, which are the difficulties they face when meeting their culturally different clients and how they perceive their cultural competence. Finally, there are proposals that refer to how we can make implementation of counselling more effective in a pluralistic world.

Keywords: culture, counseling, cross-cultural approach, cultural competence

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Τσιρώνη Χρήστο, Επίκουρο Καθηγητή του τμήματος Θεολογίας για την στήριξη που μου πρόσφερε και την υπομονή που έδειξε όλο το διάστημα της συνεργασίας μας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άλλα δύο μέλη της τριμελούς μου επιτροπής κ. Γρηγοριάδη Αθανάσιο, Επίκουρο Καθηγητή του τμήματος Προσχολικής Αγωγής και Μπίκο Κωνσταντίνο, Καθηγητή του τμήματος Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, για την κατανόηση που έδειξαν στην χρονική καθυστέρηση που χρειάστηκε μέχρι να ολοκληρώσω την εργασία μου και να την παραδώσω.

Ευχαριστώ επίσης την Μπάκα Αφροδίτη, Λέκτορα του τμήματος Ψυχολογίας, που ανταποκρίθηκε αμέσως στο αίτημα μου και με βοήθησε να ξεμπλοκάρω και να μπορέσω να συνεχίσω.

Ευχαριστώ πολύ τους συμμετέχοντες που έδειξαν πολύ καλή διάθεση και αφιέρωσαν με μεγάλη προθυμία λίγο από τον προσωπικό τους χρόνο για να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ οφείλω στην αγαπημένη μου φίλη Χριστίνα που όλα αυτά τα χρόνια στηρίζει τις προσπάθειες και τις επιλογές μου όποιες και αν είναι αυτές. Χωρίς την υποστήριξη που μου προσέφερε δεν ξέρω αν θα τα κατάφερνα να αντεπεξέλθω.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Δημήτρη και Ελένη, την αδερφή μου Όλγα και τον σύντροφο μου Λευτέρη που ο καθένας με τον δικό του τρόπο προσπάθησε να κάνει αυτό το ιδιαίτερα δύσκολο διάστημα για μένα λίγο πιο ευχάριστο.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω την συγκεκριμένη εργασία στην πολυαγαπημένη μου γιαγιά, που δεν βρίσκεται πια μαζί μας και ήταν ο πρώτος άνθρωπος που με δίδαξε με τον πιο απλό τρόπο σύνθετες έννοιες όπως η άνευ όρων αποδοχή και η αγάπη.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σύγχρονες κοινωνίες χαρακτηρίζονται πλέον από την παγκοσμιοποίηση, την κυριαρχία της γνώσης και της πληροφορίας, την επιστημονική και τη τεχνολογική πρόοδο (Τσιρώνης, 2003, σ.21). Καθώς παγκόσμιες αλλαγές λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό και στις σχέσεις μεταξύ αλληλοεξαρτώμενων κοινωνιών και οικονομιών η διαπολιτισμική κοινωνική αλληλεπίδραση και πολιτισμική ποικιλομορφία αποτελούν μια συνηθισμένη κατάσταση στην καθημερινότητα (Τσιρώνης, 2013, σ. 60). Η κοινωνική πραγματικότητα που διαμορφώνεται ενέχει στοιχεία κοινωνικής κινητικότητας, πολιτισμικών αλλαγών και οικονομικής μεγέθυνσης ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την κοινωνική πόλωση (Ζαϊμάκης, 2005, σ. 68). Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο οι σύγχρονοι άνθρωποι κατανοούν όρους όπως «πολιτισμός», «ταυτότητα», «κοινότητα» κ.α. έχει διαφοροποιηθεί (Τσιρώνης, 2013, σ. 61).

Οι αλλαγές αυτές ήταν φυσικό και αναμενόμενο να επηρεάσουν και την Ελληνική κοινωνία και η πολιτισμική ποικιλομορφία είναι πλέον ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός. Τα μεγάλα κύματα μεταναστών, η πλειοψηφία των οποίων εγκαταστάθηκε στα μεγάλα αστικά κέντρα, που κατέφτασαν στην χώρα μας τα τελευταία χρόνια, έχουν μεταβάλλει τη σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας και οδήγησαν στην διαφοροποίηση τόσο της πληθυσμιακής, όσο και της κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας (Παπακωνσταντίνου, 2007). Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο όρος «πολιτισμική ποικιλομορφία» αναφέρεται στην συνύπαρξη διαφορετικών εθνογλωσσικών και φυλετικών χαρακτηριστικών, εθίμων, πεποιθήσεων και θρησκειών (Κωστούλα-Μακράκη, 2006· Στογιαννίδου, 2006, σ.72).

Ωστόσο, αν και η διαφορετικότητα και η διαχείριση της είναι μέρος της καθημερινής μας ζωής, η συνάντηση με έναν άγνωστο προκαλεί ανησυχία, την ανάγκη δημιουργίας συγκεκριμένων προσδοκιών όσον αφορά τη συμπεριφορά του και ο αρχικός του προσδιορισμός βασίζεται συχνά σε στερεότυπα τα οποία αφορούν την κοινωνική ομάδα - κατηγορία ή τον πολιτισμό στον οποίον ανήκει (Smith & Bond, 2005, σ.382). Έτσι στην καθημερινότητα μας συνηθίζουμε να διαφοροποιούμε και να διαχωρίζουμε ανάμεσα στα «γνωστά» και στα «άγνωστα», στα «δικά» μας και στα «ξένα» στηριζόμενοι πάνω σ' ένα σύνολο αξιών και κανόνων που μας βοηθάει να καθορίσουμε τη δράση μας, να ερμηνεύσουμε τη δράση των «άλλων» και να αποκτήσουμε θεμελιώδη πρότυπα προσανατολισμού και αξιολόγησης της πραγματικότητας (Γκόβαρης, 2001, σ.21). Τα στερεότυπα ωστόσο συνιστούν ιδιαίτερα γενικευμένες εικόνες για διάφορες κοινωνικές ομάδες/κατηγορίες οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα (Παπατσούμας & Χίος, 2006, σσ.14-15). Οποιοδήποτε διαφορετικό χαρακτηριστικό όπως το φύλο, η εθνικότητα, η ηλικία, η εκπαίδευση, ο πλούτος, η σωματική διάπλαση αλλά και οποιοδήποτε άλλη ιδιότητα, η οποία συνιστά αναγνωρίσιμο κοινωνικό δείκτη, μπορεί να αξιολογηθεί στερεοτυπικά και να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της στάσης και της συμπεριφοράς απέναντι σε όσους είναι φορείς των «διαφορετικών» αυτών χαρακτηριστικών

(Smith & Bond, 2005), με απώτερο στόχο την υποβάθμιση εκείνου του μέρους της αυτοεικόνας, το οποίο προέρχεται από τις κοινωνικές ομάδες - κατηγορίες στις οποίες το άτομο ανήκει (Παυλόπουλος, 2006). Τα συγκεκριμένα ειδικά χαρακτηριστικά μεγαλοποιούνται, γενικεύονται και απολυτοποιούνται σε ακραίο πολλές φορές βαθμό και μπορεί να οδηγήσουν στη δημιουργία στερεοτυπικών εικόνων για τον «τρελό», τον «ανάπηρο», τον «ξένο» αλλά και για οποιαδήποτε άλλη κατηγορία, η οποία δεν εμπίπτει στα κανονιστικά πρότυπα της εκάστοτε κοινωνικής και ιστορικής συγκυρίας. Η στερεοτυπική αντιμετώπιση με τη σειρά της μπορεί να οδηγήσει στον στιγματισμό, στις διακρίσεις και κατά συνέπεια στον κοινωνικό αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση.

Παλαιότερες μελέτες ανέφεραν ότι μέχρι το 2000 περισσότερο από το 1/3 του πληθυσμού θα είναι φυλετική και εθνική μειονότητα, με ακόμη μεγαλύτερα ποσοστά (45%) στα δημόσια σχολεία μας (Sue, Arredondo, McDavis, 1992, σ. 478). Η πραγματικότητα επαλήθευσε τους ισχυρισμούς τους καθώς η κατανομή του πληθυσμού έχει μεταβληθεί σε παγκόσμιο επίπεδο όπως επίσης και στην χώρα μας. Το 2004 οι μετανάστες από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής ένωσης ανέρχονται στους 900.000, που σημαίνει ότι απαρτίζουν το 8% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Σπανέα & Καλαντζή-Αζίζι, 2008, σ.35). Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι ίσως τα πρώτα που δέχθηκαν αυτές τις αλλαγές, με την αλλαγή της σύνθεσης του μαθητικού πληθυσμού (Sue et al., 1992). Υπολογίζεται ότι πάνω από το 70% των σχολείων με βάση ερευνητικά στοιχεία του 2003, έχουν έως πέντε αλλοδαπούς μαθητές (Γκότοβος & Μάρκου, 2003). Σημαντικές αλλαγές δέχτηκαν και οι υπηρεσίες υγείας, οι οποίες όπως και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, φάνηκαν απροετοίμαστες να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις που προέκυψαν από τη μεταβολή της σύνθεσης του ελληνικού πληθυσμού. Οι δομές που παρέχουν ψυχολογικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες, στα μέλη των πολιτισμικών ομάδων είναι ελάχιστες στην Ελλάδα και κατά κύριο λόγο σχετίζονται με παροχή επιδομάτων και άλλων διευκολύνσεων, που αφορούν κυρίως όσους διαμένουν νόμιμα στη χώρα και είναι χαρακτηρισμένοι ως ομογενείς ή πρόσφυγες που έχουν πάρει άσυλο (Παπαστυλιανού, 2008· Έμκε-Πουλοπούλου, 2005· Καλλινικάκη, 2005). Επίσης, μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισαν να οργανώνονται σε κοινοτικό επίπεδο και υπολείπονται σε ειδικά καταρτισμένους σε θέματα διαπολιτισμικότητας επαγγελματίες (Καλλινικάκη, 2005· Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004).

Σημαντικό επίσης είναι να αναγνωριστεί ότι οι πολιτικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε περιοχή και κάθε εποχή επηρεάζουν όχι μόνο την προσωπική ζωή του καθενός αλλά και την επαγγελματική. Με αυτόν τον τρόπο η συμβουλευτική και οι σύμβουλοι δεν ήταν δυνατόν να μείνουν ανεπηρέαστοι από τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί τα τελευταία χρόνια (Sue et al., 1992, σ. 479). Ερευνητικά δεδομένα, τα οποία προέρχονται από μη Δυτικά πολιτισμικά πλαίσια, μειώνουν σταδιακά την εγκυρότητα των

παραδοσιακών θεωριών, οι οποίες φαίνεται να είναι ακατάλληλες όταν εφαρμόζονται στην πράξη, έξω από τις ΗΠΑ και την Ευρώπη (Segall, Dasen, Berry & Poortinga, 2008). Ο εστιασμός στα ζητήματα πολυπολιτισμικότητας ήταν τόσο έντονος τις τελευταίες δεκαετίες, που κάποιοι αποκάλεσαν όλη αυτή την κινητικότητα ως την «τέταρτη δύναμη» στο πλαίσιο της επιστήμης της ψυχολογίας (Welfel, 1998).

Η νέα κοινωνική πραγματικότητα έτσι όπως έχει διαμορφωθεί καθιστά έντονη την ανάγκη, οι παρεμβάσεις οποιουδήποτε τύπου - ατομικές, ομαδικές, ψυχοθεραπευτικές, συμβουλευτικές, ψυχοκοινωνικές - να ενσωματώσουν, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, τις έννοιες της κουλτούρας και του πολιτισμού, καθώς αποδεικνύεται ότι επηρεάζουν σχεδόν κάθε πτυχή της διαγνωστικής και θεραπευτικής διαδικασίας. Η εγκυρότητα του στοιχείου αυτού ενισχύεται και από τα αποτελέσματα αρκετών ερευνών σύμφωνα με τα οποία, οι παραδοσιακές προσεγγίσεις και τεχνικές οι οποίες δεν ενσωματώνουν το πολιτισμικό πλαίσιο, βρέθηκαν να είναι αναποτελεσματικές σε ανθρώπους που φέρουν διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο και είναι φορείς διαφορετικών αξιών (Bernal, Jimenez – Chafey & Rodriguez, 2009· Klingner & Edwards, 2006· Bernal & Sáez-Santiago, 2006· Utley, Kozleski, Smith & Draper, 2002· Constantine & Yeh, 2001· Nagayama-Hall, 2001· Sue et al., 1992).

Σήμερα, όσο πότε άλλοτε είναι απαραίτητο οι ψυχολόγοι να θέτουν ερωτήσεις όπως το «ποια ψυχολογική θεωρία λειτουργεί καλύτερα σε κάθε πολιτισμικό πλαίσιο;», «ποια είναι τα όρια της κάθε ψυχολογικής θεωρίας;» και «ποια ψυχολογικά φαινόμενα είναι πιο πιθανό να εμφανιστούν στις περισσότερες κουλτούρες;» (Pedersen, 2001, σ.16), προσπαθώντας να αντιληφθούν τον/την πελάτη μέσα στο δικό του/της πολιτισμικό πλαίσιο και αναγνωρίζοντας ότι ορισμένες εμπειρίες όπως η κοινωνικοποίηση, οι διακρίσεις και η καταπίεση μπορεί να σχετίζονται με το πρόβλημα που κάθε φορά παρουσιάζεται.

Τα παραπάνω βρίσκονται σε αντιστοιχία με τις κατευθύνσεις της Αμερικάνικης Ψυχολογικής Εταιρίας (APA, 2003), σύμφωνα με τις οποίες «οι ψυχολόγοι ενθαρρύνονται να αναγνωρίσουν ότι ως πολιτισμικά όντα, μπορεί να έχουν στάσεις και πιστεύω τα οποία μπορεί να επηρεάσουν τις αντιλήψεις τους όσον αφορά στις αλληλεπιδράσεις τους με άτομα που διαφέρουν από τους ίδιους πολιτισμικά» και να «αναγνωρίσουν τη σημαντικότητα της πολυπολιτισμικής ευαισθησίας, γνώσης και κατανόησης των ατόμων που διαφέρουν πολιτισμικά» (σσ. 19 & 27).

Όλα τα παραπάνω αποτέλεσαν την αφορμή για τη συγγραφή της παρούσης εργασίας. Ο προβληματισμός για το ρόλο του συμβούλου, την επάρκεια που διαθέτει για να ανταπεξέλθει στις συνθήκες και την επίγνωση που διαθέτει ή δεν διαθέτει ως προς αυτό, αποτέλεσαν τη βάση για το σχεδιασμό της έρευνας που διενεργήθηκε. 21 επαγγελματίες στο χώρο της ψυχικής υγείας, σύμβουλοι ή θεραπευτές μοιρασμένοι σε 5 ομάδες συζήτησαν

θέματα σχετικά με την πολυπολιτισμική πραγματικότητα, το ρόλο τους, την διαπολιτισμική προσέγγιση. Ειδικότερα, η συγκεκριμένη έρευνα αποσκοπεί στο να αναδείξει τους προβληματισμούς, τις ανάγκες, τις πεποιθήσεις των ίδιων των συμβούλων/ θεραπευτών για την αποτελεσματικότητα της εργασίας τους στις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και τις απόψεις τους για την αναγκαιότητα ή μη, μίας προσέγγισης διαπολιτισμικής.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, στο Θεωρητικό Μέρος και στο Εμπειρικό Μέρος. Στο Θεωρητικό Μέρος αρχικά γίνεται μία αποσαφήνιση ορισμένων εννοιών που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν στο υπόλοιπο μέρος της εργασίας. Στη συνέχεια γίνεται μία αναφορά σε γεγονότα που θεωρείται ότι διαδραμάτισαν αξιοσημείωτο ρόλο για την επιστήμη της ψυχολογίας και την ενασχόληση της με το φαινόμενο του πολυπολιτισμού και της διαπολιτισμικότητας. Έπειτα προσεγγίζεται ο Θεσμός της Συμβουλευτικής, οι στόχοι και οι αρχές της καθώς και η σχέση της με την πολιτισμική ετερότητα. Στη συνέχεια διερευνάται η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική θέτοντας το θεωρητικό της πλαίσιο, τις αρχές και τους στόχους της. Μια ακόμη έννοια που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια καταγράφεται, αυτή της Πολιτισμικής Επάρκειας των Συμβούλων και το Θεωρητικό Μέρος κλείνει προσεγγίζοντας Θέματα Ηθικής στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική.

Στο Εμπειρικό Μέρος αρχικά τεκμηριώνεται η σημαντικότητα του υπό μελέτη θέματος, στη συνέχεια παρατίθενται ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας, έπειτα περιγράφεται η μέθοδος που ακολουθήθηκε, ακολουθεί η παράθεση των αποτελεσμάτων και η εργασία κλείνει με τη συζήτηση των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

2.1 Αποσαφήνιση Εννοιών

Θεωρείται σκόπιμο στο σημείο αυτό, πριν αναφερθούμε εκτενέστερα στη διαπολιτισμική συμβουλευτική, να πραγματοποιηθεί μια αποσαφήνιση των βασικών εννοιών, που έχουν άμεση συνάρτηση με το θεωρητικό πλαίσιο, ώστε να είναι πληρέστερη η κατανόησή του. Η αποσαφήνιση κρίνεται αναγκαία λαμβάνοντας υπόψη ότι οι όροι και οι έννοιες στις κοινωνικές επιστήμες, δεν αποτελούν απλές αναλυτικές κατηγορίες ή αφαιρέσεις αλλά οδηγούς για δράση (Καυταντζόγλου, 2006, σσ.21-22). Είναι σημαντικό να είναι ξεκάθαρο το περιεχόμενο τους και να αποφεύγεται η αοριστία, η πολυσημία και η ασυνεπής χρήση τους, κυρίως στο πλαίσιο της επιστημονικής θεωρίας και πρακτικής, καθώς επηρεάζουν τον τρόπο που οι άνθρωποι συμπεριφέρονται και κατανοούν την κοινωνία. Στο πλαίσιο της παρούσης εργασίας, οι έννοιες αυτές γίνονται αντιληπτές και αξιοποιούνται ως κοινωνικές κατασκευές (Yoshida, 2013, σ.4), ως παράγωγα δηλαδή συγκεκριμένων κοινωνικο – πολιτικών και ιστορικών συγκυριών και όχι ως κατηγορίες οι οποίες βασίζονται σε βιολογικά και γενετικά χαρακτηριστικά. Χρησιμοποιούνται επίσης ως μεταβλητές που

συμβάλλουν στην καλύτερη και βαθύτερη κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και όχι ως αναλυτικές κατηγορίες που χρησιμοποιούνται για την κατηγοριοποίηση και ομαδοποίηση των ανθρώπων.

Πολιτισμός

Για τον όρο πολιτισμός, όπως για πολλές άλλες σημαντικές έννοιες στο χώρο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, έχουν διατυπωθεί διαφορετικοί ορισμοί, περισσότερο ή λιγότερο περιεκτικοί. Η γενικότερη συζήτηση που αναπτύσσεται γύρω από τον όρο «πολιτισμός» προκύπτει από τη διπλή του διάσταση: την αντικειμενική και την υποκειμενική. Η έμφαση στην υποκειμενική ή την αντικειμενική διάσταση του πολιτισμού – δηλαδή η κατανόηση του μόνο μέσα από τους δικούς του όρους ή με αντικειμενικά, οικουμενικά κριτήρια – έχει μεγάλη σημασία, καθώς διαμορφώνει και επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τις διαπροσωπικές και διομαδικές σχέσεις στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας (Ευαγγέλου, 2007· Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1997).

Στο πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με τον ορισμό, το εννοιολογικό περιεχόμενο και τη λειτουργικότητα του όρου πολιτισμός (Kim, Yang & Hwang, 2006, σ.11). Οι περισσότεροι ερευνητές αποδέχονται έναν ευρύ ορισμό της έννοιας, όπως τον διατύπωσε ο Herskovits (1948) και συγκλίνουν στην άποψη ότι ο πολιτισμός περιλαμβάνει *«το μέρος του ανθρώπινου περιβάλλοντος το οποίο το επινόησε ο άνθρωπος»* (όπως αναφέρεται στο Segall et al., 2008, σ.25). Το περιβάλλον αυτό περιλαμβάνει τόσο τα αντικειμενικά στοιχεία (π.χ. εργαλεία, οδικό δίκτυο, υποδομές) όσο και τα υποκειμενικά, τα οποία αναφέρονται *«σε ένα πολυδιάστατο σύνολο από κοινά πιστεύω, κοινές νόρμες και κοινές αξίες, οι οποίες ενσαρκώνονται στις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές και οι οποίες έχουν καλλιεργηθεί, μεταδοθεί και δοκιμαστεί λειτουργικά στο πέρασμα του χρόνου»* (Thomas, 1994, όπως αναφέρεται στο Spring, 2001, σ.5).

Η συγκεκριμένη προσέγγιση του πολιτισμού βρίσκεται σε συμφωνία με την πρόσληψη της έννοιας με βάση τρία κριτήρια: τον χώρο, τον χρόνο και τη γλώσσα (Georgas & Berry, 1995). Οι πολιτισμοί γίνονται αντιληπτοί τόσο ως προϊόντα του παρελθόντος όσο και ως σχήματα διαμόρφωσης της μελλοντικής συμπεριφοράς ενώ οι άνθρωποι θεωρείται ότι διαμορφώνουν πολιτισμό και ταυτόχρονα διαμορφώνονται από αυτόν (Segall et al., 2008). Στην ίδια κατεύθυνση ο Berry (2000, σ.199) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι οι πολιτισμοί βρίσκονται ταυτόχρονα εντός και εκτός και ότι αποτελούν τόσο τα επακόλουθα προϊόντα της ανθρώπινης δραστηριότητας όσο και τους διαμορφωτές της.

Σύμφωνα με τους Fowers & Richardson (1996, όπως αναφέρεται στο Welfel, 1998, σ.245), πολιτισμός είναι *«ένα σύνολο από νοήματα που ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή»*. Στο πλαίσιο αυτού του ορισμού ο πολιτισμός ως έννοια δεν αναφέρεται μόνο στην εθνικότητα και στην ιθαγένεια αλλά και σε χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το φύλο, ο σεξουαλικός

προσανατολισμός, η αναπηρία και η συμμετοχή σε θρησκευτικές ομάδες, τα οποία θεωρούνται βασικά συστατικά της υπό συζήτηση έννοιας. Ο Eleftheriadou (1996, σ.503) αναφέρει ότι οι άνθρωποι δημιουργούν αυτά τα κοινά νοήματα, τα οποία αναφέρονται σε γεγονότα, σύμβολα, ψευδαισθήσεις και πραγματικότητες, ρόλους, αξίες, μύθους, κανόνες και συνήθειες, προκειμένου να είναι σε θέση να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά, διαμορφώνουν με άλλα λόγια τη δομή της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Λόγω του ότι ο πολιτισμός αναφέρεται *«στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και στον τρόπο ζωής, τους οποίους μοιράζεται μια ομάδα ανθρώπων σε ένα μέρος ή σε μια δεδομένη χρονική στιγμή... αυτό περιλαμβάνει κοινά πιστεύω, αξίες, συνήθειες, παραδόσεις και νόρμες, τη κοινή γλώσσα, θρησκεία, ιστορία, γεωγραφία ή συγγένεια»* (Morris, 2014, σ.7), επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίον οι άνθρωποι σκέφτονται, ενεργούν, επικοινωνούν, συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή, εκφράζουν τις ανάγκες και τα συναισθήματα τους και γενικότερα τον τρόπο με τον οποίο ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα που διαμορφώνεται γύρω τους.

Σύμφωνα με τον Giddens (2002), πολιτισμός είναι ο τρόπος ζωής μιας κοινωνίας ή επιμέρους ομάδων στα πλαίσια μιας κοινωνίας και συμπεριλαμβάνει τον τρόπο που ντύνονται, τις γαμήλιες συνήθειες, την οικογενειακή ζωή, τις θρησκευτικές τελετουργίες και τις ασχολίες στον ελεύθερο χρόνο τους. Ο Γεωργογιάννης (2009) θεωρεί ότι πολιτισμός είναι το σύνολο των πνευματικών και υλικών προϊόντων που έχει να επιδείξει μια συγκεκριμένη στιγμή ένα σύνολο ανθρώπων που ανήκει διαχρονικά και συγχρονικά σε ένα έθνος, και ότι τα στοιχεία που συγκροτούν τον κάθε πολιτισμό δομούνται με διαφορετικό τρόπο, όπως για παράδειγμα τα στοιχεία που συγκροτούν μια γλώσσα. Η δυσκολία να οριστεί με ακρίβεια η έννοια του πολιτισμού επισημαίνεται από τον Nobert Elias (1992, όπως αναφέρεται στο Πλεξουσάκη, 2003, σ. 17) και είναι ευδιάκριτη στο παρακάτω απόσπασμα: *«η έννοια του “πολιτισμού” σχετίζεται με ποικίλα δεδομένα: με το επίπεδο της τεχνικής, με τους τρόπους συμπεριφοράς, με την εξέλιξη της επιστημονικής γνώσης, με θρησκευτικές ιδέες και συνήθειες. Μπορεί να αναφέρεται στο είδος της κατοίκησης ή της συμβίωσης ανδρών και γυναικών, στη μορφή του ποινικού κολασμού ή της παρασκευής του φαγητού, για την ακρίβεια δεν υπάρχει τίποτα που να μην μπορεί να γίνει κατά έναν “πολιτισμένο” ή έναν “απολίτιστο” τρόπο, για αυτό και φαίνεται πάντοτε κάπως δύσκολο να συνοψιστούν με λίγα λόγια όλα όσα μπορούν να χαρακτηριστούν ως του “πολιτισμού».*

Από τους παραπάνω ορισμούς προκύπτουν ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά της υπό μελέτη έννοιας. Το πρώτο αναφέρεται στο γεγονός ότι ο πολιτισμός περιλαμβάνει τόσο τις ορατές πλευρές, όπως π.χ. ο ενδυματολογικός κώδικας όσο και στοιχεία τα οποία δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμα όπως π.χ. ο τρόπος που κανείς σχετίζεται, σκέφτεται και εκφράζει συναισθήματα. Το δεύτερο στοιχείο αφορά στη δυναμική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ατόμου και πολιτισμού και η σχέση αυτή πρέπει να βρίσκεται στο προσκήνιο. Αυτό σημαίνει

ότι ο πολιτισμός βιώνεται μοναδικά από τον καθένα και αν κανείς επικεντρωθεί αποκλειστικά στον πολιτισμό, κινδυνεύει να βλέπει τους ανθρώπους με στερεοτυπικό τρόπο. Από την άλλη αν επικεντρωθεί μόνο στο άτομο αγνοώντας εντελώς το πλαίσιο μέσα στο οποίο ζει και εξελίσσεται, κινδυνεύει να σχηματίσει μόνο ένα μέρος της εικόνας (Eleftheriadou, 1996). Οι Κατσιώλης, Μουσταϊράς & Σπινθουράκη (1997, σ.168), διακρίνουν έξι χαρακτηριστικά του πολιτισμού, τα οποία παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαπολιτισμική επικοινωνία. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι ο πολιτισμός: μαθαίνεται, μεταδίδεται, είναι δυναμικός, είναι επιλεκτικός, οι βάσεις του είναι αλληλένδετες και είναι εθνοτικός.

Κουλτούρα

Ο όρος «κουλτούρα» πολλές φορές είναι συνώνυμος με τον όρο «πολιτισμός» και δηλώνει το σύνολο των «υλικών και πνευματικών προϊόντων μιας κοινωνίας» (Ζωγράφου, 2003, σ.42). Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, στην ευρύτητά του ο όρος «κουλτούρα» σημαίνει την αναγνώριση των αξιών, του τρόπου ζωής και των συμβόλων με τα οποία οι ανθρώπινες υπάρξεις, τόσο ως άτομα όσο και ως ομάδες, αναφέρονται στις σχέσεις με τους άλλους και αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Ο Eliot (1980, όπως αναφέρεται στο Παλαιολόγου-Ευαγγέλου, 2003, σ.70) τονίζει ότι η κουλτούρα του ατόμου δεν μπορεί να απομονωθεί από αυτή της ομάδας, αλλά και η κουλτούρα της ομάδας δεν μπορεί να αποσπαστεί από αυτή του συνόλου της κοινωνίας.

Φυλή

Η έννοια της φυλής έχει επικρατήσει να αναφέρεται γενικότερα σε χαρακτηριστικά τα οποία δεν υπόκεινται σε αλλαγές όπως το χρώμα του δέρματος, τα χαρακτηριστικά του προσώπου κτλ., τα οποία μοιράζεται μια ομάδα ανθρώπων που έχει τις ίδιες κληρονομικές ρίζες (Eleftheriadou, 1996, σ.502). Ωστόσο η έννοια της φυλής δεν είναι μια έννοια γενετικά προσδιορισμένη αλλά κοινωνικά κατασκευασμένη και για αυτό είναι σημαντικό να γίνεται κατανοητό ότι πρόκειται για μια "κατηγορία", η χρήση της οποίας μπορεί να οδηγήσει σε γενικεύσεις και στερεότυπα (American Psychological Association, 2003, σ. 380). Η φυλή πολλές φορές διευρύνεται ως έννοια για να συμπεριλάβει και ορισμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, υπονοώντας ότι οι συμπεριφορές και οι αξίες είναι άκαμπτες και δεν υπόκεινται σε αλλαγή. Είναι όμως σημαντικό να διευκρινιστεί ότι οι δύο έννοιες αναφέρονται σε διαφορετικές κατασκευές και περιγράφουν διαφορετικά ζητήματα και ότι το περιεχόμενο του πολιτισμού είναι ψυχοκοινωνικό και για αυτό το λόγο είναι κάτι το οποίο εξελίσσεται, τροποποιείται και αλλάζει (Eleftheriadou, 1996, σ.502).

Εθνικότητα

Εκτός από τον πολιτισμό μια ακόμα έννοια που φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας γενικότερα και στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής ψυχολογίας ειδικότερα, είναι η έννοια της *εθνικότητας*. Η εθνική ταυτότητα,

που αποτελεί σημαντικό συστατικό της πολιτισμικής ταυτότητας, μπορεί να οριστεί ως «*μια διαρκής, θεμελιώδης διάσταση του εαυτού, η οποία περιλαμβάνει την αίσθηση του ανήκειν σε μια εθνική ομάδα*» (Phinney, 1996, σ. 922), καθώς επίσης και «*τις στάσεις και τα συναισθήματα που συνδέονται με την αίσθηση αυτή*» (American Psychological Association, 2003, σ. 380).

Είναι σημαντικό, αλλά πολλές φορές δύσκολο, να υπάρχει μια σαφής διάκριση ανάμεσα στον πολιτισμό και στο έθνος ή την εθνική ομάδα, μια σύγχυση η οποία προκύπτει όταν η συζήτηση για τις έννοιες γίνεται με βάση κυρίως τα γεωγραφικά κριτήρια. Επειδή όμως οποιοδήποτε εθνική ομάδα ή υποομάδα εντός ενός έθνους, μπορεί να χαρακτηρίζεται από διαφορετικές πολιτισμικές αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς (Gelfand & Dyer, 2000), φαίνεται να είναι πιο λειτουργικές εκείνες οι προσλήψεις του πολιτισμού που τον εκλαμβάνουν ως «*ένα δυναμικό ανοικτό σύστημα το οποίο επεκτείνεται πέρα από τα γεωγραφικά σύνορα και το οποίο εξελίσσεται διαχρονικά*» και όχι ως *ένα σταθερό και αμετάβλητο σύνολο στοιχείων*» (Hong & Chiu, 2001, σ. 181).

Επιπολιτισμός

Ο όρος επιπολιτισμός περιγράφει τη διαδικασία πολιτισμικής προσαρμογής που επέρχεται με άμεση και συνεχή επαφή μεταξύ πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων/ατόμων. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία επηρεάζει και τις δύο πλευρές, περισσότερο ίσως το άτομο ή την ομάδα που μεταναστεύει (Segall, Lonner & Berry, 1998). Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό της έννοιας του επιπολιτισμού «*ο επιπολιτισμός συμπεριλαμβάνει όλα εκείνα τα φαινόμενα που συμβαίνουν, όταν ομάδες από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα έρχονται σε συνεχή και άμεση επαφή, με συνακόλουθες αλλαγές στα πολιτισμικά πρότυπα της μιας ή και των δύο ομάδων*» (Berry, 1997, σ.7). Η πορεία και η ποιότητα της παραπάνω διαδικασίας εξαρτάται από διάφορους παράγοντες καθώς τα μέλη των πολιτισμικών ομάδων επιλέγουν ή αναγκάζονται να αποδεχτούν έναν συγκεκριμένο τρόπο επιπολιτισμού ανάλογα με τις ευρύτερες συνθήκες που συναντούν στις χώρες υποδοχής και την πολιτική που ακολουθείται για τις εθνικές μειονότητες.

Μειονότητα

Τυπικά είναι μικρότερη σε μέγεθος και ισχύ ομάδα που ζει στο πλαίσιο μιας κοινωνίας. Ωστόσο το μέγεθος δεν αποτελεί το βασικότερο κριτήριο για να χαρακτηριστεί μια ομάδα ως μειονότητα. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της είναι ότι σε σύγκριση με την κυρίαρχη ομάδα, εξαιτίας φυσικών ή πολιτισμικών χαρακτηριστικών της, υπολείπεται σε δύναμη και έχει ιστορικό καταπίεσης και διακρίσεων και σε επίπεδο συλλογικής πολιτικής (Τσιρώνης, 2003, σ. 187 • Welfel, 1998, σ. 245).

Πολιτισμικά διαφορετικοί πελάτες

Οι πελάτες που ανήκουν σε οποιαδήποτε ομάδα, η οποία ορίζεται ως μειονότητα ή είναι οι πελάτες που προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό background, από αυτό του συμβούλου (Welfel, 1998, σ. 245).

Πολυπολιτισμικότητα και Διαπολιτισμικότητα

Ο όρος «πολυπολιτισμικότητα» είναι κυρίως αναλυτικός όρος και χαρακτηρίζει την υπάρχουσα κατάσταση έτσι όπως διαμορφώνεται σε σχέση με την παρουσία και συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων στους κόλπους μιας κοινωνίας ενώ ο όρος «διαπολιτισμικότητα» είναι περισσότερο κανονιστικός, αναφερόμενος στο πώς θα έπρεπε να είναι αυτή η συνύπαρξη (Δαμανάκης, 1998). Επομένως η διαπολιτισμικότητα υπάρχει μόνο από τη στιγμή που γίνεται συνείδηση, κοινή και κυρίαρχη κουλτούρα όλων μας. Είναι ένα αποδεκτό σώμα αξιών, αντιλήψεων, πεποιθήσεων, στάσεων και συμπεριφορών σχετικά με τον άνθρωπο και την κοινωνία, που ενσωματώνεται στους νομικούς, ηθικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, εκπαιδευτικούς και άλλους θεσμούς (Άλκηστις, 2008· Λιακοπούλου, 2006· Μάρκου, 1997). Μια σημαντική διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών είναι αυτή που προτείνει ότι με τον όρο «πολυπολιτισμικός» υποδηλώνονται όλες οι ξεχωριστές διαδικασίες που πραγματοποιούνται υπό την επίδραση της μετανάστευσης και των διαφόρων μορφών προσφυγιάς ενώ με τον όρο «διαπολιτισμικός» υποδηλώνονται, αντίθετα, οι παιδαγωγικές, πολιτικές και κοινωνικές δραστηριότητες και οι επιδιώξεις, οι οποίες υλοποιήθηκαν και υλοποιούνται, ως απάντηση στα προβλήματα και στις προκλήσεις, που προήλθαν από τις παραπάνω καταστάσεις (Κρίβας, 2007). Ως «διαπολιτισμικότητα», λοιπόν, ορίζεται μια δυναμική διαδικασία συνάντησης, αλληλεπίδρασης, αμοιβαίας συνεργασίας και περαιτέρω ανάπτυξης των πολιτισμών με τελικό στόχο τον μετασχηματισμό της κοινωνίας. Σε όλους δίνεται η δυνατότητα να εκφράζονται ως ατομικές και συλλογικές προσωπικότητες, διατηρώντας την πολιτισμική τους ταυτότητα και εμπλουτίζοντάς την παράλληλα με στοιχεία της ταυτότητας του άλλου (Γκότοβος, 2002· Μάρκου, 1997).

2.2 Η μελέτη του Πολιτισμού: Διαπολιτισμική Ψυχολογία και οι Σύγχρονες Προσεγγίσεις

Για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, η πλειοψηφία των θεραπευτικών προσεγγίσεων που χρησιμοποιούνταν στο χώρο της ψυχοθεραπείας και της συμβουλευτικής, αφορούσε κυρίως τις βιομηχανικές χώρες και κατά κύριο λόγο την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική (Segall et al., 2008). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότερες ψυχολογικές θεωρίες είχαν αναπτυχθεί με βάση τα Δυτικά συστήματα πολιτιστικών πεποιθήσεων και διατυπώθηκαν από Δυτικούς ψυχολόγους, στηριζόμενες σε αποτελέσματα ερευνών με υποκείμενα που κοινωνικοποιήθηκαν σύμφωνα με τις δυτικές αξίες και τα δυτικά πρότυπα (Παπαστυλιανού, 2008). Ωστόσο το γεγονός ότι μια επιστήμη περιορίζεται στη μελέτη μιας μόνο κοινωνίας, εγκυμονεί κινδύνους. Το πιθανότερο είναι να δεσμευτεί πολιτιστικά και να

μετατραπεί σε μια εθνοκεντρική επιστήμη, που βγάζει αυθαίρετα συμπεράσματα και λειτουργεί με επισφαλής γενικεύσεις, όπως εξάλλου συνέβη και ίσως συνεχίζει να συμβαίνει σε μικρότερο βαθμό έως σήμερα (Segall et al., 2008, σσ.53-54). Τέτοιου είδους γενικεύσεις, σύμφωνα με τους Lago & Thomson (1997) εγκυμονούν κινδύνους σχετικά με α) το τι αποτελεί φυσιολογικό και για ποιον συμβουλευόμενο/πελάτη, β) το πλαίσιο και τις συνθήκες εμφάνισης μιας συμπεριφοράς, γ) το γραμμικό επιστημονικό τρόπο σκέψης που χαρακτηρίζει τους δυτικούς συμβούλους και δ) την έμφαση στον αφαιρετικό τρόπο σκέψης που χαρακτηρίζει τους Δυτικούς πολιτισμούς.

Σημαντικό ωστόσο κρίνεται να αναφερθούν ορισμένα γεγονότα που θεωρείται ότι διαδραμάτισαν αξιοσημείωτο ρόλο για την επιστήμη της ψυχολογίας και την ενασχόληση της με το φαινόμενο του πολυπολιτισμού και την διαπολιτισμικότητα.

Κοινωνικο - ιστορικές εξελίξεις, όπως η αύξηση του πολιτικού ακτιβισμού, οι οποίες πίεσαν και επιτάχυναν την ενασχόληση με τα ζητήματα διαπολιτισμικότητας στο χώρο της ψυχολογίας είναι μεταξύ άλλων α) η σημαντική μετατροπή της σύνθεσης του πληθυσμού, κυρίως στις ΗΠΑ και το γεγονός ότι οι φυλετικές και εθνικές ομάδες, οι οποίες αποκαλούνται "μειονότητες" αποτελούν πλέον ένα σημαντικό ποσοστό αυτού του πληθυσμού και υπολογίζεται ότι θα μετατραπούν σε σημαντικές πλειοψηφίες, που προκαλούν ενδιαφέρον όχι μόνο λόγω του μεγέθους, αλλά κυρίως για την εκτεταμένη πολιτική και κοινωνική δύναμη που το μέγεθος αυτό απαιτεί (Welfel, 1998), β) η έμφαση που δόθηκε, μέσα από κινήματα και διεκδικήσεις στις ΗΠΑ, στα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων. Νομοθετικά θεσπίσματα όπως η Civil Rights Act το 1964 και το Americans with Disabilities Act το 1990, αν και δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα όσον αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, έφεραν ωστόσο το ζήτημα στο προσκήνιο (Pedersen, 2001, σ.23) και γ) η πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση ατόμων από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, οι οποίοι με τη σειρά τους εργάστηκαν προς την κατεύθυνση της ανάδειξης των ζητημάτων που σχετίζονται με την διαπολιτισμικότητα. Οι συγκεκριμένοι επαγγελματίες "ανάγκασαν" την επιστήμη της ψυχολογίας να κάνει την αυτοκριτική της και να αποδεχτεί τις αποτυχίες που είχε στο ιστορικό της, όσον αφορά στη θεραπεία πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων και τη βλάβη που προκλήθηκε από ρατσιστικές συμπεριφορές και εθνοκεντρικές προκαταλήψεις (Welfel, 1998).

Οι εξελίξεις αυτές σε συνδυασμό με τις ανησυχίες για τις συνέπειες που μπορεί να προκύψουν όταν μια επιστήμη, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη είναι εθνοκεντρική, οι οποίες ενισχύθηκαν από αποτελέσματα πολλών ερευνών (Farsimadan, Dragi-Lorenz & Ellis, 2007· Kearney, Draper, & Barón, 2005· Sue, 1998· Welfel, 1998· Sue et al., 1992) τόσο για τη χαμηλή αντιπροσώπευση ατόμων που διαφέρουν πολιτισμικά όσον αφορά στην αναζήτηση ψυχολογικής βοήθειας (Barrett, Chua, Crits-Christoph, Gibbons, & Thompson,

2008· Kearney, Draper, & Barón, 2005· Kim & Omizo, 2003) όσο και για τη μη αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών προσεγγίσεων όταν εφαρμόζονται σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια, οδήγησαν πολλούς ερευνητές να τοποθετήσουν τον πολιτισμό στο προσκήνιο και να μελετήσουν τον τρόπο που επηρεάζει τη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των εκδηλώσεων της.

Από την μελέτη και την έρευνα για το ρόλο και τη σημασία του πολιτισμού, προέκυψαν τρεις ευρείες και ξεχωριστές ψυχολογικές σχολές σκέψης: η διαπολιτισμική ψυχολογία (cross – cultural psychology), η πολιτισμική ψυχολογία (cultural psychology) και η γηγενής προσέγγιση (indigenous approach) (Smith & Bond, 2005· Yang, 2000· Jahoda & Krewer, 1997· Eleftheriadou, 1996· Kim, 1990).

Η διαπολιτισμική ψυχολογία ως επιστημονικός κλάδος της παραδοσιακής ψυχολογίας, καθιερώθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 60' με στόχο τον έλεγχο και την επαλήθευση θεωριών, μη Δυτικά προσανατολισμένων, σε άλλα πολιτισμικά πλαίσια (Segall et al., 2008). Κατά τον Wrightsman (1992), η εναλλακτική αυτή προσέγγιση έχει τις ρίζες της στη θεωρία του George Kelly, η οποία βασίστηκε σε κολεκτιβιστικές και μη Δυτικές γηγενείς ψυχολογικές προσεγγίσεις, συνηγορώντας περισσότερο υπέρ της ανοχής της αμφισημίας, του πολυδιάστατου χαρακτήρα της πραγματικότητας, της εγκυρότητας τόσο των υποκειμενικών στοιχείων όσο και των αντικειμενικών αποδείξεων και της αναγνώρισης της πολιτισμικής προκατάληψης, στις εφαρμογές της ψυχολογίας.

Έχοντας επικρατήσει να αποκαλείται ως η «τέταρτη δύναμη» στο χώρο της ψυχολογίας, δεν έχει ως στόχο να απορρίψει τις τρεις κυρίαρχες ψυχολογικές προσεγγίσεις - Ψυχοδυναμική, Συμπεριφοριστική και Ανθρωπιστική. Έχει όμως στόχο να τις ενδυναμώνει και να τις εμπλουτίσει, θέτοντας τη μεταβλητή του πολιτισμού στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Ο Pedersen (2001, σ.18) συμφωνεί με την αναφερόμενη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων, υποστηρίζοντας ότι η προοπτική του πολιτισμού είναι κεντρική α) στους ψυχοδυναμικούς ορισμούς του ασυνείδητου, β) στους ενισχυτικούς μηχανισμούς του συμπεριφορισμού και γ) στη προσωπική και με νόημα κατανόηση του υπαρξισμού. Στην ίδια κατεύθυνση οι Tsang & Streltzer (2001), κάνοντας μια συνολική παρουσίαση των διάφορων προσεγγίσεων, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη προσέγγιση ή σχολή θεραπείας που να ανταποκρίνεται καλύτερα σε άτομα από μειονοτικές και πολιτισμικές ομάδες. Στην ίδια κατεύθυνση ο Eleftheriadou (1996, σ. 515) υποστηρίζει ότι το να εργάζεται κανείς μέσα από μια διαπολιτισμική οπτική δεν σημαίνει ότι πρέπει απαραίτητα να υιοθετήσει και να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη θεωρία. Έχει να κάνει περισσότερο με το να διατηρεί μια ανοιχτή στάση απέναντι στους διαφορετικούς τρόπους που οι άνθρωποι σκέφτονται και συμπεριφέρονται, ως αποτέλεσμα των διαφορετικών και μοναδικών κοινωνικοπολιτισμικών τους εμπειριών. Με άλλα λόγια είναι

σημαντικό οι σύμβουλοι να είναι σε θέση να διαχειρίζονται ταυτόχρονα τις παρατηρούμενες ομοιότητες και διαφορές που έρχονται κάθε φορά στο προσκήνιο (ο.π., σσ.506-507).

Όσον αφορά στον ορισμό της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας, ένας γενικά αποδεκτός ορισμός είναι αυτός που έχει προταθεί από τους Berry et al. (1992, όπως αναφέρεται στο Lonner & Adamopoulos, 1997, σ. 53), σύμφωνα με τον οποίον *«η Διαπολιτισμική ψυχολογία αφορά στη μελέτη των ομοιοτήτων και των διαφορών στο επίπεδο της ατομικής ψυχολογικής λειτουργίας σε ποικίλες πολιτισμικές και εθνικές ομάδες, στη μελέτη των σχέσεων μεταξύ ψυχολογικών, κοινωνικοπολιτισμικών, οικολογικών και βιολογικών μεταβλητών και τέλος στη μελέτη των αλλαγών στις οποίες υπόκεινται οι μεταβλητές αυτές»*.

Αν και υπάρχει δυσκολία να δοθεί ένας ολοκληρωμένος ορισμός, οι διαφορετικοί ορισμοί που έχουν κατά καιρούς προταθεί, συγκλίνουν ότι πρόκειται για έναν "κλάδο" της ψυχολογίας που:

- ενδιαφέρεται για τη φύση και την έκταση της ανθρώπινης ποικιλομορφίας καθώς επίσης και για τους λόγους που υπάρχουν πίσω από αυτή τη διαφοροποίηση
- θεωρεί ότι ο πολιτισμός είναι η βασική, αν όχι η βασικότερη μεταβλητή, η οποία συμβάλλει στις ατομικές διαφορές που παρατηρούνται στην εκδήλωση της συμπεριφοράς
- ενδιαφέρεται για την εξέλιξη και την μετατροπή της επιστήμης της ψυχολογίας σε μια πιο οικουμενική – καθολική επιστήμη, τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και σε επίπεδο εφαρμογής, σε σύγκριση με τώρα (Lonner & Adamopoulos, 1997, σσ.53-54)
- ενδιαφέρεται για τον εντοπισμό πτυχών της ανθρώπινης συμπεριφοράς, οι οποίες είναι οικουμενικές και μπορούν να εξηγηθούν με όρους γενικών αρχών (Smith & Bond, 2005, σ.475)
- προβαίνει σε συγκρίσεις, άμεσες ή έμμεσες, της συμπεριφοράς όπως αυτή εκδηλώνεται σε δύο ή περισσότερα πολιτισμικά πλαίσια (Eleftheriadou, 1996, σσ.501-502)

Οι υποστηρικτές της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας ξεκινάνε με τη πίστη ότι υπάρχει μια εγγενή οικουμενική διάσταση μεταξύ των πολιτισμών (Eleftheriadou, 1996, σ.501) και μέσα από τις ερευνητικές τους προσπάθειες επιχειρούν να ανακαλύψουν τις καθολικές αρχές, οι οποίες ρυθμίζουν και διαμορφώνουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, χρησιμοποιώντας επιστημονικά παραδείγματα παρόμοια με αυτά που χρησιμοποιούνται στις φυσικές επιστήμες (Yang, 2000· Greenfield, 1997· Lonner & Adamopoulos, 1997).

Στόχοι της Διαπολιτισμικής ψυχολογίας, σύμφωνα με τον Berry (2000) είναι να *«μεταφέρει τις τρέχουσες υποθέσεις και τα συμπεράσματα για την ανθρώπινη συμπεριφορά, σε άλλα πολιτισμικά πλαίσια προκειμένου να ελέγξει την εγκυρότητα τους»*, να *«εξερευνήσει νέα πολιτισμικά πλαίσια για να ανακαλύψει ψυχολογικά φαινόμενα, τα οποία δεν είναι διαθέσιμα στη πρώτη κουλτούρα»* και να *«ενσωματώσει τις γνώσεις που αποκτήθηκαν από τις δύο πρώτες*

δραστηριότητες με στόχο τη μετατροπή της ψυχολογίας σε πανανθρώπινη επιστήμη, που θα είναι έγκυρη για όλους τους ανθρώπους» (σ. 198).

Η πολιτισμική ψυχολογία από την άλλη, επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τις επιστήμες της ανθρωπολογίας και της εθνοψυχολογίας και επιχειρεί να εξετάσει τον πολιτισμό εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου (Eleftheriadou, 1996, σ.502).

Οι υποστηρικτές της Πολιτισμικής Προσέγγισης, όπως οι Shweder & Sullivan (1993), αν και δεν απορρίπτουν εντελώς την πιθανότητα ύπαρξης καθολικών αρχών και οικουμενικών στοιχείων μεταξύ των πολιτισμών, θεωρούν ότι η αναζήτηση αυτή δεν είναι γόνιμη και παραγωγική. Μια ακόμα διαφορά ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις αναφέρεται στα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούν στην έρευνα για τον πολιτισμό (Eleftheriadou, 1996· Yang, 2000).

Η τρίτη προσέγγιση στηρίζεται στην άποψη ότι εφόσον ορισμένες συμπεριφορές, συναισθήματα και αξίες εμφανίζονται αποκλειστικά και μόνο σε συγκεκριμένους τύπους πολιτισμικών ομάδων, είναι σημαντικό να ερμηνεύονται βάσει θεωριών οι οποίες έχουν αναπτυχθεί τοπικά (Smith & Bond, 2005, σ.475). Οι Kim, Yang & Hwang (2006, σσ.3-6) ορίζουν τη γηγενή ψυχολογία ως την επιστημονική μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, η οποία εξετάζει τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις πεποιθήσεις που διαμορφώνουν οι άνθρωποι, λειτουργώντας εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού, πολιτισμικού και οικολογικού πλαισίου. Όλα τα παραπάνω εξετάζονται έτσι όπως εμφανίζονται σε τοπικό επίπεδο και δεν μεταφέρεται σε άλλα περιβάλλοντα. Επίσης, ο Ho (1998, όπως αναφέρεται στο Yang, 2000, σ. 245), αντιλαμβάνεται τη γηγενή ψυχολογία ως *«τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των ψυχικών διαδικασιών εντός ενός πολιτισμικού πλαισίου το οποίο βασίζεται σε αξίες, έννοιες, πιστεύω, μεθοδολογικά συστήματα και άλλες πηγές, τα οποία εμφανίζονται σε συγκεκριμένες υπό εξέταση εθνικές και πολιτισμικές ομάδες».*

Ανεξάρτητα από τους ορισμούς που έχουν δοθεί από διαφορετικούς ερευνητές, ο βασικός στόχος είναι η παραγωγή ενός επιστημονικού πεδίου γνώσης που αποτελεσματικά αντανακλά, περιγράφει, εξηγεί και κατανοεί τις ψυχολογικές και συμπεριφορικές δραστηριότητες, όπως εκδηλώνονται σε ντόπια πλαίσια, με όρους πολιτισμικά σχετικών δομών αναφοράς και πολιτισμικών κατηγοριών και θεωριών που προέρχονται από αυτές τις δομές με απώτερο στόχο την παραγωγή πιο διευρυμένων ψυχολογικών θεωριών (Allwood & Berry, 2006· Kim & Park, 2005· Shams & Hwang, 2005· Kim, Park & Park, 2000· Sinha, 1993). Η ενσωμάτωση αυτών των θεωριών σε μια ευρύτερη θεωρία, μπορεί να οδηγήσει, σύμφωνα με τους υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης σε μια παγκόσμια επιστήμη της ψυχολογίας, η οποία θα αφορά σε όλους τους ανθρώπους (Yang, 2000, σ. 246).

2.3 Ο Θεσμός της Συμβουλευτικής

Η Συμβουλευτική αποτελεί μία επινόηση του 20^{ου} αιώνα, η οποία ήρθε να αποτελέσει μια πολύ χρήσιμη επιλογή, καθώς η κοινωνική πραγματικότητα όπως έχει διαμορφωθεί χαρακτηρίζεται από τις ολοένα μεταβαλλόμενες συνθήκες, την πιεστική καθημερινότητα και τις συνεχείς υποχρεώσεις που φέρνουν τον άνθρωπο αντιμέτωπο με εμπειρίες που δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει μόνος του (McLeod, 2005, σ.30). Προέρχεται και συνδέεται στενά τόσο με τις συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις, οι οποίες εστιάζουν σε αντικειμενικά και παρατηρήσιμα φαινόμενα, τοποθετώντας το συνειδητό στο επίκεντρο της επιστήμης της ψυχολογίας όσο και με τις ανθρωπιστικές και υπαρξιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες τονίζουν την ανάγκη οι άνθρωποι να γίνονται αντιληπτοί με ένα ολιστικό τρόπο και δίνουν έμφαση στις ανθρωπιστικές αξίες (Strawbridge & Woolfe, 2003). Σε μια προσπάθεια απόδοσης ενός γενικού ορισμού της Συμβουλευτικής Ψυχολογίας, μπορεί να αναφερθεί ότι είναι ο κλάδος της ψυχολογίας που ασχολείται με την προώθηση ή αποκατάσταση της διαταραχθείσας - εξαιτίας ποικίλων περιβαλλοντικών επιδράσεων ή εσωτερικών συγκρούσεων- ψυχικής υγείας του ανθρώπου ή ομάδας ανθρώπων (Μαλικιώση – Λοίζου, 1999, σ.15).

Ο ορισμός της Συμβουλευτικής αποτελεί και ένα από τα κύρια προβλήματα της, καθώς φαίνεται ότι όλοι κατανοούν τι είναι η συμβουλευτική αλλά όταν καλούνται να δώσουν μια επιστημονική οριοθέτηση της έννοιας, βρίσκονται αντιμέτωποι με δυσκολίες.

Καταρχήν, χρήσιμο κρίνεται να αναφερθούν κάποιοι από τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί στα Λεξικά της Ψυχολογίας, όπως αυτά των Χουντουμάδη και Πατεράκη (2008) και του Παπαδόπουλου (2005). Συγκεκριμένα στο λεξικό των Χουντουμάδη και Πατεράκη (2008, σ. 496), αναφέρονται δύο ορισμοί σύμφωνα με τους οποίους πρόκειται 1) για μια *«διαδικασία προσδιορισμού, κατανόησης και αντιμετώπισης ενός συγκεκριμένου προβλήματος και παράλληλη παροχή συμβουλών και προτάσεων από έναν επαγγελματία που θεωρείται ειδικός σε έναν ή περισσότερους τομείς»* (αντιπαραβολή με τον Patterson που τονίζει ότι η συμβουλευτική δεν είναι παροχή συμβουλών και προτάσεων) και 2) για *«επαγγελματική βοήθεια για την αντιμετώπιση συναισθηματικών, επαγγελματικών και εκπαιδευτικών θεμάτων ή προσωπικών προβλημάτων, βασικός στόχος της οποίας είναι η ανάπτυξη του πελάτη»*. Αντίθετα, στο λεξικό του Παπαδόπουλου (2005, σ.763) αποφεύγεται να δοθεί συγκεκριμένος ορισμός και η συμβουλευτική προσεγγίζεται ανάλογα με το πεδίο της παρέμβασης, δηλαδή γίνεται λόγος π.χ. για τη συμβουλευτική παιδιών, την επαγγελματική συμβουλευτική, τη συμβουλευτική γάμου κτλ.

Ο Δημητρόπουλος (1993), αναφέρει ότι η συμβουλευτική παρουσιάζει τρεις βασικούς άξονες με βάση τους οποίους ορίζεται: α) τη λειτουργία και την μορφή της, β) τον επιστημονικό της χαρακτήρα και γ) το σκοπό της. Όσον αφορά στον πρώτο άξονα, η συμβουλευτική αποτελεί την διαδικασία κατά την οποία ένας ειδικός που είθισται να καλείται

Σύμβουλος συνεξετάζει με ένα άτομο (όταν πρόκειται για ατομική παρέμβαση) ή με κάποια άτομα (όταν πρόκειται για ομαδική παρέμβαση) θέματα που τους απασχολούν και διευκολύνει τη λύση τους. Σχετικά με τον δεύτερο άξονα, η Συμβουλευτική είναι μία επιστημονική περιοχή που επεκτείνεται δυναμικά και είναι παράλληλα και ένα επάγγελμα που ασκείται από εκπαιδευμένους ειδικούς. Τέλος, σύμφωνα με τρίτο άξονα, η Συμβουλευτική είναι ένα μέσο προσέγγισης και παρέμβασης για βοήθεια προς τα άτομα που προσπαθούν να προλάβουν ή να αντιμετωπίσουν κάποιο πρόβλημα (ο.π., σ.17).

Για τους Μπρούζο & Ράπτη (2001α), η Συμβουλευτική αναφέρεται σε μια διαδικασία στήριξης των ατόμων ώστε να βοηθήσουν τους εαυτούς τους να σκέπτονται και να αντιμετωπίζουν πιο θετικά τις προσωπικές τους δυσκολίες. Στο ίδιο πνεύμα οι Δημητρόπουλος & Μπακατσή (1996, σ.26), υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια διαδικασία που έχει στόχο την παροχή βοήθειας προς τα άτομα ώστε να εξελιχθούν ομαλά, να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο και να αξιοποιήσουν στο μέγιστο βαθμό τις δυνατότητες τους. Η επίτευξη της ποιότητας ζωής μέσα από τη παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και την επίλυση προσωπικών προβλημάτων αναφέρεται και από τον Back (1984), ο οποίος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι ανεξάρτητα από το είδος της συμβουλευτικής, ανεξάρτητα δηλαδή από αν είναι ατομική, ομαδική, υποστηρικτική, ψυχοθεραπευτική ή καθοδηγητική *«έχει σκοπό να δίνει στον πελάτη μια ευκαιρία να εξερευνήσει, να ανακαλύψει και να αποσαφηνίσει τους τρόπους που θα του παράσχουν μια ζωή πιο ικανοποιητική και δημιουργική»* (όπως αναφέρεται στο McLeod, 2005, σ.30). Στην ίδια κατεύθυνση ο Beck (1963) αναφέρει ότι *«συμβουλευτική είναι η βοήθεια που προσφέρει το ένα άτομο στο άλλο κατά την διαδικασία αναζήτησης ενός καλύτερου τρόπου δράσης όσον αφορά την επιβίωση του/τους»* (όπως αναφέρεται στο Κοσμίδου-Hardy & Γαλανουδάκη-Ράπτη, 1996, σ.7) ενώ η American Counseling Association (ACA, 2014), ορίζει τη συμβουλευτική ως *«μια επαγγελματική σχέση που ενδυναμώνει άτομα, οικογένειες και ομάδες ώστε να επιτύχουν ψυχική υγεία, ευεξία, εκπαιδευτικούς και επαγγελματικούς στόχους»* (σ. 3).

Οι ορισμοί που παρατέθηκαν παραπάνω για την έννοια της Συμβουλευτικής είναι μερικοί μόνο από τους ορισμούς που έχουν προταθεί και είναι διαθέσιμοι, καθώς οι εκπρόσωποι των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων, εστιάζουν σε διαφορετικές πλευρές της διαδικασίας, όπως συμβαίνει γενικότερα με πολλές άλλες έννοιες στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Λόγω του ότι δεν είναι εφικτό, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, να γίνει εκτενής αναφορά στους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί, κρίνεται σημαντικό να τονιστεί τι δεν είναι η Συμβουλευτική.

Πολλές φορές, η έννοια της Συμβουλευτικής τείνει να συγχέεται με την παροχή πληροφοριών, των παροχών συμβουλών, συστάσεων, προτάσεων, τον επηρεασμό των στάσεων, των πεποιθήσεων ή της συμπεριφοράς του άλλου. Ο Patterson (1976, σ.108)

διευκρινίζει ότι δεν είναι τίποτα από τα παραπάνω όπως επίσης δεν είναι α) η επίδραση στη συμπεριφορά με πειθαναγκασμό, πίεση ή απειλή, β) η επιλογή και τοποθέτηση ατόμων σε θέσεις εργασίας ή σε διάφορες δραστηριότητες και γ) μόνο η συνέντευξη, παρά το γεγονός ότι η συνέντευξη αποτελεί ένα βασικό εργαλείο της συμβουλευτικής.

Επίσης είναι σημαντικό να αναφερθούν στοιχεία της διαδικασίας, για τη σημαντικότητα των οποίων υπάρχει συμφωνία, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μεταξύ των θεωρητικών και των ερευνητών του χώρου. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της συμβουλευτικής διαδικασίας αναφέρεται στο γεγονός ότι μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών αναπτύσσεται μια ιδιαίτερη σχέση, από την ποιότητα της οποίας θα εξαρτηθεί σε σημαντικό βαθμό το συνολικό αποτέλεσμα της συμβουλευτικής διαδικασίας και η ολοκλήρωση ή μη των στόχων. Στη σχέση αυτή ένα άτομο έχει την πρόθεση να παράσχει βοήθεια σε ένα άλλο, με ατομικές ή/και ομαδικές διαδικασίες, ώστε να διερευνήσει ένα πρόβλημα, μια εξελικτική μεταβατική φάση ή ένα απρόσμενο γεγονός που συνιστά κρίση (McLaughlin, 1999). Ο Τσιπλητάρης (2001) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η συμβουλευτική διαδικασία βασίζεται σε *«μια ιδιαίτερη προσωπική σχέση, η οποία δημιουργείται κατά τη διεξαγωγή της και στην οποία ο ειδικά και άρτια επιστημονικά καταρτισμένος σύμβουλος, κάνει χρήση κατάλληλων θεωριών – μεθόδων, προκειμένου να συμβάλλει στον χειρισμό ή στην επίλυση των εκάστοτε προβληματικών καταστάσεων»* (σ.281). Οι δεξιότητες που χρειάζεται να καλλιεργήσει ο/η σύμβουλος περιλαμβάνουν την αποτελεσματική ακρόαση, την ενσυναίσθηση, τη συνηγορία και τη διαμεσολάβηση (McLaughlin, 1999).

Το παραπάνω φυσικά δεν υπονοεί ούτε ότι ο πελάτης μένει ως παθητικός δέκτης μπροστά στη “μεγαλοφυΐα” του συμβούλου του/της ούτε ότι είναι απλά ο/η εκτελεστής των οδηγιών του. Έξαλλου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συμβουλευτική απέχει από την απλή παροχή συμβουλών. Απεναντίας, ο βασικός στόχος είναι να κατανοήσει ο ίδιος ο πελάτης τη φύση του προβλήματος και των δυσκολιών του και να κινητοποιηθεί προς την επίλυση τους, ενεργοποιώντας τα αποθέματα και τις δυνάμεις του μέσα σε μια υποστηρικτική σχέση (Καλαντζή – Αζίζι, 2002, σσ.159- 161). Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, δεν αρκεί ο/η σύμβουλος να είναι άρτια θεωρητικά καταρτισμένος/η αλλά θα πρέπει να είναι σε θέση να λειτουργήσει ισότιμα και συνεργατικά με κάθε συμβουλευόμενο/η ανεξάρτητα του ποιος/α είναι, πώς είναι, ποια είναι η καταγωγή του/της (Μυλωνά-Καλαβά, 2001) και να δημιουργήσει ένα κλίμα αποδοχής, εμπιστοσύνης και σεβασμού. Η συγκεκριμένη ικανότητα του/της συμβούλου θα συμβάλλει στο να νιώσει ο/η συμβουλευόμενος/η ότι γίνεται κατανοητός/η και να μη βιώσει απόρριψη, προσβολή, περιφρόνηση ή οίκτο.

Τέλος, ένα ακόμα στοιχείο, στο οποίο δίνεται έμφαση από πολλές προσεγγίσεις στο χώρο της ψυχολογίας, αφορά στην κοινωνική διάσταση της συμβουλευτικής διαδικασίας. Υποστηρίζεται δηλαδή ότι δεν είναι απλά μια διαδικασία ατομικής μάθησης αλλά μια

κοινωνική δραστηριότητα, που συμπεριλαμβάνει τη σκέψη, την συναίσθηση και τη δράση για να συμβάλλει στην όσο το δυνατόν καλύτερη προσαρμογή του ατόμου (McLeod, 2005· McLaughlin, 1999).

2.3.1 Στόχοι και Αρχές της Συμβουλευτικής

Λαμβάνοντας υπόψη τους ορισμούς που έχουν διατυπωθεί παραπάνω και τα βασικά χαρακτηριστικά θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι κεντρικός στόχος της Συμβουλευτικής είναι η εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων ώστε τα άτομα/συμβουλευόμενοι, να καταφέρουν να φτάσουν σε ένα επίπεδο αυτονομίας και μεγαλύτερης αυτογνωσίας και να πετύχουν μια εποικοδομητική αλλαγή της προσωπικότητάς τους και της κατάστασης που βιώνουν (Κοσμίδου-Hardy & Γαλανουδάκη-Ράπτη, 1996, σ. 9). Σύμφωνα με την Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία (2003, σ.28), η συμβουλευτική μπορεί να συνεισφέρει στην προσωπική εξέλιξη του ατόμου, μέσω της ενασχόλησης όχι μόνο με ακραία προβλήματα που χρειάζονται άμεση και επείγουσα αντιμετώπιση αλλά και με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι στην καθημερινή τους ζωή. Τα προβλήματα αυτά, τις περισσότερες φορές, συνδέονται με το κοινωνικό περιβάλλον και αναφέρονται στις σχέσεις με τους «σημαντικούς άλλους», οι οποίες ασκούν άμεση επίδραση στο άτομο (Κρίβας, 1998· Κοσμίδου-Hardy & Γαλανουδάκη-Ράπτη, 1996). Μέσω της στήριξης, οι συμμετέχοντες στη συμβουλευτική διαδικασία κινητοποιούνται προς την κατεύθυνση της θετικής αντίληψης του εαυτού της και της πραγματικότητας που αντιμετωπίζουν. Δίνεται έμφαση στις ικανότητες και στα αποθέματα που έχουν στη διάθεση τους ώστε να πετύχουν αλλαγές στη συμπεριφορά και στον τρόπο σκέψης τους και να ξεπεράσουν τις αντίξοες συνθήκες που αντιμετωπίζουν (Μαλικιώση-Λοΐζου, 2001· Μπρούζος & Ράπτη, 2001α· Κοσμίδου-Hardy & Γαλανουδάκη-Ράπτη, 1996).

Από τη στιγμή που η συμβουλευτική ορίζεται πολύ συχνά ως μία ιδιαίτερη σχέση, βασικός στόχος είναι να αναπτυχτεί και να διατηρηθεί αυτή η σχέση, μέσω της οποίας οι συμβουλευόμενοι θα νιώσουν την ασφάλεια να μιλήσουν για τον εαυτό τους, να εκφράσουν τα συναισθήματα και τους φόβους τους και να αναπτύξουν ή να αναγείρουν από μέσα τους την ικανότητα να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα τους μόνοι τους (Κοσμίδου-Hardy & Γαλανουδάκη-Ράπτη, 1996).

Οι βασικές αρχές της Συμβουλευτικής είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τους στόχους στους οποίους καλείται να ανταπεξέλθει. Μεταξύ των κυριότερων αρχών της συμβουλευτικής σύμφωνα με τη Μυλωνά-Καλαβά (2001) αναφέρονται:

- η πίστη στη μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή προσωπικότητα

- η πίστη στην αυτοδιάθεση του. Ο κάθε άνθρωπος θεωρείται ικανός να αποφασίζει ο ίδιος για τη ζωή του
- η αντιμετώπιση του με σεβασμό, εκτίμηση και ισοτιμία και το σημαντικότερο χωρίς καμία διάκριση και
- η αντιμετώπισή του με βάση της αρχή της ίσης μεταχείρισης και με σεβασμό στα δικαιώματα του

2.3.2 Πολιτισμική Ετερότητα και Συμβουλευτική Διαδικασία

Αναμφισβήτητο γεγονός πλέον τείνει να θεωρείται ότι η συνολική ταυτότητα ενός ατόμου σχηματίζεται εντός κάποιου πολιτισμικού πλαισίου (Berry, 2000) με αποτέλεσμα τα επικοινωνιακά πρότυπα και οι αντιλήψεις να επηρεάζονται επίσης με τη σειρά τους από τις πολιτισμικές αξίες. Όταν λοιπόν άνθρωποι από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα αλληλεπιδρούν, χρησιμοποιώντας τους δικούς τους πολιτισμικούς κώδικες, μπορεί να δημιουργηθούν διαφορετικές εντυπώσεις κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης (Morris, 2014).

Μεταφέροντας το παραπάνω στοιχείο στο χώρο της συμβουλευτικής, ιδιαίτερα αν ο/η σύμβουλος έχει κοινωνικοποιηθεί προσωπικά και επαγγελματικά σύμφωνα με τα πρότυπα της κυρίαρχης κουλτούρας, εύλογα κανείς μπορεί να ισχυριστεί ότι θα προκύψουν σημαντικά επικοινωνιακά εμπόδια, τα οποία μπορεί να επηρεάσουν σε καθοριστικό βαθμό την έναρξη, εξέλιξη και το τελικό αποτέλεσμα της. Ο Κλεφτάρας (2008) αναφέρει χαρακτηριστικά: *«αν και οι παρεξηγήσεις και οι δυσκολίες επικοινωνίας είναι σχετικά συχνό φαινόμενο μεταξύ ατόμων της ίδιας κουλτούρας, το πρόβλημα κυριολεκτικά παίρνει μεγάλες διαστάσεις, όταν πρόκειται για την επικοινωνία μεταξύ ατόμων που προέρχονται από διαφορετικές εθνότητες και πολιτισμικά περιβάλλοντα. Ειδικά μάλιστα στο χώρο της συμβουλευτικής, αυτό μπορεί να αποτελέσει σοβαρότατο εμπόδιο, που μπορεί να οδηγήσει σε αποτυχία την όλη διαδικασία ή να περιορίσει την αποτελεσματικότητά της»* (σ.73).

Μεταφέροντας το παραπάνω στοιχείο στο χώρο της συμβουλευτικής, ιδιαίτερα αν ο/η σύμβουλος έχει κοινωνικοποιηθεί προσωπικά και επαγγελματικά σύμφωνα με τα πρότυπα της κυρίαρχης κουλτούρας, εύλογα κανείς μπορεί να ισχυριστεί ότι θα προκύψουν σημαντικά επικοινωνιακά εμπόδια, τα οποία μπορεί να επηρεάσουν σε καθοριστικό βαθμό την έναρξη, εξέλιξη και το τελικό αποτέλεσμα της συμβουλευτικής διαδικασίας. Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας όσον αφορά στη συμβουλευτική πολιτισμικά διαφορετικών ατόμων αποκαλύπτει ότι τα άτομα των ομάδων αυτών αναζητούν λιγότερο συχνά υπηρεσίες ψυχικής υγείας και παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά πρόωρης εγκατάλειψης της θεραπείας και της συμβουλευτικής σε σύγκριση με τα μέλη της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας (Kearney, Draper & Barón, 2005). Συγκεκριμένα έχει αναφερθεί ότι η πρόωρη εγκατάλειψη, ακόμα και

αμέσως μετά την πρώτη συνάντηση, στη συμβουλευτική πολιτισμικά διαφορετικών πελατών, κυμαίνεται σε ποσοστό της τάξης του 20 έως το 57% (Barrett, Chua, Crits-Christoph, Gibbons & Thompson, 2008).

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Συμβουλευτική ορίζεται πολύ συχνά ως μια «ιδιαιτέρη και υποστηρικτική σχέση» που αναπτύσσεται μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι η εγκαθίδρυση και η ποιότητα αυτής της σχέσης, εξαρτώνται σε σημαντικό βαθμό από το αν τα εμπόδια αυτά, αναγνωριστούν και ξεπεραστούν. Στην ίδια κατεύθυνση οι Martin, Garske, & Davis (2000, σ. 438) υποστηρίζουν ότι η θεραπευτική συμμαχία, την οποία ορίζουν «ως μια στενή σχέση που βασίζεται στη συνεργασία μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου» (σ. 438) ασκεί σημαντική επίδραση όσον αφορά καταρχήν στη δέσμευση που επιδεικνύουν οι συμβουλευόμενοι στη συμβουλευτική διαδικασία και κατ' επέκταση στην τελική έκβαση και αποτελεσματικότητα της.

Από την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας (Farsimadan et al., 2007· Norcross, 2001· Kim & Atkinson, 2002· Sue et al., 1992) προκύπτει ότι παράγοντες όπως η θεραπευτική συμμαχία, η αξιοπιστία του συμβούλου, το επίπεδο της δέσμευσης εκ μέρους του/της συμβουλευόμενου/ης και η πολιτισμική αντιστοιχία μεταξύ των εμπλεκόμενων στη συμβουλευτική διαδικασία, παίζουν καθοριστικό ρόλο.

Παρακάτω αναφέρονται οι κυριότεροι παράγοντες, που μπορεί να λειτουργήσουν ως εμπόδια και να δυσχεράνουν την τελική έκβαση της συμβουλευτικής διαδικασίας και γι' αυτό και είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη, σε συνθήκες που παρουσιάζεται οποιαδήποτε τύπου πολιτισμική διαφοροποίηση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών. Επίσης αναφέρονται κάποια παραδείγματα από συγκεκριμένες πολιτισμικές ομάδες, τα οποία δείχνουν τη σημαντικότητα των παραγόντων αυτών.

Εμπόδια και Δυσκολίες στο πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής

Ο Holcomb-McCoy (2008) αναγνωρίζει επτά συγκεκριμένα εμπόδια που συναντούνται στη διαπολιτισμική συμβουλευτική. Αυτά αφορούν στην έλλειψη εκ μέρους του/της συμβούλου: α) της πολιτισμικής επίγνωσης, β) των απαραίτητων γνώσεων για τις διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, γ) των κατάλληλων δεξιοτήτων συμβουλευτικής, δ) στη γλωσσικά αναντιστοιχία, ε) στον γεγονός ότι η ταυτότητα διαμορφώνεται με εθνοτικά κατά κύριο λόγο κριτήρια, ζ) στη έλλειψη εμπιστοσύνης και στα συναισθήματα φόβου εκ μέρους των πολιτισμικά διαφορετικών συμβουλευόμενων και στην στ) στην έλλειψη εκπαίδευσης πάνω σε ζητήματα διαπολιτισμικότητας και συμβουλευτικής. Σύμφωνα με τον συγγραφέα στα εμπόδια αυτά οφείλεται η υπο-αντιπροσώπευση των μελών των πολιτισμικών ομάδων στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας και η πρόωρη εγκατάλειψη της συμβουλευτικής διαδικασίας από τα μέλη των εθνικών μειονοτήτων και όσων παρουσιάζουν χαμηλό εισόδημα.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές αναφορές για τέτοιου είδους δυσκολίες. Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που έχει καταγραφεί όσον αφορά στην παροχή συμβουλευτικών και ψυχοθεραπευτικών υπηρεσιών στους εκπροσώπους μιας διαφορετικής πολιτισμικής ομάδας, είναι η πολιτισμική και γλωσσική αναντιστοιχία που τις περισσότερες φορές μπορεί να υπάρξει μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου (Sue, 1998; Pope - Davis & Coleman, 1997). Η γλώσσα, η λεκτική και η μη λεκτική επικοινωνία, οι πολιτισμικά απαγορευμένες συμπεριφορές και τα συναισθήματα, η αυτοαποκάλυψη, η ενδοσκόπηση, το σχεσιακό σύστημα, η αντίληψη του χρόνου, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, η διαφορετική αντίληψη του κόσμου και της πραγματικότητας, η αίσθηση του εαυτού, η εστίαση στην ατομικότητα και το φαινόμενο του επιπολιτισμού, επίσης έχουν αναφερθεί ως πιθανά εμπόδια (Κλεφτάρας, 2008, σ.73). Η γλωσσική αναντιστοιχία φαίνεται να επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό όλα τα στάδια της συμβουλευτικής διαδικασίας, από την αναζήτηση της βοήθειας μέχρι και την τελική έκβαση της. Τα γλωσσικά εμπόδια μπορεί να οδηγήσουν σε παρεξηγήσεις και παρανοήσεις, καθώς οι δίγλωσσοι πελάτες ή πελάτες που είναι ομιλητές διαφορετικής γλωσσικής ποικιλίας, μπορεί να δυσκολευτούν να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα, σύμφωνα με τις προσδοκίες των συμβούλων (Turner, 2012).

Στην ίδια κατεύθυνση, ο Nagayama-Hall (2001), υποστηρίζει ότι *«η φτώχεια και η έλλειψη πρόσβασης σε πηγές, αποτελούν κοινές εμπειρίες για τις εθνικές μειονότητες και είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό πως η εθνικότητα, η κουλτούρα, οι πολιτισμικές αξίες, η περιθωριοποίηση, τα αποθέματα της κοινότητας, μπορεί να επηρεάσουν ένα άτομο, μια οικογένεια ή μια ομάδα»* (σ.503). Ο Sue (1998, σ. 441) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στις περιπτώσεις που υφίσταται πολιτισμική διαφοροποίηση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου/ης μπορεί να επηρεαστεί η εγκυρότητα της διάγνωσης, το είδος και η ποιότητα της σχέσης που θα αναπτυχθεί, η ένταση της θεραπευτικής συμμαχίας και ως εκ τούτου η συνολικότερη αποτελεσματικότητα της παρέμβασης.

Εμπόδιο επίσης θα μπορούσε να αποτελέσει η απουσία γνώσεων για τα πολιτισμικά συστήματα με τα οποία οι σύμβουλοι / θεραπευτές έρχονται σε επαφή. Αν σκεφτεί κανείς ότι ο πολιτισμός επιχειρεί να θέσει στην διάθεση του κάθε υποκειμένου έναν «κατάλογο» για την ανάγνωση του κόσμου, εύκολα προκύπτει ο προβληματισμός, πως μπορούν δύο άνθρωποι να επικοινωνήσουν και να αναπτύξουν ένα κοινό κώδικα εάν αρχικά δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν ο ένας τον «κατάλογο» του άλλου (Moro, 2013, σ. 187). Με βάση ερευνητικά δεδομένα η Basic Behavioral Science Task Force of the National Advisory Mental Health Council (1996), αναφέρει ότι η πολιτισμική συμπερίληψη (cultural encapsulation) συνεχίζει να είναι παρούσα, επηρεάζοντας σημαντικές περιοχές στο χώρο της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών. Τα πολιτισμικά πιστεύω επηρεάζουν τη διάγνωση και τη θεραπεία, οι οποίες ακολουθούν διαγνωστικά κριτήρια τα οποία σχετίζονται με την κυρίαρχη

πολιτισμική ομάδα και γίνονται διαφορετικά αντιληπτές μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων.

Ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα αναφέρεται στη διαφορετική αντίληψη, εκ μέρους των μελών των πολιτισμικών ομάδων για το περιεχόμενο της έννοιας της ψυχικής υγείας και οι διαφορετικές αιτιολογικές αποδόσεις που κάνουν για την εμφάνιση ψυχικών διαταραχών και προβλημάτων (Link, Phelan, Beshnahan, Stueve & Pescosolido, 1999), όπως επίσης και ο τρόπος που επιλέγουν για να εκφράσουν τα εμφανιζόμενα συμπτώματα (Pedersen, 2001, σ.17). Οι ορισμοί αυτοί μπορεί να διαφέρουν σε σημαντικό βαθμό από τους επίσημα αποδεκτούς κλινικούς ορισμούς. Συμπτώματα τα οποία σύμφωνα με το DSM IV (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), το οποίο αποτελεί το βασικό Διαγνωστικό Εγχειρίδιο για την Ταξινόμηση των Ψυχιατρικών Διαταραχών και εκδίδεται από την Αμερικάνικη Ψυχιατρική Ένωση ή το I.C.D. 10 (International Classification of Diseases), διαγνωστικό εγχειρίδιο παρόμοιο με το DSM, που εκδίδει ο παγκόσμιος οργανισμός υγείας (W.H.O.), αποτελούν ενδείξεις κάποιας συγκεκριμένης ψυχικής διαταραχής, μπορεί να εκλαμβάνονται ως θέλημα Θεού, σημάδι αδυναμίας ή ως αποτέλεσμα συγκεκριμένου τύπου ανατροφής και κοινωνικοποίησης (Harland et al., 2009· Link et al., 1999). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραδοσιακή πρόσληψη της έννοιας της ψυχικής ασθένειας εκ μέρους των Ισλαμιστών, οι οποίοι πιστεύουν ότι οι δυσλειτουργίες που παρατηρούνται στο ψυχικό και συμπεριφορικό επίπεδο έχουν να κάνουν με το πνευματικό επίπεδο του καθενός και τη σύνδεση του με τον Θεό και ότι οφείλονται στην έλλειψη πίστης ή έρχονται ως τιμωρία για την ανήθικη συμπεριφορά (Husain, 1998· Bagasra&Maskinem, 2014 · Alawi, 1992). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί και η Ισπανόφωνη κοινότητα των ΗΠΑ, αρκετά μέλη της οποίας είναι ιδιαίτερα θρησκευόμενα και προσεγγίζουν τα ιατρικά ζητήματα ως «θέλημα του Θεού», διατηρώντας μια στάση δυσπιστίας απέναντι στη Δυτική ιατρική και γενικότερα στην επιστήμη. Η στάση αυτή ωστόσο είναι πολύ πιθανό να οφείλεται όχι μόνο στις διαφορετικές αποδόσεις που κάνουν τα μέλη της ομάδας για τις δυσκολίες ψυχολογικού τύπου που εμφανίζουν αλλά και στο θεσμικό ρατσισμό που έχουν κατά κόρον βιώσει (Morris, 2014, σ.11).

Η ιδέα του στιγματισμού λόγω της προσφυγής σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, η οποία φαίνεται να υπάρχει σε σημαντικό βαθμό μεταξύ των μελών των μειονοτικών ομάδων και η έλλειψη εξειδικευμένων υπηρεσιών, που είναι πολιτισμικά προσανατολισμένες επίσης έχει αναφερθεί ότι επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη συμβουλευτική διαδικασία (Turner, 2012). Οι Vogel, Wade & Hackler (2007, σσ. 40-41) τονίζουν το ρόλο που παίζει η στιγματοποίηση στην μη αναζήτηση επαγγελματικής βοήθειας για ζητήματα ψυχικής υγείας. Το στίγμα σε αυτή την περίπτωση σχετίζεται με την αντίληψη ότι ένα άτομο που καταφεύγει στην ψυχολογική θεραπεία είναι ανεπιθύμητο και κοινωνικά μη αποδεκτό. Ο φόβος λοιπόν του

στιγματισμού, σύμφωνα με τους συγγραφείς, αποτρέπει τα άτομα να αναγνωρίσουν και να αποδεχτούν την ασθένεια ή τις δυσκολίες τους, να ζητήσουν βοήθεια και να δεσμευτούν στη θεραπευτική ή συμβουλευτική διαδικασία. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω στοιχείο, εύλογα κανείς μπορεί να υποθέσει ότι για την περίπτωση των ανθρώπων από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, οι οποίες τις περισσότερες φορές έχουν ιστορικό περιθωριοποίησης και διακρίσεων, η πιθανότητα να στιγματιστούν και για το γεγονός ότι αναζήτησαν υπηρεσίες ψυχικής υγείας, αποκτάει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις. Σύμφωνα με σημαντικά ερευνητικά στοιχεία (Long, Thomas, Grubs, Gettig & Krishnamurti, 2011· Sussner, Edwards, Thompson, Jandorf, Kwate, Forman, Brown, Kapil-Pair, Bovbjerg, Schwartz & Valdimarsdottir, 2011), μέλη από την Αφροαμερικάνικη, την Ασιατική και την Ισπανόφωνη κοινότητα, δεν λαμβάνουν το είδος των υπηρεσιών που έχουν ανάγκη. Είναι χαρακτηριστικό ότι αρκετά μέλη της Αφροαμερικάνικης κοινότητας διατηρούν μια στάση δυσπιστίας απέναντι σε οποιοδήποτε τύπου υπηρεσίες υγείας, μια στάση η οποία έχει τις ρίζες της στο γεγονός ότι τα μέλη της κοινότητας έγιναν υποκείμενα κακομεταχείρισης και ανήθικων ιατρικών πρακτικών, συμμετέχοντας σε πειράματα τα οποία ουσιαστικά είχαν σαν στόχο να καταδείξουν συγκεκριμένες εθνικές και φυλετικές ομάδες, ως γενετικά υποδεέστερες προκειμένου να επικυρώσουν τις ρατσιστικές συμπεριφορές και να διαιωνίσουν τα στερεότυπα και τις διακρίσεις (Dennis, 1995).

Τέλος, ένα σημαντικό θέμα που προκύπτει από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τις δυσκολίες που μπορεί να παρουσιαστούν στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής και θεραπείας αφορά στο ζήτημα των αξιών. Η συμβουλευτική, αλλά και η επιστήμη της ψυχολογίας γενικότερα, πολλές φορές έχει κατηγορηθεί ότι υιοθετεί αξίες, οι οποίες είναι δυτικού τύπου και δίνουν έμφαση στη σημασία του ατομικισμού, στην λεκτική και στη συναισθηματική εκφραστικότητα, στην ευθύτητα και στην εγγύτητα, στην αναλυτική και γραμμική προσέγγιση, αντικατοπτρίζοντας ουσιαστικά τις αξίες της μεσαιας τάξης (Turner, 2012). Οι Sue & Sue (2008, σ. 138) υποστηρίζουν ότι το γεγονός αυτό μπορεί να επηρεάσει τους εμπλεκόμενους στη συμβουλευτική διαδικασία, με διαφορετικό τρόπο τον καθένα. Από τη μια μπορεί να αποθαρρύνει τους πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες, στο να αναζητήσουν βοήθεια για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Από την άλλη, μπορεί να οδηγήσει τους συμβούλους να αγνοήσουν την καθοριστική επίδραση των ευρύτερων κοινωνικών δυνάμεων και να αποδώσουν τα συμπτώματα των πελατών τους σε πολιτισμικούς ή ατομικούς παράγοντες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αξία της αυτονομίας, η σημασία της οποίας έχει τονιστεί επανειλημμένα από συμβουλευτικές προσεγγίσεις με ανθρωπιστικό και υπαρξιακό προσανατολισμό και η προώθηση της αποτελεί σημαντική αρχή σε πολλούς κώδικες ηθικές, οι οποίοι έχουν διατυπωθεί από σημαντικές Ψυχολογικές Εταιρίες (American

Counseling Association, 2014· American Psychological Association, 2003· Canadian Psychological Association, 1991). Ωστόσο, σε πολλούς μη δυτικούς πολιτισμούς, η προώθηση της αυτονομίας δεν αποτελεί προτεραιότητα και η υπερβολική κινητοποίηση εκ μέρους του/της συμβούλου προς αυτή την κατεύθυνση, μπορεί να επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα. Αντίθετα, μπορεί να προωθείται η έννοια της συλλογικότητας και της αλληλεξάρτησης (Brewer & Chen, 2007· Bond & Smith, 2005· Nisbett, Peng, Choi & Norenzayan, 2001) και το άτομο να προσέρχεται στη συμβουλευτική διαδικασία περισσότερο ως μέλος μιας ομάδας ή οικογένειας παρά ως ανεξάρτητο και αυτόνομο άτομο (Παπαστυλιανού, 2008, σ. 108). Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα αφορά στην έννοια της ενοχής. Στο πλαίσιο των επικρατέστερων ψυχολογικών θεωριών, η ενοχή συνήθως συνδέεται με παράλογες πεποιθήσεις, μη ρεαλιστικούς φόβους ή απαγορευμένες επιθυμίες και η ύπαρξη «υπερβολικών» ενοχών σχετίζεται συνήθως με σημαντικά αναπτυξιακά προβλήματα (Kim, Yang & Hwang, 2006, σ.13). Η ίδια όμως έννοια δεν εμφανίζεται τόσο αρνητικά φορτισμένη στο πλαίσιο πολιτισμών μη Δυτικού τύπου. Συγκεκριμένα οι Ασιάτες, προσδίδουν πολύ θετική αξία στην ύπαρξη της ενοχής και τη θεωρούν ως ένα σημαντικό συναίσθημα το οποίο προωθεί τον σεβασμό μεταξύ των γονέων και των παιδιών, την κινητοποίηση προς την επίτευξη στόχων και την σχεσιακή εγγύτητα (Wang & Kim, 2010, Kim & Atkinson, 2002). Εκτός από τις παραπάνω δύο έννοιες, διαφορετικές μπορεί να είναι οι αναπαραστάσεις για άλλες σημαντικές έννοιες όπως π.χ. για τον ρόλο των γονέων και το είδος του ιδανικού τύπου κοινωνικοποίησης ή για αρχές της συμβουλευτικής διαδικασίας όπως η εμπιστευτικότητα, οι σχέσεις ιεραρχίας και η μη λεκτική επικοινωνία (Jefferson, 2011). Οι Kim & Omizo (2003) παρατηρούν ότι, τόσο σε μονάδες νοσηλείας όσο και σε έξω-νοσοκομειακά πλαίσια, οι Αμερικάνοι Ασιατικής καταγωγής υπο-εκπροσωπούνται μεταξύ των ατόμων που λαμβάνουν οποιοδήποτε τύπου ψυχολογικές υπηρεσίες. Σύμφωνα με τους Wang & Kim (2010) και Kim, Atkinson & Umemoto (2001), το γεγονός αυτό μπορεί να συμβαίνει λόγω του αξιακού τους συστήματος, καθώς στη παραδοσιακή Νοτιοανατολική κουλτούρα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η έννοια της ιδιωτικής ζωής και αυτό σημαίνει ότι δεν είναι συνηθισμένη η δημόσια έκφραση συναισθημάτων, ότι είναι απίθανο να μοιραστεί κάποιος τα προβλήματα του και να ζητήσει βοήθεια από κάποιον/α εκτός οικογενειακού συστήματος. Είναι πολύ πιθανό για τα μέλη της συγκεκριμένης ομάδας να θεωρήσουν ότι είναι ιδιαίτερα ντροπιαστικό αν κάποιος εκτός του οικογενειακού τους περιβάλλοντος είναι ενήμερος για τα προσωπικά τους προβλήματα και για αυτό διατηρούν μια αρνητική στάση όσον αφορά στην αναζήτηση επαγγελματικής βοήθειας (Kim & Omizo, 2003, σ. 346). Αντίθετα κοινωνικοποιούνται με την αντίληψη ότι οφείλουν να επιλύουν τα προσωπικά προβλήματα μόνοι/ες τους και να αναπτύσσουν την ικανότητα του συναισθηματικού αυτοελέγχου (Kumar & Nevid, 2010). Ο συγκεκριμένος όμως τρόπος κοινωνικοποίησης

επιρεάζει αρνητικά την πιθανότητα να λάβει μέρος μια συμβουλευτική διαδικασία που χαρακτηρίζεται από βάθος και ενσυναίσθηση, τουλάχιστον όταν αυτή διεξάγεται σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα. Το διαφορετικό αυτό αξιακό σύστημα εκφράζεται και στον Κώδικα Ηθικής ο οποίος προτείνεται από την Κινέζικη Ψυχολογική Εταιρεία (Chinese Psychological Society, 2007). Οι Leach & Harbin (1997), οι οποίοι προβαίνουν σε μια σύγκριση μεταξύ 24 Κωδίκων Ηθικής και Δεοντολογίας, που έχουν διατυπωθεί εκτός ΗΠΑ, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ενώ η πλειοψηφία των χωρών αυτών ενσωματώνει τις αρχές της APA σε μεγάλο ποσοστό, οι Ηθικές Αρχές που προτείνει η Κινέζικη Ψυχολογική Εταιρεία, δεν παρουσιάζουν καμία ομοιότητα.

Τα παραπάνω παραδείγματα δείχνουν πόσο σημαντικό είναι να μην αγνοείται το πολιτισμικό πλαίσιο στη συμβουλευτική διαδικασία. Ωστόσο, η παντελής αγνόηση του πολιτισμού δεν είναι το μόνο «σφάλμα» στο οποίο μπορεί να περιπέσουν οι σύμβουλοι, καθώς η απλή ενσωμάτωση της έννοιας του πολιτισμού στη διαδικασία δεν αρκεί για να χαρακτηριστεί μια προσέγγιση ως διαπολιτισμική. Η δεύτερη ακραία τάση που μπορεί να υιοθετήσουν οι σύμβουλοι αφορά στην περίπτωση, όπου στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά δίνεται υπερβολική έμφαση. Αναφέρεται ουσιαστικά στην αδυναμία, εκ μέρους των συμβούλων, να αναγνωρίσουν τις διαφοροποιήσεις και τις ατομικές διαφορές, θεωρώντας ότι υπάρχει απόλυτη ομοιογένεια εντός μιας πολιτισμικής ομάδας ή υποομάδας (Welfel, 1998, σ. 251). Οι πολιτισμικές επιρροές ωστόσο δεν πρέπει ούτε να τονίζονται υπερβολικά ούτε και να αγνοούνται παντελώς. Λαμβάνοντας υπόψη ότι εντός ενός ατόμου συνυπάρχουν φωλιασμένες και παράλληλες μεταξύ τους πολλαπλές πολιτισμικές ταυτότητες (Brewer, 1999), οι επιρροές αυτές είναι σημαντικό να ειδωθούν ως υποθετικές μεταβλητές, μέχρι να υπάρξουν αποδείξεις ότι έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς (Pedersen, 2001). Οι σύμβουλοι στην προσπάθεια τους να υιοθετήσουν μια διαπολιτισμική προσέγγιση δεν πρέπει να παραγνωρίζουν ότι τα μέλη μιας πολιτισμικής ομάδας μπορεί να υιοθετούν αξίες και συμπεριφορές που δεν είναι τυπικές της ομάδας στην οποία "ανήκουν" και η ταυτότητα τους διαμορφώνεται τόσο από τις προσδοκίες και τα πρότυπα της δικής τους πολιτισμικής ομάδας όσο και από τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται και γίνονται αντιληπτοί από τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας (Eleftheriadou, 1996, σ.504).

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο το οποίο οι σύμβουλοι δεν πρέπει να αγνοούν, όταν εργάζονται με πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες αφορά στο "σιωπηλό" κομμάτι της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Ο Eleftheriadou (1996) αναφέρει ότι οι συγκρίσεις μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων, πολλές φορές γίνονται σε σχέση με τις πολύ μεγάλες και φανερές διαφορές, ενώ μπορεί να αγνοούνται λιγότερο παρατηρήσιμες διαφοροποιήσεις, οι οποίες μπορεί να λειτουργήσουν ως καθοριστικές μεταβλητές στη συμβουλευτική διαδικασία.

Οι Lago & Thomson (1997, όπως αναφέρεται στο Παπαστυλιανού, 2008, σσ. 96-97) περιγράφουν το γεγονός αυτό χρησιμοποιώντας τη μεταφορά του «παγόβουνου». Στο ορατό μέρος τοποθετούν όσα γνωρίζουμε για τις διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες, τα οποία περιορίζονται στις φανερές διαφορές και αφορούν στη γλώσσα, στην ιστορία και στη λαογραφία, έχοντας ένα πιο φολκλωρικό χαρακτηριστικό. Από την άλλη στο αθέατο μέρος τοποθετούν τα στοιχεία που συνιστούν τον «μη ορατό πολιτισμό». Όπως έγινε φανερό στην ενότητα για την αποσαφήνιση εννοιών (βλ. σσ. 8-9), οι μη ορατές πλευρές του πολιτισμού αναφέρονται στους τρόπους που κανείς εκφράζει σκέψεις και συναισθήματα, συνάπτει και διαχειρίζεται σχέσεις, στην κατανομή ρόλων και στις προσδοκίες, στους κώδικες μη λεκτικής επικοινωνίας. Η συμπερίληψη όλων των παραπάνω στοιχείων είναι αυτό που μετατρέπει μια παραδοσιακή προσέγγιση σε μια διαπολιτισμική.

2.4 Διαπολιτισμική Συμβουλευτική

Καθώς η συμβουλευτική προσπαθεί να αποκτήσει διαπολιτισμικό χαρακτήρα ώστε να ανταποκριθεί στα αιτήματα και στις απαιτήσεις πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων, καλείται να αλλάξει τις παραδοσιακές αρχές και κανόνες που την διέπουν, μια διαδικασία η οποία χαρακτηρίζεται από αντιπαραθέσεις και σύγχυση, ακόμα και όταν υπάρχει μια γενικότερη συμφωνία ότι η αλλαγή αυτή είναι επιβεβλημένη (Pedersen, 2001, σ.15). Η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική δημιουργήθηκε για να καλύψει το κενό στην αντιμετώπιση των ατόμων που διαφοροποιούνται πολιτισμικά (Γιωτσίδη & Σταλίκας, 2004) και ως ξεχωριστός κλάδος τοποθετείται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Και εδώ όπως και στο χώρο της εκπαίδευσης η πολιτική που αρχικά υιοθετήθηκε ήταν αυτή της αφομοίωσης, πολιτική που κυριαρχούσε στις ΗΠΑ μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960. Με βάση την προσέγγιση της αφομοίωσης οι άνθρωποι που διαφέρουν πολιτισμικά θα πρέπει να απορροφηθούν από το ντόπιο πληθυσμό ώστε να εξασφαλιστεί η ομοιογένεια της κοινωνίας. Η παραδοσιακή συμβουλευτική κατηγορήθηκε πολλές φορές ότι προστατεύει και συγκαλύπτει το υπάρχον κοινωνικό status quo και ότι ακόμα και στις περιπτώσεις όπου ήταν εμφανές ότι το σύστημα είναι άδικο, σεξιστικό και ρατσιστικό, η κατεύθυνση εκ μέρους των συμβούλων προς τους πελάτες ήταν η προσαρμογή σε αυτό το άδικο κατεστημένο (Pedersen, 2001, σ.23). Τα ερευνητικά δεδομένα των Sue & Sue (1990), Ivey & Ivey (1997) και Lago & Thomson (2002), ενισχύουν την αντίληψη ότι οι ανάγκες για συμβουλευτική υποστήριξη ατόμων με διαφορετική εθνοπολιτισμική καταγωγή είναι εμφανείς εφόσον αποδεχτούμε ότι οι διαφορετικές πολιτισμικές επιρροές επιδρούν στους μετανάστες σε βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο, καθώς και στην οικονομική-κοινωνική και επαγγελματική τους ταυτότητα (Μάνου, 2013, σ.94).

2.4.1 Θεωρητικό Πλαίσιο της Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής

Στο θεωρητικό επίπεδο, η διαπολιτισμική συμβουλευτική ασχολείται με τη μελέτη τρόπων, μεθόδων και διαδικασιών, βάσει των οποίων μπορεί να παρασχεθεί επιστημονικά θεμελιωμένη βοήθεια σε άτομα διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που συναντούν κατά τη διάρκεια της προσαρμογής στο καινούργιο πολιτισμικό πλαίσιο και τα οποία αδυνατούν να ξεπεράσουν στηριζόμενοι στις δικές τους δυνάμεις (Draguns, 1996). Δύο διαφορετικές προσεγγίσεις είθισται να αποτελούν το θεωρητικό πλαίσιο της συμβουλευτικής ατόμων που ανήκουν σε πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες. Η η –ημική, η οποία έχει ως αφετηρία καθολικούς τρόπους παρέμβασης, εστιάζει στην εύρεση ομοιοτήτων μεταξύ των πολιτισμών ενώ η –ητική στηρίζεται στην μοναδικότητα του κάθε πολιτισμού και εστιάζει στην προσεκτική εννοιολογική ανάλυση φαινομένων όπως αξίες, παραδόσεις, ήθη και έθιμα και την ένταξη τους σε σύγχρονες τεχνικές παρέμβασης (Smith & Bond, 2005).

Ως νέα προσέγγιση, η Διαπολιτισμική Συμβουλευτική, έχει τις θεωρητικές της ρίζες της στη συνθήκη της πολυπολιτισμικότητας, η οποία δεν συνίσταται στην απλή συνύπαρξη διαφορετικών ομάδων αλλά προϋποθέτει:

- κατανόηση του τρόπου σκέψης και λειτουργίας άλλων πολιτισμών
- το σεβασμό και την αποδοχή της ετερότητας
- την ανάπτυξη και διατήρηση αποτελεσματικών σχέσεων με τον «άλλον» που θεωρείται και βιώνει ως «διαφορετικός»
- την ενθάρρυνση της ενσωμάτωσης του στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον (D' Andrea & Daniels, 2001)
- την κατανόηση των ψυχολογικών και διαπροσωπικών δυσκολιών που εμφανίζουν μέλη πολιτισμικών ομάδων λόγω των ψυχοπιεστικών καταστάσεων που αντιμετωπίζουν (Kleftaras, 2000· Κρίβας, 1999).

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι ο χώρος της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής συνιστά έναν ιδιαίτερα ευαίσθητο επαγγελματικό χώρο, ο οποίος βασίζεται σε συγκεκριμένες μεθοδολογικές αρχές, οι οποίες υποστηρίζουν την αποδοχή του διαφορετικού και την αντιμετώπιση του διαμέσου της ενσυναίσθησης (Lago & Thomson, 2002· Sue & Sue, 1990· Ivey & Ivey, 1997). Βασικό χαρακτηριστικό της είναι ότι τοποθετεί στο επίκεντρο της την έννοια του πολιτισμού, ο οποίος δεν ορίζεται μόνο με βάση την εθνικότητα αλλά περιλαμβάνει στοιχεία, όπως η ηλικία, το φύλο, η κοινωνικο-μορφωτική κατάσταση (Pedersen, 2001) καθώς και εθνογραφικά στοιχεία όπως η γλώσσα και η θρησκεία, η γεωγραφική εντοπιότητα, το επίπεδο αφομοίωσης της κουλτούρας του, το σεξουαλικό προσανατολισμό κ.α. (Sue & Sue, 1999), επηρεάζοντας τη διαμόρφωση της ατομικής αίσθησης του εαυτού, της ομαδική ταυτότητας, όπως επίσης και των πεποιθήσεων, αξιών,

τρόπων αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας (Behring & Ingraham, 1998). Ως εκ τούτου, η χρήση της ευρείας έννοιας του πολιτισμού, στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής οφείλεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι ανήκουν ταυτόχρονα σε πολλές πολιτισμικές ομάδες και η πίστη στην απόλυτη ομοιογένεια εντός της κάθε ομάδας είναι μη ρεαλιστική και αυθαίρετη.

Βασικός στόχος της διαδικασίας είναι μέσα από τη διαμόρφωση της κατάλληλης σχέσης, η προώθηση ή αποκατάσταση της γνωστικής, συναισθηματικής, ψυχολογικής ή πνευματικής εξέλιξης (D' Andrea & Daniels, 2001). Η συμβουλευτική παρέμβαση σε άτομα διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων έχει διττό χαρακτήρα α) να συμβάλλει στη βελτιστοποίηση της λειτουργίας και ευεξίας του ατόμου ανεξάρτητα από το πολιτισμικό του πλαίσιο και β) να λάβει υπόψη ότι τα προβλήματα που φέρνει ο πελάτης συνδέονται με ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο αναφοράς (Collins & Pieterse, 2007· Draguns, 1996).

Η διαπολιτισμική συμβουλευτική μπορεί να ειπωθεί ως μια βοηθητική διαδικασία, κατά τη διάρκεια της οποίας οι εμπλεκόμενοι ορίζουν στόχους, σύμφωνα με τις εμπειρίες ζωής και το αξιακό σύστημα των πελατών. Στο πλαίσιο αυτό η ταυτότητα του πελάτη θεωρείται ότι περιλαμβάνει ατομικά, ομαδικά και οικουμενικά χαρακτηριστικά και γίνεται μια προσπάθεια εκ μέρους των συμβούλων να λαμβάνουν υπόψη τόσο την αξία του ατομικισμού όσο και της συλλογικότητας, σε όλα τα στάδια της συμβουλευτικής διαδικασίας (Yoshida, 2013· Γιωτσίδα & Στάλικας, 2004).

Πρόκειται, σύμφωνα με την Παπαστυλιανού (2005), για μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε έναν/μια σύμβουλο και έναν/μια συμβουλευόμενο/η, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για την κοινωνική πραγματικότητα. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι σημαντικό ο/η σύμβουλος να διαθέτει πολιτισμική συνείδηση και να επιδεικνύει γνήσιο σεβασμό προς την πολιτισμική ομάδα του/της συμβουλευόμενου/ης και να θεωρεί ότι κάθε πολιτισμικά κατάλληλη παρέμβαση θα πρέπει να περιλαμβάνει, ως απαραίτητο μέρος της, τόσο το ίδιο το άτομο όσο και την οικογένεια, την ομάδα, τη γειτονιά και την κοινότητα μέσα στην οποία ζει (Κλεφτάρας, 2009). Μόνο αν ο/η σύμβουλος λάβει υπόψη τα παραπάνω και αρχίσει να "αντιλαμβάνεται" τους πελάτες του/της με πολιτισμικούς όρους, θα είναι σε θέση να δημιουργήσει μια ποιοτική συμβουλευτική σχέση, η εγκαθίδρυση της οποίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα της συμβουλευτικής διαδικασίας.

Ένα ακόμα βασικό χαρακτηριστικό της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής, αφορά στον τρόπο με τον οποίον γίνεται αντιληπτή εκ μέρους του/της συμβούλου η εμφάνιση προβλημάτων και δυσκολιών, που φέρουν στη συμβουλευτική διαδικασία οι συμβουλευόμενοι. Τα προβλήματα δεν γίνονται αντιληπτά μόνο ως ατομικά αλλά και ως απόρροια ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού και κοινωνικού πλαισίου, γίνονται δηλαδή

περισσότερο αντιληπτά ως μια κοινωνικοπολιτισμική υπόθεση (Sue et al., 1992). Υπό αυτό το πρίσμα οι υποθέσεις τις οποίες ο/η σύμβουλος διαμορφώνει για την δημιουργία και τη συντήρηση των προβλημάτων – δυσκολιών αλλά και οι “λύσεις” τις οποίες συνδιαμορφώνει με τους συμβουλευόμενους του/της, καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από ζητήματα όπως η φυλή, η κουλτούρα, ο πολιτισμός, το γένος, η εθνική κληρονομιά, η ηλικία, η θρησκεία, οι σωματικές ή οι νοητικές δυσλειτουργίες, τα οικονομικά προβλήματα, ενώ λαμβάνεται επίσης υπόψη η καθοριστική επίδραση παραγόντων όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός, οι διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός κ.α. (Nelson-Jones, 2003).

Σε σύγκριση με τις παραδοσιακές προσεγγίσεις, η διαπολιτισμική διαφέρει όσον αφορά στις παρακάτω ποιότητες: α) ενδιαφέρεται περισσότερο να κατανοήσει και να περιγράψει παρά να προβεί σε μετρήσεις και αξιολογήσεις, β) ασχολείται περισσότερο με τις συνέπειες παρά με τις αιτίες, γ) δίνει περισσότερη προσοχή στην κοινωνική σημαντικότητα παρά στη στατιστική, δ) εστιάζει σε μεγαλύτερο βαθμό στη γλώσσα και στο λόγο, ε) υιοθετεί ολιστικές και όχι ατομικές οπτικές, στ) αντιλαμβάνεται περισσότερο τις αλληλεπιδράσεις ως πολύπλοκες διαδικασίες και ζ) αξιοποιεί περισσότερο τα υποκειμενικά νοήματα παρά αναζητά “αντικειμενικές αλήθειες” (Smith, Harre & Van Langenhove, 1995).

2.4.2 Στόχοι και Αρχές της Διαπολιτισμικής Συμβουλευτικής

Μεταξύ των στόχων της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής αναφέρονται οι παρακάτω:

- η επίγνωση όσον αφορά στον εθνοκεντρισμό και στα υπάρχοντα στερεότυπα, τα οποία έρχονται στην επιφάνεια όταν κανείς έρχεται σε επαφή με άλλες πολιτισμικές ομάδες
- η έμφαση στον ρόλο που έχουν παίζει στη ζωή του πελάτη οι έννοιες της φυλής και του πολιτισμού
- η εξερεύνηση της σχέσης που έχει ο πελάτης με την κυρίαρχη κουλτούρα
- η κατανόηση της επιλογής που έκανε ο πελάτης όσον αφορά στον θεραπευτή και τα μηνύματα που υπάρχουν πίσω από αυτή την επιλογή
- η διατήρηση μιας ανοιχτής στάσης απέναντι στον τρόπο που ο πελάτης παρουσιάζει την κουλτούρα του, ανεξάρτητα από το πώς αυτή μπορεί να παρουσιάζεται π.χ. από τα ΜΜΕ
- η κατανόηση του ιστορικού μετανάστευσης ή μετακίνησης στη νέα πολιτισμική κοινωνία (Eleftheriadou, 1996)
- η κατανόηση του σημαντικού ρόλου που έχουν παίζει στη ζωή του/της συμβουλευόμενο/ης φαινόμενα και ζητήματα όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός, η περιθωριοποίηση και οι διακρίσεις, οι σωματικές ή νοητικές δυσλειτουργίες, τα οικονομικά προβλήματα, η φτώχεια, ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση, η μη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, οι κακές συνθήκες διαβίωσης (Nelson-Jones, 2003)

- η κατανόηση του τρόπου με τον οποίον όλα τα παραπάνω μπορεί να επηρεάσουν τη συμβουλευτική διαδικασία, την ποιότητα της σχέσης που θα δημιουργηθεί και τις δυναμικές που μπορεί να προκύψουν
- η αποδοχή της πολιτισμικής διαφορετικότητας του ατόμου, που δεν ισοδυναμεί με απόκλιση, παθολογία ή κατωτερότητα αλλά θεωρείται ως μια θετική και επιθυμητή ιδιότητα που εμπλουτίζει την πλήρη κλίμακα του ανθρώπινου δυναμικού
- η αντιμετώπιση του ατόμου σε σχέση με τις εκάστοτε ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν στο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ζει και εξελίσσεται και όχι ως μια μεμονωμένη οντότητα ή ως μέλος μιας κλειστής πολιτισμικής ομάδας (Sue, Arredondo & McDavis, 1992)
- η αναγνώριση ότι κάθε πολιτισμικά κατάλληλη παρέμβαση θα πρέπει πιθανώς να περιλαμβάνει, ως απαραίτητο μέρος της, τόσο το ίδιο το άτομο όσο και την οικογένεια, την ομάδα, τη γειτονιά και την κοινότητα (Κλεφτάρας, 2009)
- η αντιμετώπιση των προβλημάτων που φέρουν οι πολιτισμικά διαφορετικοί πελάτες μέσα από μια πολιτισμική διάσταση, δηλαδή η αντίληψη ότι δεν αποτελούν ατομικές επιλογές αλλά περισσότερο κοινωνικοπολιτισμικές υποθέσεις (Nelson-Jones, 2003)

2.5 Διαστάσεις και Εννοιολογικό Πλαίσιο της Πολιτισμικής Επάρκειας

Λαμβάνοντας υπόψη, από τη μια τον ορισμό που διατυπώνει ο Κλεφτάρας (2008), για την έννοια της συμβουλευτικής, ότι δηλαδή πρόκειται για μια «*διαδικασία διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης, επικοινωνίας και κοινωνικής επιρροής*» και ότι «*απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα της είναι η ικανότητα του συμβούλου και του πελάτη να στέλνουν και να λαμβάνουν τόσο λεκτικά όσο και μη λεκτικά μηνύματα απρόσκοπτά και με ακρίβεια*» (σ.72), και από την άλλη το γεγονός ότι κάθε συμπεριφορά μαθαίνεται και εκδηλώνεται εντός ενός πολιτισμικού πλαισίου (Bernal & Sáez-Santiago, 2006, σ.122) είναι σημαντικό οι σύμβουλοι να εργαστούν προς την κατεύθυνση της μείωσης των επικοινωνιακών εμποδίων που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας (Morris, 2014). Οι Sue et al. (1992) επισείουν τον κίνδυνο που μπορεί να προκύψει όταν οι σύμβουλοι, λόγω της άγνοιας των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των ίδιων και των πολιτισμικά διαφορετικών συμβουλευόμενων τους, είναι πιθανό να παρερμηνεύουν και να κάνουν υποθέσεις και αποδόσεις σχετικά με τις συμπεριφορές των πελατών τους, αποδίδοντας στους τελευταίους αρνητικά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι «*αυτό που χρειάζεται, είναι οι σύμβουλοι να αποκτήσουν πολιτισμική επίγνωση, να δρουν με βάση μια κριτική ανάλυση και κατανόηση των δικών τους συνθηκών, των συνθηκών των πελατών τους και του κοινωνικοπολιτικού συστήματος, του οποίου αποτελούν και οι δύο μέρη. Χωρίς αυτήν την επίγνωση, ο σύμβουλος που (συν)εργάζεται με έναν πολιτισμικά διαφορετικό πελάτη, μπορεί να*

ασκήσει πολιτισμική καταπίεση, χρησιμοποιώντας ανήθικες και επιζήμιες πρακτικές» (ο.π., σ.480).

Προκειμένου λοιπόν να αυξήσουν την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων τους απαιτείται να δώσουν προσοχή στο πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο/η πελάτης έχει μεγαλώσει και εξελιχθεί και να έχουν α) επίγνωση του πολιτισμού, β) γνώσεις σχετικά με τις πτυχές μιας κουλτούρας, όπως οι νόρμες, τα έθιμα, η γλώσσα και ο τρόπος ζωής, (γ) την ικανότητα να διακρίνουν ανάμεσα στον πολιτισμό και στην παθολογία και (δ) την ικανότητα να ενσωματώνουν τις παραπάνω τρεις διαστάσεις μέσα στην παρέμβαση που εφαρμόζουν (Bernal & Sáez-Santiago, 2006, σ.122). Με άλλα λόγια είναι σημαντικό να αναπτύξουν την πολιτισμική τους επάρκεια, η οποία σύμφωνα με τη National Society of Genetic Counselors Membership Committee (2013), μπορεί να οριστεί ως *«η ικανότητα να δουλεύει κανείς αποτελεσματικά σε όλα τα πολιτισμικά πλαίσια... να μην περιορίζεται εξαιτίας μεταβλητών όπως η ηλικία, η φυλή, η κοινωνική τάξη, το φύλο ή ο σεξουαλικός προσανατολισμός»* και ότι πρόκειται για *«μια εξελισσόμενη διαδικασία κατά τη διάρκεια της οποίας ένας οργανισμός εργασίας ενσωματώνει, πολιτισμικά ευαισθητοποιημένες, πρακτικές, πολιτικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες στην καθημερινή λειτουργία του»*.

Η πολιτισμική επάρκεια αποτελεί αντικείμενο ερευνητικού ενδιαφέροντος, στη διαπολιτισμική συμβουλευτική ψυχολογία αλλά και στην επιστήμη της ψυχολογίας γενικότερα, για περισσότερο από τριάντα χρόνια (Wang & Kim, 2010· Miville et al., 2009· Worthington, Soth-McNett & Moreno, 2007· Kumas,-Tan, Beagan, Loppie, C., MacLeod & Frank, 2007· Doorenbos, Schim, Benkert & Borse, 2005· Vera & Speight, 2003· Campinha - Bacote, 2002· Carter, 2001· Arthur & Januszowski, 2001· Sue, 2001· Ngo, 2000· Sue, Arredondo & McDavis, 1992). Οι Sue et al. (1982) ορίζουν τη διαπολιτισμική συμβουλευτική ως μια *«οποιαδήποτε συμβουλευτική σχέση στην οποία δύο ή περισσότεροι από τους εμπλεκόμενους διαφέρουν όσον αφορά στο πολιτισμικό υπόβαθρο, τις αξίες και τον τρόπο ζωής»* (σ.47). Με βάση τον παραπάνω ορισμό προτείνεται ένα θεωρητικό πλαίσιο, εντός του οποίου τα κριτήρια διαπολιτισμικής επάρκειας, μπορούν να διακριθούν σε τρεις διαστάσεις: α) στάσεις και πεποιθήσεις, β) γνώσεις και γ) δεξιότητες (Worthington, Soth-McNett & Moreno, 2007· Schomburg, 2007).

Η πρώτη διάσταση αναφέρεται στην προσωπική αυτογνωσία των συμβούλων και εξετάζει τις στάσεις και πεποιθήσεις που έχουν οι σύμβουλοι για τις εθνικές και πολιτισμικές ομάδες, τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που μπορεί να διαθέτουν και τη γενικότερη αντίληψη τους για την πολυπολιτισμικότητα. Η δεύτερη διάσταση αφορά στην επίγνωση εκ μέρους του συμβούλου της διαφορετικής κοσμοθεωρίας που διαθέτουν οι πολιτισμικά διαφορετικοί πελάτες και η τρίτη διάσταση αναφέρεται στην υιοθέτηση εκ μέρους των

συμβούλων κατάλληλων στρατηγικών και τεχνικών, δηλαδή μιας ευαισθητοποιημένης πολιτισμικά μεθοδολογίας (Sue et al., 1992).

Σύμφωνα με το παραπάνω εννοιολογικό πλαίσιο (ο.π., σσ. 477-486), ο πολιτισμικά επαρκής σύμβουλος θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα παρακάτω κριτήρια:

1) Επίγνωση του συμβούλου σχετικά με τις προσωπικές του αξίες και προκαταλήψεις
α) Στάσεις και πεποιθήσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

1. Έχουν μετακινηθεί από την πολιτισμική άγνοια στην πολιτισμική συνειδητοποίηση και ευαισθητοποίηση σχετικά με τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά και διατηρούν μια στάση σεβασμού για το «διαφορετικό»
2. Έχουν επίγνωση για το πώς το δικό τους πολιτισμικό υπόβαθρο αλλά και οι εμπειρίες, οι στάσεις οι αξίες και οι προκαταλήψεις επιδρούν στις ψυχολογικές διεργασίες
3. Έχουν την ικανότητα να αναγνωρίσουν τα όρια των ικανοτήτων τους
4. Νιώθουν άνετα με τις διαφορές που παρατηρούν μεταξύ των ιδίων και των πελατών τους ως προς τη φυλή, την εθνικότητα, τον πολιτισμό και τις πεποιθήσεις

β) Γνώσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

5. Κατέχουν γνώσεις για τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά και αντιλαμβάνονται τον τρόπο που αυτή επηρεάζει, σε προσωπικό και σε επαγγελματικό επίπεδο, τις αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις τους για το τι είναι «φυσιολογικό» και για το πώς επηρεάζει τη συμβουλευτική διαδικασία
6. Έχουν επίγνωση και κατανόηση για το πώς φαινόμενα όπως η καταπίεση, ο ρατσισμός, η περιθωριοποίηση και τα στερεότυπα τους επηρεάζουν στην προσωπική και στην επαγγελματική τους ζωή. Αυτό τους κάνει να αναγνωρίζουν τις δικές τους ρατσιστικές στάσεις, πεποιθήσεις και συναισθήματα
7. Έχουν κατανόηση για την κοινωνική επίδραση που ασκούν στους άλλους. Αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν διαφορές στον τρόπο επικοινωνίας και ότι ο δικός τους τρόπος μπορεί είτε να παρεμποδίσει είτε να διευκολύνει τη συμβουλευτική διαδικασία

γ) Δεξιότητες

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

8. Προσπαθούν να γίνουν πιο αποτελεσματικοί και να αυτοβελτιωθούν μέσα από εκπαιδευτικές, συμβουλευτικές και επιμορφωτικές ευκαιρίες και όντας ικανοί να αναγνωρίζουν τα όρια των ικανοτήτων τους, αναζητούν:

- εποπτεία
- περαιτέρω εκπαίδευση και κατάρτιση
- καταφεύγουν σε πιο καταρτισμένα πρόσωπα και πηγές

- κάνουν σύνθεση όλων των παραπάνω

9. Προσπαθούν να διαμορφώσουν μια ταυτότητα μη ρατσιστική, μέσω της καλύτερης κατανόησης του εαυτού τους ως πολιτισμικών όντων

II) Κατανόηση εκ μέρους του πελάτη της κοσμοθεωρίας των πολιτισμικά διαφορετικών συμβουλευόμενων

α) Στάσεις και πεποιθήσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

10. Έχουν επίγνωση ότι οι τυχόν αρνητικές συναισθηματικές τους αντιδράσεις απέναντι σε άλλες φυλετικές και εθνικές ομάδες, μπορεί να αποβούν ιδιαίτερα επιζήμιες κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας

11. Έχουν επίγνωση των στερεοτύπων που διαθέτουν για τις φυλετικές και εθνικές ομάδες

β) Γνώσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

12. Κατέχουν εξειδικευμένες γνώσεις και πληροφορίες για το πολιτισμικό και ιστορικό υπόβαθρο της πολιτισμικής ομάδας με τα άτομα της οποίας δουλεύουν

13. Αναγνωρίζουν ότι μεταβλητές όπως η φυλή, ο πολιτισμός, η εθνικότητα κ.α. μπορούν να επηρεάσουν τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, τις επιλογές που κανείς κάνει στον επαγγελματικό τομέα, στην εμφάνιση ψυχολογικών διαταραχών, την αναζήτηση επαγγελματικής βοήθειας και την καταλληλότητα ή μη των συμβουλευτικών προσεγγίσεων

14. Κατανοούν ότι κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες όπως η μετανάστευση, η φτώχεια, ο ρατσισμός, η αίσθηση αδυναμίας, επηρεάζουν τις ζωές των ατόμων που «εντάσσονται» στις φυλετικές ή εθνικές μειονότητες και κατ' επέκταση επιδρούν δυναμικά και στη συμβουλευτική διαδικασία

γ) Δεξιότητες

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

15. Θα πρέπει να ενημερώνονται διαρκώς για νέα ερευνητικά και επιστημονικά δεδομένα όσον αφορά στη ψυχική υγεία και τις ψυχικές διαταραχές των διάφορων φυλετικών και εθνικών ομάδων και να εμπλέκονται σε εκπαιδευτικές εμπειρίες που θα εμπλουτίσουν τις γνώσεις και τις διαπολιτισμικές ικανότητες τους

16. Έρχονται σε επαφή με μέλη διάφορων πολιτισμικών ομάδων έξω από το πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας, ώστε η οπτική τους για τις μειονότητες να μη βασίζονται μόνο σε ακαδημαϊκές και συμβουλευτικές εμπειρίες

III) Στρατηγικές και τεχνικές παρέμβασης

α) Στάσεις και πεποιθήσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

17. Σέβονται τις θρησκευτικές ή/και πνευματικές πεποιθήσεις και αξίες των συμβουλευόμενων, καθώς αυτές επηρεάζουν την κοσμοθεωρία τους
18. Σέβονται τις παραδοσιακές/γηγενείς βοηθητικές πρακτικές και τα υποστηρικτικά δίκτυα που υπάρχουν εντός της κοινότητας των μειονοτήτων
19. Διατηρούν θετική στάση απέναντι στη διγλωσσία, την οποία δεν αντιλαμβάνονται ως εμπόδιο στη συμβουλευτική διαδικασία

β) Γνώσεις

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

20. Έχουν ξεκάθαρη και ακριβή γνώση και κατανόηση των γενικών χαρακτηριστικών της συμβουλευτικής και της θεραπείας (ότι είναι πολιτισμικά και ταξικά προσδιορισμένη) και πως αυτά συγκρούονται με τις πολιτισμικές αξίες των διάφορων μειονοτικών ομάδων
21. Είναι ενήμεροι για τα θεσμικά εμπόδια που παρεμποδίζουν τα μέλη των μειονοτικών ομάδων να αποκτήσουν πρόσβαση στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας
22. Έχουν επίγνωση για το γεγονός ότι τα ψυχομετρικά εργαλεία αξιολόγησης μπορεί να εμπεριέχουν στοιχεία προκατάληψης
23. Έχουν επίγνωση για τη δομή της οικογένειας, την ιεραρχία, τις αξίες και τις πεποιθήσεις των πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων, όπως επίσης και για τα χαρακτηριστικά και τα αποθέματα της κοινότητας και της οικογένειας
24. Γνωρίζουν για τις πρακτικές διάκρισης που υπάρχουν στο επίπεδο της κοινωνίας και της κοινότητας και μπορεί να επηρεάζουν την ευημερία των συμβουλευόμενων

γ) Δεξιότητες

Οι πολιτισμικά επαρκείς σύμβουλοι:

25. Χρησιμοποιούν μια ευρεία γκάμα από λεκτικές και μη λεκτικές βοηθητικές πρακτικές και επικοινωνούν αποτελεσματικά και στα δύο επίπεδα. Δεν δεσμεύονται από μια μόνο μέθοδο ή προσέγγιση, καθώς αναγνωρίζουν ότι μπορεί να είναι πολιτισμικά προσδιορισμένες
26. Είναι ικανοί να ασκούν θεσμικές παρεμβάσεις για λογαριασμό των πελατών τους και να τους βοηθούν να καταλάβουν ότι το πρόβλημα τους δεν είναι ατομικά αλλά έχει τις ρίζες του σε φαινόμενα όπως ο ρατσισμός και οι διακρίσεις
27. Δεν είναι αντίθετοι στη συνεργασία με παραδοσιακούς θεραπευτές ή θρησκευτικούς και πνευματικούς ηγέτες, αναγνωρίζοντας τα οφέλη που θα έχουν, από αυτή τη συνεργασία, οι πολιτισμικά διαφορετικοί πελάτες τους
28. Έχουν την ευθύνη να αλληλεπιδράσουν με τον συμβουλευόμενο στη γλώσσα που ζητάει ο δεύτερος και όταν αυτό δεν είναι εφικτό οφείλουν να α) αναζητήσουν μεταφραστή που διαθέτει τις γνώσεις που απαιτούνται σχετικά με το πολιτισμικό υπόβαθρο και έχει το κατάλληλο επαγγελματικό προφίλ ή β) να παραπέμψουν τον/την συμβουλευόμενο/η σε δίγλωσσο σύμβουλο

29. Κατανοούν ότι τα εργαλεία αξιολόγησης στα οποία έχουν εκπαιδευτεί και εφαρμόσει στην πρακτική τους εμπειρία, χαρακτηρίζονται από πολιτισμικούς περιορισμούς. Η γνώση αυτή τους επιτρέπει να χρησιμοποιούν με κριτικό τρόπο τα συγκεκριμένα εργαλεία και με όφελος προς τους πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες τους

30. Γνωρίζοντας το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο δραστηριοποιούνται θα πρέπει να εργαστούν προς την κατεύθυνση της εξάλειψης των προκαταλήψεων και διακρίσεων και να καλλιεργήσουν την ευαισθητοποίηση πάνω σε ζητήματα όπως η καταπίεση, ο σεξισμός και ο ρατσισμός

31. Έχουν την ευθύνη να εκπαιδεύσουν τους πελάτες τους σχετικά με τις διαδικασίες των ψυχολογικών παρεμβάσεων, όπως οι στόχοι, οι προσδοκίες, τα δικαιώματα και ο προσανατολισμός του πελάτη

Αν και το συγκεκριμένο μοντέλο, το οποίο έχει διευρυνθεί από την αρχική φάση της διατύπωσης του, συνεχίζει να έχει ευρεία αποδοχή στο πλαίσιο της συμβουλευτικής ψυχολογίας (Schomburg, 2007) έχει δεχτεί κριτική για το θεωρητικό του υπόβαθρο και τη δυνατότητα εφαρμογής του (Constantine & Ladany, 2001· Vera & Speight, 2003).

Οι Constantine & Ladany (2001), προτείνουν ένα διαφορετικό θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο λαμβάνει υπόψη, πέρα από τις φυλετικές και εθνικές διαφορές, μεταβλητές όπως η ηλικία, το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Στο δικό τους μοντέλο, κάνουν λόγο για τις παρακάτω έξι διαστάσεις: 1) αυτογνωσία του συμβούλου, 2) γενικότερες γνώσεις για πολυπολιτισμικά θέματα, 3) πολυπολιτισμική αυτοαποτελεσματικότητα, 4) κατανόηση των μοναδικών αξιών του πελάτη, 5) αποτελεσματική συμμαχία στη συμβουλευτική διαδικασία και 6) διαπολιτισμικές δεξιότητες συμβουλευτικής (σ. 490) και τονίζουν ότι η απόκτηση της επάρκειας σε αυτές τις έξι διαστάσεις είναι μια δια βίου εξελισσόμενη διαδικασία.

Για τους Constantine, Melincoff, Barakett, Torino & Warren (2004), τα χαρακτηριστικά ενός πολυπολιτισμικά ικανού συμβούλου, περιλαμβάνουν το ανοικτό μυαλό, την ευελιξία, την αφοσίωση στην ενεργή ακρόαση, τις γνώσεις και την επίγνωση των πολιτισμικών ζητημάτων, την επιδεξιότητα αναφορικά με τις πολιτισμικές παρεμβάσεις, την αφοσίωση σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, την αυτογνωσία, και την έκθεση σε ευρείες και διαφορετικές εμπειρίες ζωής.

Το μοντέλο των Vera & Speight (2003), ενώ παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το μοντέλο των Sue et al. (1992), δίνει περισσότερη έμφαση στην έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης. Υποστηρίζοντας ότι η αξιολόγηση και η ψυχοθεραπεία δεν θα έπρεπε να είναι οι βασικές τεχνικές όταν κανείς εργάζεται με πολιτισμικά διαφοροποιημένες ομάδες, οι Vera & Speight (2003), προτρέπουν στους επαγγελματίες ψυχικής υγείας να γίνουν υπερασπιστές της κοινωνικής αλλαγής και να βγουν έξω από τα γνωστά θεραπευτικά τους πλαίσια.

2.6. Θέματα Ηθικής στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική

Οι διάφορες πολιτιστικές και κοινωνικές μεταβολές και οι αντικρουόμενες βασικές αξίες οι οποίες εξαιτίας των διαμορφωθείσων κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών αποτελούν πλέον μία πραγματικότητα, ασκούν επιρροή, άλλοτε μικρότερη και άλλοτε μεγαλύτερη, στον ηθικό ιστό των σύγχρονων κοινωνιών. Το πλαίσιο αυτό εκτός από την αμφισβήτηση διάφορων παραδοσιακών αξιών και θέσεων δημιουργεί επίσης νέα ζητήματα δεοντολογίας για όλους τους ανθρώπους (Τσιρώνης, 2013, σσ. 76-77), γεγονός που δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την επιστήμη της ψυχολογίας και την άσκηση της συμβουλευτικής.

Οι προβληματισμοί που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια οδήγησαν την APA (Office of Ethnic Minority Affairs, 1993) στην διατύπωση κατευθυντήριων οδηγιών προς τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας, οι οποίοι εργάζονταν με πολιτισμικά διαφορετικό πληθυσμό. Σύμφωνα ωστόσο με τον Sue (1998), οι οδηγίες αυτές δεν αποδείχτηκαν ιδιαίτερα βοηθητικές καθώς ήταν πολύ γενικές και περισσότερο αφορούσαν στη διατύπωση των δυσκολιών που προκύπτουν στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής και ψυχοθεραπείας. Δέκα χρόνια αργότερα η APA (Guidelines on multicultural education, training, research, practice and organizational change for psychologists, 2003), θέτει πιο δυναμικά στο προσκήνιο τα ζητήματα που σχετίζονται με τη συμβουλευτική ατόμων ή ομάδων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Αναγνωρίζει ότι στην ιστορία ενός ατόμου ή μιας πολιτισμικής ομάδας, σημαντικό ρόλο παίζουν κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες, όπως *«η ιστορία της μετανάστευσης, η υπηκοότητα και το καθεστώς διαμονής, η επάρκεια στην κυρίαρχη γλώσσα ή/και σε άλλες γλώσσες, η ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, οι διαθέσιμες πηγές στην κοινότητα και το επίπεδο του επιπολιτισμικού στρες»* (σσ. 27-29) και υποστηρίζει ότι πρόκειται για παράγοντες οι οποίοι μπορεί να λειτουργήσουν ως εμπόδια στην συμβουλευτική διαδικασία και προτρέπει τους επαγγελματίες ψυχικής υγείας, να τους λάβουν σοβαρά υπόψη.

Η American Counseling Association (ACA, 2014), τονίζει στον πρόλογο της ότι μια από τις πέντε βασικές επαγγελματικές αρχές της συμβουλευτικής είναι *«η εκτίμηση προς την διαφορετικότητα και η αποδοχή μιας πολυπολιτισμικής προσέγγισης με στόχο την ενίσχυση της αξιοπρέπειας και της μοναδικότητας των ανθρώπων εντός των δικών τους κοινωνικών και πολιτισμικών πλαισίων»* (σ. 3). Αξίζει να αναφερθεί ότι το συνολικό περιεχόμενο του Κώδικα Ηθικών Αρχών που προτείνει χαρακτηρίζεται από ενδιαφέρον για ζητήματα πολυπολιτισμικότητας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι σύμβουλοι οφείλουν:

«να είναι ενήμεροι για τις δικές τους αξίες, στάσεις πιστεύω και συμπεριφορές και να αποφεύγουν να τις επιβάλλουν στους πελάτες τους. Οι σύμβουλοι οφείλουν να σέβονται τη

διαφορετικότητα των πελατών, των εκπαιδευόμενων και των συμμετεχόντων σε έρευνες και να αναζητούν εκπαίδευση όταν κινδυνεύουν να προβάλλουν τις δικές τους αξίες πάνω στους πελάτες, ειδικά όταν οι αξίες τους δεν είναι συνεπής προς τους στόχους του πελάτη ή είναι προκατειλημμένες από τη φύση τους» (Α. 4.β., σ. 5)

και

«να έχουν επίγνωση και να αντιμετωπίζουν με ευαισθησία την πολιτισμική νοηματοδότηση της έννοιας της εμπιστευτικότητας. Οι σύμβουλοι σέβονται τις διαφορετικές αντιλήψεις απέναντι στην αποκάλυψη προσωπικών πληροφοριών και συζητάνε διαρκώς με τους πελάτες για το πως, τότε και με ποιόν μπορούν να μοιραστούν τις πληροφορίες που παίρνουν από εκείνους» (σ. 6).

Η βασική κριτική που έχει ασκηθεί στους υπάρχοντες Κώδικες Ηθικής και Δεοντολογίας αφορούν στο γεγονός ότι οι ηθικές αρχές τις οποίες προβάλλουν ως σημαντικές δεν έχουν οικουμενική ισχύ (Welfel, 1998). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η έμφαση στην ατομική αυτονομία, μια αξία η οποία κατέχει κεντρική θέση στην κοινωνική και πολιτική δομή των Δυτικών κοινωνιών αλλά ταυτόχρονα είναι αξιοσημείωτα απύσχα στους Ανατολικούς πολιτισμούς, που δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην αξία της συλλογικότητας. Λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι ενώ οι Κώδικες έχουν δημιουργηθεί για να προστατεύουν την διαφορετικότητα, στην πράξη αποτυγχάνουν να το κάνουν όταν βασίζονται σε Δυτικές αξίες (ο.π., σσ. 250-251).

Ένα σημαντικό ζήτημα που προκύπτει σε αυτό το σημείο αφορά στις περιπτώσεις όπου διαπιστώνεται σύγκρουση αξιών (Gallardo, Johnson, Parham & Carter, 2009) και οι σύμβουλοι καλούνται να πάρουν αποφάσεις προκειμένου να επιλύσουν τα ηθικά διλήματα. Οι LaFromboise, Foster & James (1996, όπως αναφέρεται στο Welfel, σ.251), προτείνουν στους συμβούλους να κρατήσουν μια ενδιάμεση στάση και να μην είναι απόλυτοι, να μην επιδεικνύουν δηλαδή μια αυστηρή και δογματική πίστη σε ένα συγκεκριμένο σύνολο ηθικών αρχών αλλά παράλληλα να μην υιοθετούν απόλυτα και τον ηθικό σχετικισμό (ισότιμη αποδοχή όλων των αξιών). Η ενδιάμεση στάση την οποία προτείνουν, θα επιτρέψει στους συμβούλους αφενός να σέβονται τις διαφορετικές αξίες και αφετέρου να μην αρνούνται την ύπαρξη αξιών που έχουν καθολική ισχύ.

Η υιοθέτηση αυτής της εξισορροπητικής στάσης δεν είναι πολλές φορές εύκολη υπόθεση σε πολύπλοκες καταστάσεις που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια της συμβουλευτικής διαδικασίας. Προκειμένου να ανταπεξέλθουν και να πάρουν τις κατάλληλες αποφάσεις οι σύμβουλοι απαιτείται να διαθέτουν την κατάλληλη κατάρτιση και να βρίσκονται διαρκώς σε ετοιμότητα. Ωστόσο, οι Gallardo et al. (2009, σ.427) αναφέρουν ότι ενώ οι κατευθυντήριες γραμμές και οι κώδικες έχουν διατυπωθεί καταρχήν για την προστασία των πελατών, αρκετοί επαγγελματίες, σε αβέβαιες και διλληματικές καταστάσεις, έχουν ως βασικό μέλημα την επαγγελματική και προσωπική τους προστασία, ερμηνεύοντας

τις ηθικές αρχές προς αυτή τη κατεύθυνση και δεν λειτουργούν με πολιτισμικά και κλινικά συνεπή τρόπο, επιδιώκοντας τη βελτίωση των πελατών τους.

3. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3.1. Τεκμηρίωση της σημαντικότητας του υπό μελέτη θέματος

Δεδομένων των νέων κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών, η ενασχόληση και το ενδιαφέρον για την ετερότητα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προτεραιότητες στο χώρο της επιστήμης της ψυχολογίας και μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αποδεικνύει ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος όσον αφορά στην έρευνα, στην πρακτική και στην εκπαίδευση πάνω σε ζητήματα πολυπολιτισμικότητας και συμβουλευτικής (APA, 2003· Coleman, 1997· Sue et al., 1992· Howard, 1992). Σημαντικός όγκος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας καταδεικνύει την αναποτελεσματικότητα των παραδοσιακών προσεγγίσεων όταν εφαρμόζονται στη συμβουλευτική και στη θεραπεία ατόμων από διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες (Bernal, Jimé'nez – Chafey & Rodriguez, 2009· Klingner & Edwards, 2006· Bernal & Sáez-Santiago, 2006· Utley, Kozleski, Smith & Draper, 2002· Constantine & Yeh, 2001· Nagayama-Hall, 2001· Sue et al., 1992), τονίζοντας την ανάγκη για υιοθέτηση πιο ευαίσθητοποιημένων πολιτισμικά μεθόδων και τεχνικών, την ανάγκη για αναθεώρηση και εμπλουτισμό της υπάρχουσας επιστημονικής γνώσης και την περαιτέρω έρευνα πάνω σε ζητήματα διαπολιτισμικότητας, έτσι όπως αυτά εκφράζονται στο χώρο της παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας. Το ερώτημα λοιπόν είναι ποιός θα είναι ο ρόλος της επιστήμης της ψυχολογίας μέσα σε αυτό το πλαίσιο; Θα επικρατήσει η ιδέα της πολιτισμικής ομοιογένειας ή θα δοθεί χώρος στα πλεονεκτήματα που μπορεί να προκύψουν από τις συνθήκες του πολιτισμικού πλουραλισμού; Η παρούσα ερευνητική προσπάθεια έχει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον καθώς όλα τα παραπάνω συνηγορούν στην αναγκαιότητα της διερεύνησης και της καταγραφής των στάσεων και αντιλήψεων των επαγγελματιών ψυχικής υγείας για την πολιτισμική ετερότητα και συγκεκριμένα του πώς αυτή υφίσταται και κατασκευάζεται γνωστικά από τους ίδιους στο περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν. Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν όσον αφορά στον βαθμό της πολυπολιτισμικής τους επάρκειας, των δυσκολιών που συναντούν όταν έρχονται αντιμέτωποι με πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες και τους τρόπους που επιλέγουν προκειμένου να διαχειριστούν τις δυσκολίες αυτές, θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικούς δείκτες για το σχεδιασμό μελλοντικών επιμορφωτικών προγραμμάτων πάνω σε ζητήματα διαπολιτισμικότητας, με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Η παρούσα έρευνα έχει επιπλέον αξία καθώς αφενός τη δεδομένη χρονική ιστορική στιγμή, γινόμαστε μάρτυρες της αναβίωσης του εθνοκεντρισμού και της έντονης κοινωνικής πόλωσης (Γκόβαρης, 2001) και αφετέρου δεν θα έπρεπε να παραβλέπουμε ότι οι επαγγελματίες που

παρέχουν συμβουλευτικές και ψυχοθεραπευτικές υπηρεσίες δεν είναι απρόσβλητοι από τις προκαταλήψεις που χαρακτηρίζουν τη κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα και ότι μπορούν ακούσια να διαιωνίζουν τις επιβλαβείς αυτές στάσεις και συμπεριφορές, ακόμα και όταν θέλουν να εργαστούν με ευαισθησία και ενάντια στις προκαταλήψεις (Welfel, 1998).

3.2 Μέθοδος

Η συγκεκριμένη έρευνα προσπαθεί να αναδείξει και να μελετήσει το νόημα που έχει μία συγκεκριμένη κατάσταση (συμβουλευτική διαδικασία σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον) για αυτούς που εμπλέκονται (συμβούλους / θεραπευτές). Έχοντας ως βάση το παραπάνω εκτιμήθηκε ότι η καταλληλότερη μορφή έρευνας που ταιριάζει με τους στόχους που έχουν τεθεί είναι η ποιοτική (Merriam, 2002).

Οι ποιοτικές μέθοδοι δίνουν την ευκαιρία στον ερευνητή να εμβαθύνει, στοχεύοντας στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν. Βρίσκουν εφαρμογή σε ερευνητικά εγχειρήματα που στοχεύουν στην διερεύνηση ποιοτήτων και πιο συγκεκριμένα κοινωνικών ποιοτήτων. Έχουν ως στόχο την ανάδειξη και διακρίβωση σχέσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες καθώς επίσης και την ανάδειξη ενδεχομένων συσχετίσεων, την περιγραφή, ανάλυση και κατανόηση κοινωνικών διαδικασιών, την διατύπωση ή αναδιατύπωση υποθέσεων και θεωρητικών θέσεων για το κοινωνικό γίνεσθαι. Η ποιοτική έρευνα θέτει ως στόχο την απάντηση στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» και αποσκοπεί στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων (Ιωσηφίδης, 2003, σ.3· Μαντζούκας, 2007, σ.237).

3.3 Ο σκοπός και οι στόχοι της έρευνας

Με την παρούσα εργασία διερευνώνται οι απόψεις επαγγελματιών που ασκούν την συμβουλευτική ή ψυχοθεραπεία για την αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής προσέγγισης. Ειδικότερα, οι στόχοι της έρευνας είναι να αναδειχθεί το πώς οι ίδιοι οι σύμβουλοι / θεραπευτές αντιλαμβάνονται το ρόλο τους σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, αν θεωρούν ότι χρειάζονται εξειδικευμένες δεξιότητες και αν τα εφόδια που διαθέτουν μέσω των σπουδών, της εμπειρίας τους ή της προσωπικότητας τους είναι αρκετά για να ανταπεξέλθουν, αν λαμβάνουν υπόψη τους τις διαφορετικές πολιτισμικές καταβολές που ο κάθε συμβουλευόμενος / θεραπευόμενος μπορεί να φέρει.

Σύμφωνα λοιπόν με τους παραπάνω στόχους διατυπώνονται οι εξής υποθέσεις:

1) Η ανάλυση των αντιλήψεων των συμβούλων / θεραπευτών αναμένεται ότι θα αποκαλύψει σημαντικές πληροφορίες όσον αφορά τη σχέση που έχουν με το διαφορετικό και το πώς οι ίδιοι αισθάνονται κατά την επαφή με αυτό.

2) Αναμένεται ότι η ομάδα των συμμετεχόντων που κατάγεται από άλλες χώρες ή έχει σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές θα γνωρίζει περισσότερα πράγματα για ήθη και έθιμα άλλων πολιτισμών και θα αισθάνονται οι ίδιοι ως σύμβουλοι πιο άνετα κατά την συνάντηση με τον Άλλο σε σχέση με το πώς αισθάνονται οι υπόλοιποι σύμβουλοι.

3) Αναμένεται ότι η μελέτη των εκφραζόμενων αντιλήψεων των συμβούλων / θεραπευτών θα αναδείξει το κενό που υπάρχει κατά την εκπαίδευση τους όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με τον πλουραλισμό και τη διαπολιτισμική προσέγγιση.

4) Αναμένεται ότι μέσα από την ανάλυση των απόψεων των συμβούλων / θεραπευτών θα προκύψουν προτάσεις για το τι εκτιμούν οι ίδιοι ότι θα συντελούσε στην προσωπική αίσθηση επάρκειας που μπορεί να αισθάνεται ένας σύμβουλος / θεραπευτής σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Οι προτάσεις που θα προκύψουν πρόκειται να συγκριθούν με τα βιβλιογραφικά ευρήματα ώστε να διαπιστωθεί εάν υπάρχει αντιστοιχία.

3.4 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα κλήθηκαν να συμμετάσχουν επαγγελματίες που εργάζονται στο χώρο της ψυχικής υγείας και ασκούν τη συμβουλευτική ή ψυχοθεραπεία.

Ειδικότερα, στην έρευνα συμμετείχαν είκοσι ένα (21) επαγγελματίες που εργάζονται ως σύμβουλοι ή θεραπευτές. Οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν σε ομάδες 4-5 ατόμων. Αναλυτικότερα, δημιουργήθηκαν πέντε ομάδες. Οι ομάδες δημιουργήθηκαν με κριτήριο την ομοιογένεια ως προς κάποιο από τα βασικά στοιχεία (το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, την καταγωγή ή σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές). Ωστόσο να αναφερθεί ότι εκτός από την ξεχωριστή ομάδα των ψυχολόγων που συστάθηκε με γνώμονα το κοινό χαρακτηριστικό την καταγωγή ή σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές, τελικά σε όλες τις ομάδες υπήρχαν συμμετέχοντες που έχουν κάποια σχέση με κάποια άλλη πολιτισμική ομάδα, για την ακρίβεια το 57,2% αναφέρει καταγωγή από άλλη χώρα ή σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές. Οι ομάδες που διενεργήθησαν έχουν ως εξής: μια ομάδα των πέντε ατόμων αποτελούμενη από ψυχολόγους, μία ομάδα των τεσσάρων ατόμων αποτελούμενη από ψυχολόγους που έχουν σχέση με διαφορετικές πολιτισμικές υπαγωγές, δύο ομάδες των τεσσάρων ατόμων αποτελούμενη από κοινωνικούς λειτουργούς και μία ομάδα των τεσσάρων ατόμων αποτελούμενη από απόφοιτους πανεπιστημιακών σχολών, ανθρωπιστικών επαγγελμάτων που ωστόσο δεν έχουν ως εκπαιδευτικό υπόβαθρο τις σπουδές στην ψυχολογία ή την κοινωνική εργασία. Οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν τυχαία, κυρίως με βάση τη διαθεσιμότητα του χρόνου που είχαν για τη διεξαγωγή της συνέντευξης και το κατά πόσο βόλευε το πρόγραμμα τους για να συναντηθούν και με την υπόλοιπη ομάδα. Τα χαρακτηριστικά των υποκειμένων είναι τα ακόλουθα: το φύλο, τα χρόνια εμπειρίας, ο φορέας εργασίας, οι σπουδές, η σχέση ή επικοινωνία με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές.

Κατανομή των υποκειμένων κατά φύλο

Φύλο	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Άντρας	3	14,28
Γυναίκα	18	85,71
Σύνολο	21	100,00

Πίνακας 1.**Κατανομή των υποκειμένων σύμφωνα με τα χρόνια εμπειρίας**

Χρόνια Εμπειρίας	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
1- 4 έτη	14	66,6
5- 8 έτη	5	23,8
9 και πάνω	2	9,5
Σύνολο	21	100,0

Πίνακας 2.**Κατανομή των υποκειμένων ανά φορέα εργασίας**

Φορέας Εργασίας	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
ΑΡΣΙΣ	11	52,4
ΚΕΝΤΡΟ ΗΜΕΡΑΣ ΑΣΤΕΓΩΝ	2	9,5
ΟΚΑΝΑ	5	23,8
ΚΕΘΕΑ	1	4,8
ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ	1	4,8
ΣΥΝΘΕΣΗ: ΚΕΝΤΡΟ ΗΜΕΡΑΣ «ΕΣΤΙΑ»	1	4,8
Σύνολο	21	100,0

Πίνακας 3.**Κατανομή των υποκειμένων κατά επίπεδο σπουδών**

Σπουδές	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ψυχολογία	9	42,8
Κοινωνική Εργασία	8	38,1
Κοινωνιολογία	1	4,8
Νοσηλευτική	1	4,8
Νομική	1	4,8
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών	1	4,8
Σύνολο	21	100,0

Πίνακας 4.

Κατανομή των υποκειμένων σε σχέση με άλλες Πολιτισμικές Υπαγωγές

Σχέση με άλλες Πολιτισμικές Υπαγωγές	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Ναι	12	57,2
Όχι	9	42,8
Σύνολο	21	100,00

Πίνακας 5.

3.5 Εργαλεία – Μέσα συλλογής δεδομένων

Ως μέθοδος συλλογής των ποιοτικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των ομάδων εστίασης και ειδικότερα minigroups των 4-6 ατόμων.

Η μέθοδος των ομάδων εστίασης (focus groups) αποτελεί ένα μεθοδολογικό εργαλείο άντλησης ποιοτικών δεδομένων, στοιχείων και πληροφοριών. Είναι μία μορφή ομαδικής συνέντευξης, όχι όμως με τη μορφή αλληλεπίδρασης μεταξύ του συνεντευκτή και της ομάδας αλλά δίνεται περισσότερο έμφαση στη διαδικασία άμεσης αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων στην ομάδα και για ένα συγκεκριμένο και σαφώς καθορισμένο θέμα - ερευνητικό αντικείμενο το οποίο και έχει φέρει στο προσκήνιο ο συντευκτής. Διαφέρει από τις δυο συνηθέστερες μεθόδους άντλησης ποιοτικών δεδομένων, την συμμετοχική παρατήρηση και την ατομική συνέντευξη. Σε σχέση με την συμμετοχική παρατήρηση η μέθοδος επιτρέπει την παρατήρηση, καταγραφή και ανάλυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα και πάνω σε ένα και μόνο αντικείμενο καθορισμένο από τον ερευνητή. Αντίθετα η συμμετοχική παρατήρηση είναι λιγότερο «τεχνητή μέθοδος» αφού επιτρέπει την παρατήρηση της αλληλεπίδρασης στα πλαίσια της «πραγματικής» κοινωνικής ζωής. Σε σχέση με τις ατομικές συνεντεύξεις έρευνας η μέθοδος των focus groups υπερέχει διότι περιέχει ως συστατικό της στοιχείο την άμεση αλληλεπίδραση και την ομαδική δυναμική ενώ υστερεί στην έκταση του βάθους της επικοινωνίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ ερευνητή και του ερευνώμενου (Cohen, Manion & Morison, 2008, σ. 485· Ιωσηφίδης, 2003, σσ. 62-65) .

3.5.1 Χαρακτηριστικά του εργαλείου

Η πιο σημαντική θεωρητική αφετηρία της μεθόδου που παράλληλα αποτελεί και το βασικό χαρακτηριστικό της, είναι η αξιοποίηση, η κατανόηση και η ερμηνεία της δυναμικής που αναπτύσσεται εντός των ομάδων. Τα φυσικά και ατομικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, ο βαθμός συνεκτικότητας της ομάδας, οι συνδυασμοί ομοιογένειας – ετερογένειας της ομάδας προς ορισμένα χαρακτηριστικά, οι σχέσεις δύναμης και εξουσίας που προϋπάρχουν ή που

αναπτύσσονται εντός της ομάδας και ο βαθμός συμμετοχής των μελών της ομάδας στις διαδικασίες αλληλεπίδρασης και οργανωμένης συζήτησης αποτελούν μερικούς από τους πιο σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν την ομαδική δυναμική και το «προϊόν» που προκύπτει από μια ομάδα εστίασης (Ιωσηφίδης, 2003, σ. 63).

3.5.2 Πλεονεκτήματα – Μειονεκτήματα του εργαλείου

Η δημιουργία και υλοποίηση των ομάδων εστίασης είναι μία διαδικασία που δεν απαιτεί πολύ χρόνο ενώ παρέχει μεγάλο όγκο δεδομένων σε σύντομο χρονικό διάστημα. Το παραπάνω αποτελεί και το σημαντικό της πλεονέκτημα και τον λόγο που επιλέχθηκε στην συγκεκριμένη εργασία ως εργαλείο συλλογής δεδομένων. Ωστόσο το μειονέκτημα είναι ότι σε σύγκριση με τις ατομικές συνεντεύξεις τα δεδομένα που συλλέγονται είναι σε σύνολο λιγότερα. Ένα επίσης σημαντικό μειονέκτημα είναι η υποκειμενική φύση του εργαλείου καθώς ο συνεντευκτής είναι αυτός που καλείται να παρουσιάσει, να αναλύσει και να ερμηνεύσει το τι συνέβη κατά τη διάρκεια της ομάδας (Greenbaum, 1998, σ. 68· Cohen et al., 2008, σσ. 485-486).

Τέλος, η τεχνητή τους φύση αποτελεί παράλληλα πλεονέκτημα και μειονέκτημα. Οι ομάδες εστίασης είναι τεχνητά δημιουργημένες, φέρνοντας σε επαφή συγκεκριμένο αριθμό ατόμων με στόχο να συζητήσει ένα θέμα που θα τους ανατεθεί. Το γεγονός ότι πρόκειται για μη φυσικά περιβάλλοντα αποτελεί μειονέκτημα, ωστόσο το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες είναι εστιασμένοι σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα και έτσι θα προκύψουν δεδομένα και ιδέες που πιθανότατα να μην ήταν διαθέσιμα σε μια απλή συνέντευξη αποτελεί πλεονέκτημα (Cohen et al., 2008, σ. 486).

3.6 Συλλογή των δεδομένων

Τα δεδομένα συλλέχθηκαν κατόπιν ορισμένου ραντεβού που υλοποιήθηκε είτε στο χώρο εργασίας των συμμετεχόντων είτε στον χώρο εργασίας της γράφουσας. Ως βασικός άξονας κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε ο οδηγός που είχε δημιουργηθεί με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα και τους στόχους της εργασίας (βλ. Παράρτημα) με στόχο εκτός των θεμάτων που θα προέκυπταν από την κάθε ομάδα να υπάρχει μία κοινή βάση με κοινά ερωτήματα που θα απαντηθούν από όλους τους συμμετέχοντες.

Σημαντικό σε αυτό το σημείο κρίνεται να αναφερθεί η ιδιαίτερη δυσκολία που παρουσιάστηκε στη συλλογή των δεδομένων όσον αφορά το δείγμα καθώς πρακτικά αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολο να συντονίσουν τα προγράμματα τους 4-6 άτομα και να συναντηθούν για την συνέντευξη. Εξαιτίας αυτού, για την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου σταδίου χρειάστηκε πολύς χρόνος.

3.7 Μεθοδολογία Ανάλυσης

Στο παρόν ερευνητικό πόνημα επιχειρείται η διερεύνηση των απόψεων των συμβούλων / θεραπευτών για την αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής προσέγγισης και τις αντιλήψεις που έχουν οι ίδιοι για την άσκηση της εργασίας τους σε ένα πλουραλιστικό περιβάλλον. Ως μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων επιλέχθηκε η Θεματική Ανάλυση Περιεχομένου. Προτιμήθηκε διότι αποτελεί ένα αρκετά ευέλικτο εργαλείο το οποίο μπορεί να μας προσφέρει πλούσιο και λεπτομερειακό υλικό (Braun & Clarke, 2006, σ. 5).

Πρόκειται για ένα εργαλείο που προσδιορίζει, αναλύει και καταγράφει θέματα (patterns) που προκύπτουν από τα δεδομένα (Braun & Clarke, 2006, σ.6), στην ουσία αποτελεί μία περιγραφική παρουσίαση των ποιοτικών δεδομένων. Απεικονίζει το θεματικό περιεχόμενο των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, εντοπίζοντας κοινά θέματα στα κείμενα που προσφέρονται για ανάλυση (<http://www.wellknowingconsulting.org/publications/pdfs/ThematicContentAnalysis.pdf>).

Σε πρακτικό επίπεδο, το βασικό θεωρητικό πλαίσιο και τα βήματα εξασφαλίστηκαν από την θεματική ανάλυση περιεχομένου, ενώ στοιχεία της ανάλυσης λόγου ενεργοποιούνται σε ορισμένες περιπτώσεις. Η πορεία της ερευνητικής διαδικασίας εν γένει ακολούθησε τα εξής στάδια:

1. Αρχικά αποκτήθηκε μία εξοικείωση με τα δεδομένα. Αφού το υλικό απομαγνητοφωνήθηκε, εκτυπώθηκε και αναγνώστηκε πολλές φορές σημειώνοντας παράλληλα ιδέες που προέκυπταν κατά την ανάγνωση
2. Υπογραμμίστηκαν τα κομμάτια εκείνα τα οποία έμοιαζαν σε πρώτη φάση σχετικά με το θέμα
3. Στο κάθε υπογραμμισμένο κομμάτι δόθηκε ένας γενικός τίτλος
4. Διαχωρίστηκαν τα «κεφάλαια» ανάλογα με το θέμα, δημιουργήθηκαν δηλαδή κατηγορίες με κομμάτια με κοινό θέμα
5. Στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένας θεματικός «χάρτης», δόθηκε δηλαδή ένας τίτλος στην κάθε κατηγορία
6. Έπειτα σε σχέση με τους σκοπούς και τους στόχους της εργασίας δημιουργήθηκαν θεματικές ενότητες που περιλαμβάνουν τις κατηγορίες της προηγούμενης φάσης (Braun & Clarke 2006, σ.6 <http://www.wellknowingconsulting.org/publications/pdfs/ThematicContentAnalysis.pdf>)
7. Μετά την ολοκλήρωση των παραπάνω σταδίων ξεκίνησε η ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Παρακάτω παρατίθενται οι θεματικές κατηγορίες που προέκυψαν κατά την επεξεργασία των αποτελεσμάτων έχοντας ως υπόβαθρο το θεωρητικό πλαίσιο έτσι όπως προσεγγίστηκε στο πρώτο μέρος. Ειδικότερα, προέκυψαν δύο μεγάλες θεματικές: Α) «Πολιτισμική Επάρκεια» (βλ. Θεωρητικό Μέρος) και Β) Διαπολιτισμική προσέγγιση / εκπαίδευση.

Αναλυτικότερα, οι υποκατηγορίες της κάθε θεματικής ενότητας διαρθρώνονται ως εξής:

A: Πολιτισμική Επάρκεια		
A.1. Στάσεις και Πεποιθήσεις		
A.1.1. Για το διαφορετικό		A.1.2. Προσωπικές Αξίες
A.2. Γνώσεις		
A.2.1. Αξίες της πολιτισμικής ομάδας στην οποία συμμετέχουν	A. 2.2. Καταβολές που φέρουν από το δικό τους πολιτισμικό υπόβαθρο και που μπορεί να επηρεάσουν τη συμβουλευτική διαδικασία.	A.2.3. Για άλλους πολιτισμούς (ήθη, έθιμα κ.τ.λ)
A.3. Δεξιότητες		
A.3.1. Προσωπικά δυνατά σημεία κατά την άσκηση της συμβουλευτικής	A.3.2. Προσωπικά στοιχεία που βοηθούν στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που προκύπτουν	

B: Διαπολιτισμική Προσέγγιση		
B.1. Στη συμβουλευτική		
B.1.1. Πελάτες που διαφέρουν πολιτισμικά vs Πελάτες με κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο	B.1.2. Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά την επαφή με πολιτισμικά διαφέροντες πελάτες	B.1.3. Πρακτικές που ακολουθούν οι ίδιοι στην καθημερινότητα
B.2. Στην εκπαίδευση		
B.2.1. Παρακολούθηση σχετικών μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών τους	B.2.2. Επιμόρφωση που μπορεί να έχουν λάβει ως επαγγελματίες	
B.3. Απόψεις των συμβούλων/θεραπευτών για τα εφόδια που θα μπορούσε ένας σύμβουλος θεραπευτής να διαθέτει σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία		
B.3.1. Κατά τη διάρκεια των σπουδών	B.3.2. Ως επαγγελματίας	

4. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με βάση τη Θεματική Ανάλυση Περιεχομένου. Ειδικότερα προέκυψαν συνολικά δεκατρείς υποκατηγορίες εκ των οποίων οι έξι υπάγονται στην πρώτη θεματική ενότητα με θέμα «Πολιτισμική Επάρκεια» και οι επτά στη δεύτερη θεματική ενότητα με θέμα «Διαπολιτισμική Προσέγγιση».

A.1.1. Στάσεις και Πεποιθήσεις για το διαφορετικό

Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων εκφράστηκαν διάφορες απόψεις για το διαφορετικό είτε σε επίπεδο πολιτισμού είτε και σε άλλες διαστάσεις της έννοιας της ετερότητας. Κρίνεται σκόπιμο να παρατεθούν τα σχετικά αποσπάσματα που θεωρούνται χαρακτηριστικά των αντιλήψεων και αναπαραστάσεων που οι συμμετέχοντες έχουν για αυτό που αντιλαμβάνονται ως διαφορετικό από τους ίδιους. Δεν αναφέρονται συγκεντρωτικά στοιχεία καθώς υπάρχουν διάσπαρτες και ποικίλες αναφορές. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσε να πει κανείς ότι περιλαμβάνονται α) οι αναφορές που υπάρχουν για το τι ο καθένας μπορεί να αντιλαμβάνεται ως διαφορετικό, β) οι απόψεις που εκφράζονται για ομάδες ή άτομα που ορίζονται ως διαφορετικά και γ) ένα επιπλέον στοιχείο που προκύπτει και έχει να κάνει με το πώς αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και παρουσιάζουν συμπεριφορές ρατσιστικές και στιγματισμού άτομα που εκπροσωπούν μία πολιτισμική ομάδα που αποτελεί μειονότητα (βλ. Θεωρητικό μέρος, σ. 16) προς άτομα που εκπροσωπούν μία άλλη πολιτισμική ομάδα που επίσης αποτελεί μειονότητα.

«ο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός, για αυτό πρέπει να υπάρχει σεβασμός»

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα εκφράζεται η άποψη μίας εκ των ψυχολόγων για την καθολικότητα της διαφορετικότητας. Όλοι είμαστε διαφορετικοί και αυτό αποτελεί για την ίδια μια πραγματικότητα.

Στη συνέχεια, άλλη συμμετέχουσα δίνει μία σύντομη και περιεκτική διάσταση της έννοιας του τι συνηθίζουμε να αντιλαμβανόμαστε ως διαφορετικό.

«οτιδήποτε είναι διαφορετικό από εμένα» η ίδια συμμετέχουσα δηλώνει επίσης «σεβασμός προς το διαφορετικό, προς οτιδήποτε δεν είμαι εγώ και πρέπει να το αντιμετωπίσω ως ίσο προς εμένα χωρίς να θέλω να του περάσω τα δικά μου θέλω, πιστεύω ή πρέπει»

Ορίζει λοιπόν το διαφορετικό σε σχέση με τον εαυτό και αυτό μπορεί να είναι το οτιδήποτε δεν «είμαι εγώ», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει.

Μία άλλη συμμετέχουσα θέτει το θέμα της διαφορετικότητας και το πώς αυτή αντιμετωπίζεται όχι μόνο ως προς το πολιτισμικό υπόβαθρο αλλά και ως προς την εμφάνιση και όχι μόνο, χαρακτηριστικά αναφέρει:

«και ας μην ξεχνάμε ότι ο ρατσισμός δεν περιορίζεται παιδιά στο αλλοδαπός. Είναι ο χοντρός, ο κοντός, ο άσχημος, είναι παντού»

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη που αυθόρμητα εκφράζεται από ένα συμμετέχοντα και αφορά στη διαφορετικότητα ως προς τον σεξουαλικό προσανατολισμό.

«Είχαμε μάθημα για την ομοφυλοφιλία... δεν πήγα να το παρακολουθήσω... ε δεν με ενδιαφέρει!»

Η ομοφυλοφιλία δεν τέθηκε σαν θέμα ωστόσο το μάθημα αυτό ανέσυρε από τη μνήμη του ο συμμετέχων όταν ρωτήθηκε για το αν έχει παρακολουθήσει μαθήματα διαπολιτισμικής ψυχολογίας ή επικοινωνίας και η δήλωση του προκάλεσε το ενδιαφέρον. Ωστόσο ο ίδιος δεν ήθελε να το συζητήσει περισσότερο, άλλαξε θέμα συζήτησης, ήταν πολύ συγκεκριμένος ωστόσο και εκδήλωσε τόσο λεκτικά όσο και με μη λεκτικούς τρόπους την αποστροφή του για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Ενδεικτικά επίσης παρατίθενται παρακάτω κάποια αποσπάσματα που κάνουν εμφανείς ορισμένες από τις αναπαραστάσεις που μπορεί να έχουν κάποιοι από τους συμμετέχοντες για ανθρώπους που έρχονται από άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα.

«Οι Αλβανοί στην Ελλάδα είναι η ομάδα με τα λιγότερα ψυχολογικά προβλήματα»

Το συγκεκριμένο σχόλιο αναδεικνύει πως οι συμμετέχοντες δεν έχουν την ίδια άποψη για όλα τα άτομα που έρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον. Επίσης αποτελεί μία γενίκευση καθώς αναφέρεται στους Αλβανούς ως μία ομάδα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

«π.χ. νιώθω άσχημα να το πω αλλά με δυσκολεύει π.χ. το ότι όλοι οι Ρομά είναι αναλφάβητοι... (λίγο παρακάτω) είναι κάτι που προσπαθώ και το δουλεύω και θέλω να το δουλέψω, αλλά τους βλέπω σα μια γενική κατηγορία, δεν μου αρέσει που το λέω αλλά...»

Το παραπάνω αποτελεί μία εξομολόγηση μιας εκ των συμμετεχόντων, η οποία δυσκολεύτηκε να το εκφράσει αλλά τελικά αναγνώρισε ότι αν και δεν της αρέσει έχει στο βάθος του μυαλού της μία γενικευμένη ιδέα για τους Ρομά που την επηρεάζει στη δουλειά της.

«Πιο πολύ θα με σοκάρει ας πούμε αν μου πει μία γυναίκα από τη Γερμανία ή από την Ελλάδα «εγώ δεν αφήνω τον άντρα μου να κάνει δουλειές» από το να μου πει μια μουσουλμάνα ότι ο άντρας της την δέρνει»

Με το παραπάνω σχόλιο αποτυπώνεται η αντίληψη της συμμετέχουσας για μία διαφορά στην κουλτούρα μεταξύ των Ευρωπαίων και ειδικότερα όσον αφορά τη σχέση μεταξύ των δύο φύλων στη Γερμανία και στην Ελλάδα και τη σχέση μεταξύ των δύο φύλων στην μουσουλμανική κουλτούρα. Την παραπάνω αντίληψη για τους ανθρώπους που εκπροσωπούν τη μουσουλμανική θρησκεία φαίνεται να συμμαρτίζεται και άλλη συμμετέχουσα από άλλη ομάδα εστίασης η οποία αναφέρει:

«Εγώ δεν μπορώ ας πούμε τους μουσουλμάνους που θεωρούν τόσο κτήμα τη γυναίκα τους και μπορεί για αυτούς να είναι κάτι απόλυτα φυσιολογικό να την πλακώνουν και στο ζύλο αλλά εγώ απλά μπορεί να μη συμπαθήσω τον άνθρωπο που έχω απέναντι μου...»

Τρεις αναφορές περιστατικών που αφορούν εκδήλωση ρατσιστικής συμπεριφοράς από άτομο προερχόμενο από μειονοτική ομάδα προς άτομο επίσης μειονοτικής ομάδας καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων. Είναι κάτι που φαίνεται ότι προκαλεί το ενδιαφέρον και την απορία τους.

«ειδικά τώρα με το Ιράκ έχουμε τεράστιο πρόβλημα γιατί έρχονται πολύ φοβισμένα παιδιά και με τους μουσουλμάνους έχουν τεράστιο ζήτημα. Και παλιότερα υπήρχαν ζητήματα μεταξύ Σηιτών και Σουνιτών... (λίγο αργότερα) έχει πολύ ενδιαφέρον για μένα, παιδιά που βρίσκονται υπό ίδιες συνθήκες στην Ελλάδα, με ένα καθεστώς αβεβαιότητας, πως μεταξύ τους υπάρχουν ρατσιστικές διαθέσεις»

«ας πούμε για τους Ρομά που ήρθαν σήμερα, για το παιδί τους που έκανε παρέα με ρώσους και αλβανούς και ότι το ζέκοψαν από αυτή την παρέα, γιατί αυτοί είναι κακοί, έτσι το έθεσαν...»

η ίδια συμμετέχουσα λίγο μετά

«ή η ιστορία με τον αράπη στην Ξάνθη, που μας διηγιόταν η Σουκριέ, την ύπαρξη του αράπη στην Ξάνθη, που υπάρχει μόνο στην Ξάνθη, και στην ουσία το χρησιμοποιούσαν ως μέσο καταστολής για τα παιδιά, οι γονείς προς τα παιδιά»

άλλη συμμετέχουσα αναφέρει για το ίδιο θέμα :

«ή το βλέπω (αναφέρεται στο πως οι άνθρωποι τείνουν να εστιάζουν πιο πολύ στις διαφορές) και από τους εξυπηρετούμενους μας πάρα πολύ στο μεταξύ τους. Το βλέπω σε μεγάλο βαθμό σε πολύ διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες ας πούμε»

A.1.2. Προσωπικές Αξίες

Η ενότητα αυτή προέκυψε από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Δεν τέθηκε ως ερώτηση, ωστόσο πολλοί ήταν αυτοί που δεν ήταν σε θέση να απαντήσουν για τις αξίες που φέρει η πολιτισμική ομάδα στην οποία συμμετέχουν και αντί αυτού μίλησαν για τις δικές τους προσωπικές αξίες και κάποιοι άλλοι αναφέρθηκαν σε αυτές σε άλλα σημεία της συζήτησης.

Ειδικότερα, τέσσερις από τους συμμετέχοντες απάντησαν ότι αποτελεί μια δική τους προσωπική αξία ο σεβασμός προς το διαφορετικό και δύο η αλληλεγγύη. Η εντιμότητα, η αξιοπρέπεια, η ισοτιμία, η δικαιοσύνη, η βοήθεια προς το συνάνθρωπο και η εκτίμηση χωρίς διάθεση κριτικής αποτελούν έξι διαφορετικές αξίες που αναφέρθηκαν αντίστοιχα από έξι διαφορετικούς συμμετέχοντες.

A.2.1. Αξίες της πολιτισμικής ομάδας στην οποία συμμετέχουν

Το συγκεκριμένο θέμα διερευνήθηκε μέσω συγκεκριμένης ερώτησης που τέθηκε. Το 100% των συμμετεχόντων χρειάστηκε επιπλέον διευκρινήσεις και χρόνο για να σκεφτεί. Τελικά οι απαντήσεις διαμορφώθηκαν ως εξής:

Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων ανέφεραν την θρησκεία (4 αναφορές), τον σεβασμό (3 αναφορές), την οικογένεια (3 αναφορές) , τον ρατσισμό (3 αναφορές) και την ομοιογένεια (3 αναφορές) ως κυρίαρχες αξίες. Ακολουθούν οι αξίες της αλληλεγγύης και ο συντηρητισμός με 2 αναφορές η καθεμία. Οι αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας, της διαφύλαξης της προσωπικής ζωής, της ενότητας, της πατρίδας, της παιδείας, της εντιμότητας και της αξιοπρέπειας αναφέρθηκαν από μία φορά η κάθε μία.

Τέλος, τα στερεότυπα, οι ζεστές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, ο ρόλος της γυναίκας μέσα στην οικογένεια και η ντροπή στην έκφραση των συναισθημάτων, αναφέρθηκαν επίσης από μία φορά το κάθε ένα ως αξίες της πολιτισμικής ομάδας που ο καθένας εκπροσωπεί.

Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι κυρίαρχες αξίες στην πολιτισμική ομάδα / κουλτούρα στην οποία συμμετέχετε;

«Σεβασμός, προς το διαφορετικό, προς οτιδήποτε δεν είμαι εγώ και πρέπει να το αντιμετωπίσω ως ίσο προς εμένα χωρίς να θέλω να του περάσω τα δικά μου θέλω, πιστεύω ή πρέπει. Μάλλον μου διαφεύγει κάτι από την ερώτηση, δεν αντιλαμβάνομαι κάτι καλά. Αγαπώ την οικογένεια αλλά δεν την θεωρώ κάτι αμάν, δεν είμαι θρησκευόμενος άνθρωπος οπότε δεν μπορώ να κρίνω κάποιον από τη θρησκεία...»

Το παραπάνω απόσπασμα είναι ενδεικτικό της δυσκολίας που αντιμετώπισαν οι συμμετέχοντες στην απάντηση αυτής της ερώτησης. Τα παρακάτω αποσπάσματα είναι μετά τις διευκρινιστικές πληροφορίες που δόθηκαν.

«... η θρησκεία, Στον ευρύτερο χώρο έτσι, όχι ότι έχει να κάνει με μένα. Είναι η θρησκεία βέβαια»

«Αναρωτιέμαι αν ο ρατσισμός που έχουμε εντάσσεται σε αυτή την ερώτηση.... σα λαός ας πούμε.... Ναι, θεωρώ ότι γενικότερα το έχουμε, άσχετα που μπορεί να πούμε ότι δεν είμαι ρατσιστής, υποβόσκει»

«Νομίζω παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην Ελλάδα και η οικογένεια και η θρησκεία και το πώς αντιμετωπίζεται η γυναίκα, ο ρόλος της γυναίκας μέσα στην οικογένεια. Υπάρχουν στερεότυπα. Και υπάρχουν και αρκετοί επαγγελματίες που βλέπω ότι υπάρχουν στερεότυπα, δλδ κάποιος θα κρίνει διαφορετικά μια μονογονεϊκή οικογένεια ή μια πυρηνική οικογένεια, ή κάποιον που δεν τον ενδιαφέρει ο γάμος, δλδ υπάρχουν μεταξύ μας αυτά»

A.2.2. Καταβολές που φέρουν από το δικό τους πολιτισμικό υπόβαθρο και που μπορεί να επηρεάσουν την συμβουλευτική

Αυτό το σκέλος ήταν ευκολότερο στην κατανόηση σε σχέση με την προηγούμενη ενότητα ωστόσο και σε αυτό το σκέλος χρειάστηκε σκέψη για να απαντηθεί. Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν κάτι που ενδεχομένως τους επηρεάζει. Δύο από αυτούς ανέφεραν πολύ ξεκάθαρα ότι «Δεν με επηρεάζει τίποτα». Για τον ρατσισμό εμφανίζονται τρεις αναφορές. Για την οικογένεια εμφανίζονται δύο αναφορές όπως επίσης και την παιδεία/μόρφωση. Ακολουθούν ο σεβασμός, η ελευθερία και η συλλογικότητα με μία αναφορά το καθένα.

Από τις παραπάνω αξίες ποιες θεωρείτε ότι σας επηρεάζουν περισσότερο στην άσκηση της συμβουλευτικής;

«Ακόμη και ο επαγγελματίας, που και γω επαγγελματίας είμαι, θεωρώ ότι κάποιες συμπεριφορές μου ρέουν από το ρατσισμό. Γιατί έτσι μεγάλωσα. Αλδ είναι δύσκολο να είσαι μη ρατσιστής, να το πω έτσι απλά. Ενώ προσπαθείς. Δεν λέω ότι είμαι ρατσίστρια με τον πελάτη μου, αλλά υποβόσκει μέσα μου»

«Και υπάρχει μια διαφορά, όχι μόνο με τους Βούλγαρους, βλέπεις δηλαδή πχ ότι οι Αλβανοί είναι πάρα πολύ προκομμένοι άνθρωποι, οι οποίοι έχουν κάνει κάποια πράγματα, έχουν μεγαλώσει τα παιδιά τους, έχουν σπουδάσει τα παιδιά τους ενώ οι Βούλγαροι είναι άνθρωποι οι οποίοι, έρχονται παίρνουν δύο φράγκα και τα χαλάνε στο καζίνο ή στις μπίρες και τα παιδιά τους μπορεί ο άλλος να τα δει 10 χρόνια, να είναι εδώ, να μη μαθαίνει ελληνικά και εν τέλει να μαζεύουν σκουπίδια και δεν μπορώ να καταλάβω γιατί το κάνουν»

Το τελευταίο απόσπασμα δεν δόθηκε από τη συμμετέχουσα στη συγκεκριμένη ερώτηση ωστόσο εκτιμάται ότι είναι ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικό ως προς το πως η αξία της οικογένειας που είθισται να θεωρείται βασικό χαρακτηριστικό και αξία της ελληνικής κοινωνίας έχει επηρεάσει τη συγκεκριμένη κοπέλα και τον τρόπο που η ίδια αντιλαμβάνεται τις συμπεριφορές των γύρων της και άρα και των ατόμων με τα οποία καλείται να μπει σε μία διαδικασία συμβουλευτική.

A.2.3 Για άλλους πολιτισμούς (ήθη, έθιμα κ.τ.λ).

Ενδιαφέρον έχει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί ότι ενώ όλοι οι συμμετέχοντες έχουν αυτή τη στιγμή ή είχαν κατά το παρελθόν στον χώρο της εργασίας τους επαφή με άτομα που διαφέρουν πολιτισμικά, μόνο μία από τις συμμετέχουσες ήταν σε θέση να γνωρίζει πολλές πληροφορίες για άτομα που έρχονται από το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Επίσης ένας από τους συμμετέχοντες ανέφερε ότι γνωρίζει για όλες, ωστόσο η ομάδα δεν του έδωσε ιδιαίτερη σημασία. Όλοι οι υπόλοιποι είχαν κάποιες πληροφορίες για κάποιες πολιτισμικές ομάδες

αλλά όχι σε βάθος, το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την παρατήρηση των αντιδράσεων τους στη συγκεκριμένη ερώτηση και της μη λεκτικής επικοινωνίας. Ειδικότερα, εκτός της κοπέλας που αναφέρθηκε στην αρχή, όλοι οι υπόλοιποι χρειάστηκε να σκεφτούν και ήταν διστακτικοί στις απαντήσεις τους. Κάποιοι το ανέφεραν και οι ίδιοι, ότι γνωρίζουν «κάποια πράγματα», όχι λεπτομέρειες. Η ομάδα των ψυχολόγων με καταγωγή από άλλη χώρα ή σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές εξαιρείται από το παραπάνω σχόλιο καθώς οι συμμετέχοντες είχαν πληροφορίες για τους πολιτισμούς των χωρών που κατάγονται οι ίδιοι είτε που κατάγονται τα άτομα με τα οποία σχετίζονται.

Ειδικότερα, έξι αναφορές υπάρχουν για την ομάδα των μουσουλμάνων. Αυτή αποτελεί και τη μόνη ομάδα που αναφέρεται και προσδιορίζεται με βάση τη θρησκεία. Οι Ρομά αναφέρονται σαν μια ειδική πολιτισμική ομάδα με 4 αναφορές. Οι υπόλοιπες ομάδες που αναφέρονται εστιάζουν στη χώρα προέλευσης και η κατανομή των αποτελεσμάτων έχει ως εξής: 4 αναφορές για Αφγανιστάν, 3 για Αλβανία, 3 για Ρωσία, 3 για χώρες της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης, 2 για την Βουλγαρία, 2 για την Κύπρο, 2 για την Ρουμανία, 2 για το Πακιστάν, 1 για την Παλαιστίνη, 1 για την Αφρική, 1 για την Αραβία, 1 για την Κούβα και 1 αναφορά με τον γενικότερο προσδιορισμό «Ευρωπαϊκά κράτη».

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι όλες οι πληροφορίες που έχουν οι συμμετέχοντες για άλλους πολιτισμούς τις έχουν μέσω της επαφής που έχουν είτε μέσω της εργασίας τους, είτε μέσω της προσωπικής τους ζωής με άτομα που εκπροσωπούν την συγκεκριμένη πολιτισμική ομάδα.

Ενδεικτικό θεωρείται το απόσπασμα από το λόγο μίας συμμετέχουσας η οποία έχει επαφή με διάφορες κουλτούρες και πολιτισμούς και παρακάτω περιγράφει πως αυτό συνέβαινε από την παιδική της ηλικία:

«εγώ σου είπα, επειδή είμαι και σαν άνθρωπος έτσι και έτσι έχω μεγαλώσει και από το σπίτι μου, να δέχομαι τους πάντες και επειδή και από το χωριό μου έκανα παρέα με γύφτους, μια πολύ καλή μου φίλη είναι γύφτισσα και ποτέ δεν με εμπόδισαν οι δικοί μου, ίσα ίσα με ενθάρρυναν κιόλας ότι με όλους τους ανθρώπους έχουμε επαφή»

A.3.1. Δυνατό σημείο του καθενός στη συμβουλευτική

Ιδιαίτερα διαδεδομένος εμφανίζεται ο όρος της «ενσυναίσθησης» καθώς επτά από τους συμμετέχοντες την αναφέρουν ως το δυνατό τους σημείο κατά την εργασία τους. Ακολουθεί η ικανότητα του «καλού ακροατή» με 5 αναφορές, η ικανότητα για δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης με 3 αναφορές, η περιέργεια με επίσης 3 αναφορές και η ευελιξία με 2 αναφορές. Τέλος, η φροντίδα, η οριοθέτηση, η γλώσσα, ο σεβασμός προς τον πελάτη, η υπομονή, η επικοινωνία, η ασφάλεια και η ηρεμία εμφανίζονται από 1 αναφορά το κάθε ένα.

Η συγκεκριμένη κατηγορία έχει μεγάλη σημασία καθώς αναδεικνύει την ικανότητα των συμβούλων/ θεραπευτών να αναγνωρίζουν τις ικανότητες τους. Από την παρατήρηση κατά τη διαδικασία των συνεντεύξεων των αντιδράσεων των συμμετεχόντων και της μη λεκτικής επικοινωνίας προκύπτει ότι η συγκεκριμένη ερώτηση ήταν σχετικά εύκολο να απαντηθεί. Αυτό φαίνεται και από το ότι την απάντησαν όλοι, γεγονός που δεν συνέβη σε όλες τις ερωτήσεις που τέθηκαν.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι η Α., απόφοιτος πανεπιστημιακής σχολής που έχει γεννηθεί στη Βουλγαρία, αναφέρει τη γλώσσα ως «ατού», χαρακτηριστικό ωστόσο που δεν αναφέρεται από κανέναν συμμετέχοντα στην ομάδα των ψυχολόγων με κοινό χαρακτηριστικό την καταγωγή από άλλη χώρα ή σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές. Δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για να μπορεί να προβεί κανείς σε κάποια υπόθεση ή ερμηνεία του συγκεκριμένου γεγονότος, αποτελεί ωστόσο μια πραγματικότητα που κρίνεται ότι αξίζει να σημειωθεί.

A.3.2. Προσωπικά στοιχεία που βοηθούν στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που προκύπτουν

Η κατηγορία αυτή μπορεί να χωριστεί σε επιπλέον τρεις υποκατηγορίες με βάση τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Η πρώτη αφορά τα στοιχεία που σχετίζονται με χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους, η δεύτερη στοιχεία που με κάποιο τρόπο σχετίζονται με την εκπαίδευση τους (είτε πηγάζουν από αυτή, είτε η ίδια η εκπαίδευση βοηθάει στην αντιμετώπιση δυσκολιών που προκύπτουν) και η τρίτη υποκατηγορία περιλαμβάνει δύο «διαδικασίες» που αναφέρεται ότι δρουν βοηθητικά στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που προκύπτουν.

Ως προς την πρώτη υποκατηγορία, αναφέρονται τα προσωπικά βιώματα, η υψηλή ανοχή στη ματαίωση, και ο αναστοχασμός (με 2 αναφορές το καθένα) και ακολουθούν ο σεβασμός των πολιτισμικών διαφορών, η επιθυμία για προσωπική ανάπτυξη, η ανάγκη για εξερεύνηση, η μη κριτική στάση και η περιέργεια με μία αναφορά το καθένα. Όσον αφορά την δεύτερη υποκατηγορία που σχετίζεται με την εκπαίδευση, αναφέρεται η μελέτη των πολιτισμικών διαφορών (1 αναφορά), η πίστη ότι έχουν όλοι τα ίδια δικαιώματα (1 αναφορά), η εκπαίδευση στο εξωτερικό (1 αναφορά), η εκπαίδευση στη συστημική ψυχοθεραπεία και συμβουλευτική (1 αναφορά) και τέλος έχει καταγραφεί 1 γενικότερη αναφορά στην «εκπαίδευση» ως βοηθητικό στοιχείο.

B.1.1. Πελάτες που διαφέρουν πολιτισμικά vs Πελάτες με κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο

Προκειμένου να διερευνηθεί το πώς οι σύμβουλοι / θεραπευτές αντιλαμβάνονται τη διαδικασία της συμβουλευτικής /θεραπείας με πελάτες που διαφέρουν πολιτισμικά και να

αναδειχθεί το εάν και με ποιο τρόπο τροποποιούν τον τρόπο που εργάζονται και αν θεωρούν αναγκαίο κάτι τέτοιο τέθηκε η παρακάτω ερώτηση:

Σε σύγκριση με τη συμβουλευτική που κάνετε με ένα πρόσωπο με κοινή πολιτισμική αναφορά, πιστεύετε ότι οι πρακτικές σας αλλάζουν όταν είστε σε διαδικασία συμβουλευτικής με ένα πρόσωπο που διαφέρει πολιτισμικά (που έχει διαφορετική πολιτισμική υπαγωγή);

Επτά από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι δεν κάνουν κάποια διαφοροποίηση στη διαδικασία και στην προσέγγιση τους. Ένας από αυτούς αναφέρει ότι οι πελάτες του «προσαρμόζονται στη διαδικασία», για αυτό και δεν χρειάζεται αλλαγή. Δύο συμμετέχοντες δηλώνουν ότι αλλάζουν το λεξιλόγιο τους, τείνουν να χρησιμοποιούν απλουστευμένες εκφράσεις, τρεις αναφέρουν ότι κάνουν περισσότερες ερωτήσεις με στόχο να αποκτήσουν πληροφορίες, δύο ότι πιστεύουν ότι οι διαφορές που υπάρχουν στην κουλτούρα επηρεάζουν την επαφή και άρα αλλάζει με κάποιο τρόπο και η διαδικασία. Τέλος, δύο από τους συμμετέχοντες αναφέρουν ότι προσαρμόζουν οι ίδιοι τη διαδικασία στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του πελάτη τους, ενώ έχει καταγραφεί μία αναφορά ενός συμβούλου που αναφέρει ότι ο ίδιος αισθάνεται ότι προσπαθεί παραπάνω και άλλη μία αναφορά που περιγράφει ότι αυτό τον δυσκολεύει στην ενσυναίσθηση.

Παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα από τις επικρατούσες αναφορές:

«Χειρισμό, στάση απέναντι εννοείς σ' αυτούς τους δυο. Δεν νομίζω ότι θα γινόταν αυτό, γιατί ακριβώς γι αυτό το πράγμα, έχω εκπαιδευτεί και στην ψυχοθεραπεία gestalt . Δεν υπάρχει. Σίγουρα θα υπάρξει και ένας άνθρωπος που θα είναι από άλλη χώρα από άλλη θρησκεία. Μπορεί να είναι από κάποια ομάδα άλλη, οπότε νομίζω ότι δεν έχω διαφορετική στάση και από άλλα τελείως άγνωστα περιβάλλοντα να είχα πελάτες δηλαδή. Και η εκπαίδευση μου αλλά και γενικότερα εγώ πως είμαι σαν άνθρωπος, και πως αντιμετωπίζω τον άνθρωπο. Δεν υπήρξε δηλαδή ποτέ στη ζωή μου, διαχωρισμός, αυτός είναι μουσουλμάνος ή εκείνος χριστιανός, αυτός είναι ξέρω γω Εβραίος, ο άλλος ομοφυλόφιλος, straight και όλα αυτά»

«Κυρίως θα προσπαθούσα να μάθω. Δλδ θα άλλαζα τη μεθοδολογία. Αν θα είχα ένα ερωτηματολόγιο ας πούμε, το δεύτερο θα ήταν με περισσότερες ερωτήσεις. Δλδ πιο πολύ να μάθω ας πούμε»

«Εγώ καμιά φορά λόγω γλώσσας, πολλές φορές υποχρεώνομαι να εξηγήσω τα πράγματα πολύ πιο απλά από όσο θα τα ήθελα ή θα τα έλεγα σε άλλη περίπτωση. Πράγμα που δυσκολεύει την διεξαγωγή όπως θα ήθελα ιδανικά να συμβαίνει»

B.1.2. Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά την επαφή με πολιτισμικά διαφορετικές πελάτες

Σε αυτή την ενότητα υπάρχει μεγάλη ομοφωνία στο δείγμα για τις δυσκολίες που προκύπτουν εξαιτίας της γλώσσας. Για την ακρίβεια, δεκατρείς από τους συμμετέχοντες το αναφέρουν ως δυσκολία. Ακολουθούν οι δυσκολίες που προκύπτουν εξαιτίας της μη γνώσης της κουλτούρας των συμβουλευόμενων (4 αναφορές) και το αίσθημα της προσωπικής αδυναμίας που αισθάνονται ως σύμβουλοι ή θεραπευτές όταν οι πελάτες τους, τους θέτουν ζητήματα, κυρίως πρακτικά, στα οποία δεν μπορούν να τους βοηθήσουν (3 αναφορές). Με 2 αναφορές εμφανίζονται οι δυσκολίες που προκύπτουν εξαιτίας των διαφορών που υπάρχουν στην κουλτούρα. Ενώ μοιάζει αρκετά με τη δεύτερη δυσκολία που αναφέρθηκε, καταγράφεται ως κάτι διαφορετικό καθώς κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων τέθηκε με έναν διαφορετικό τρόπο, δηλαδή σε αυτή την υποκατηγορία εμπεριέχεται το στοιχείο της μη γνώση και για τις δύο πλευρές, πρόβλημα μπορεί να δημιουργήσει η μη γνώση στοιχείων της κουλτούρας των πελατών, επίσης πρόβλημα μπορεί να δημιουργήσει και η μη γνώση της κουλτούρας των συμβούλων / θεραπευτών. Τέλος, με δύο αναφορές εμφανίζεται η δυσκολία του να μείνει κανείς ανεπηρέαστος από το δικό του πολιτισμικό περιβάλλον.

B.1.3. Πρακτικές που ακολουθούν οι ίδιοι στην καθημερινότητα

Μέσα από τη συζήτηση προέκυψαν πρακτικές που ακολουθούν στην καθημερινή τους εργασία οι συμμετέχοντες με στόχο κυρίως να αντιμετωπίσουν (ή και να προλάβουν) τις δυσκολίες που συναντούν εξαιτίας της πολιτισμικής διαφοράς.

Με στόχο την αντιμετώπιση της δυσκολίας της γλώσσας που ανακύπτει, καταγράφηκαν 3 αναφορές για χρήση διαμεσολαβητή / διερμηνέα. Επιπλέον, δύο από τις συμμετέχουσες έχουν προσληφθεί στο φορέα εργασίας τους με βασικό κριτήριο ακριβώς αυτή τους την ικανότητα, τη γνώση μίας από τις γλώσσες που συναντώνται πια πολύ συχνά στην ελληνική κοινωνία (αλβανικά, βουλγάρικα). Ως τακτική που έχουν υιοθετήσει δύο από τις συμμετέχουσες αναφέρουν την φροντίδα της ενδυμασίας τους, προσέχουν να ντύνονται με τρόπο τέτοιο που να μην έρχεται σε δύσκολη θέση κάποιος που εκπροσωπεί μία άλλη θρησκεία. Επίσης, δύο αναφέρουν ότι δίνουν χρόνο στους εξυπηρετούμενους τους να προσαρμοστούν –παράλληλα με αυτό τον τρόπο δίνουν χρόνο και στον εαυτό τους να οργανωθούν και να προσαρμοστούν επίσης. Άλλες δύο αναφορές εμφανίζονται και περιλαμβάνουν την χρήση των ερωτήσεων ως πρακτική που έχει υιοθετηθεί. Τέλος, από μία αναφορά εμφανίζονται οι παρακάτω πρακτικές: χρήση εναλλακτικού λεξιλογίου, δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης, συναντήσεις προσωπικού ώστε να συζητούνται προβληματισμοί, ιδέες, προτάσεις, φροντίζουν να υπάρχει μια ενημέρωση εκ των προτέρων για το τι γλώσσα μιλάνε οι εξυπηρετούμενοι ώστε αν χρειάζεται να υπάρχει κάποιος διερμηνέας, προσπαθούν

να διευρύνουν το πεδίο των εξυπηρετούμενων γνωρίζοντας τους το διαφορετικό που ενδέχεται να συναντήσουν στη χώρα που βρίσκονται, λαμβάνουν υπόψη τους την ιδιαιτερότητα του καθενός.

B.2.1. Παρακολούθηση σχετικών μαθημάτων κατά τη διάρκεια των σπουδών τους

Η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων αναφέρει ότι δεν έχει παρακολουθήσει κάποιο μάθημα σχετικό με τη διαπολιτισμική ψυχολογία ή επικοινωνία (12 αναφορές). Μόνο έξι αναφέρουν ότι έχουν παρακολουθήσει κάποιο σχετικό μάθημα ενώ τρεις αναφέρουν ότι δεν θυμούνται. Ωστόσο από τους δώδεκα που δεν είχαν παρακολουθήσει κάτι σχετικό, μόνο οι τρεις μπόρεσαν να δώσουν μια εξήγηση για το πιθανό λόγο που αυτό συνέβη.

B.2.2. Επιμόρφωση που μπορεί να έχουν λάβει ως επαγγελματίες

Μόνο πέντε από τους συμμετέχοντες έχουν λάβει κάποια πιο στοχευμένη εκπαίδευση/επιμόρφωση που θεωρούν ότι τους έχει βοηθήσει.

Ειδικότερα, δύο από τις συμμετέχουσες παρακολούθησαν μία ειδική εκπαίδευση πριν ξεκινήσουν να εργάζονται στον φορέα τους για τον οποίο οι μετανάστες/πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο/αλλοδαποί αποτελούν βασική ομάδα στόχο. Δύο έχουν παρακολουθήσει μεταπτυχιακά προγράμματα συναφή με το αντικείμενο. Και τέλος μία συμμετέχουσα αναφέρει την εκπαίδευση της στη Gestalt που θεωρεί ότι εξαιτίας των αρχών της και της φιλοσοφίας της ταιριάζει πολύ και σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα.

B.3.1. Κατά τη διάρκεια των σπουδών

Σε αυτό το σημείο γίνεται πολύ ευδιάκριτη η αντίληψη των συμμετεχόντων ότι το κυριότερο που μπορεί να βοηθήσει στην διαπολιτισμική ευαισθητοποίηση και κατάρτιση είναι η εμπειρία απαντώντας ως επί το πλείστον ότι χρειάζεται επιπλέον πρακτική άσκηση σε σχετικά πλαίσια (9 αναφορές). Ακολουθούν τα μαθήματα Διαπολιτισμικότητας (3 αναφορές), τα μαθήματα για άλλους πολιτισμούς (2 αναφορές) και τέλος μία τρίτη προσέγγιση που συγκέντρωσε 2 αναφορές και έθεσε ως θέμα την ένταξη των διαπολιτισμικών προσεγγίσεων και των σχετικών θεμάτων από πολύ νωρίς στην σχολική ζωή.

B.3.2. Ως Επαγγελματίες

Εδώ οι απαντήσεις των συμμετεχόντων έχουν σαν κοινό μοτίβο την προσωπική διάθεση του κάθε επαγγελματία να εξελιχθεί και να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας που τροποποιούνται συνεχώς. Η προσωπική ανάπτυξη εμφανίζει 5 αναφορές, η συνεχής επιμόρφωση ακολουθεί με 3 αναφορές όπως και η επαφή με πλαίσια σχετικά ή ανθρώπους. Η

εποπτεία αναφέρεται επίσης (2 αναφορές), το διάβασμα (2 αναφορές), τα προγράμματα ανταλλαγής επαγγελματιών με φορείς άλλων χωρών (2 αναφορές) και τέλος η προσωπική θεραπεία (1 αναφορά).

Σε αυτό το σημείο σκόπιμο κρίνεται να αναφερθεί ότι σε μερικές υποκατηγορίες οι αναφορές που αποδίδονται στους συμμετέχοντες αν αθροιστούν, το σύνολο τους δεν αντιστοιχεί στο συνολικό αριθμό των συμμετεχόντων (21). Αυτό συμβαίνει είτε γιατί σε ορισμένα σημεία ο κάθε συμμετέχοντας έδωσε παραπάνω από μια απαντήσεις, οπότε και το άθροισμα είναι μεγαλύτερο του εικοσιένα, είτε γιατί σε κάποια άλλα σημεία κάποιοι από τους συμμετέχοντες δεν απάντησαν. Το δεύτερο αποδίδεται από την ερευνήτρια στις δυναμικές που δημιουργούνται εντός των ομάδων και τις οποίες η ίδια εσκεμμένα προσπάθησε να μην επηρεάσει. Απαντήσεις σε κανένα σημείο δεν εκμιαεύτηκαν, τέθηκε μεν ένα πλαίσιο αλλά από εκεί και πέρα ο στόχος ήταν οι συμμετέχοντες να λειτουργήσουν αυθόρμητα και η ομάδα να δημιουργήσει η ίδια τη δυναμική της. Η ερευνήτρια αποτελεί και η ίδια μέλος της ομάδας, ωστόσο επεδίωξε ο ρόλος της να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο κατευθυντικός και παρεμβατικός.

5. ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά το σχεδιασμό της έρευνας είχαν διατυπωθεί ορισμένες υποθέσεις. Ειδικότερα, τέθηκαν οι εξής υποθέσεις και αναμενόταν: 1) μέσα από την ανάλυση των αντιλήψεων των συμβούλων / θεραπευτών να αποκαλυφθούν σημαντικές πληροφορίες όσον αφορά τη σχέση που έχουν με το διαφορετικό και το πώς οι ίδιοι αισθάνονται κατά την επαφή με αυτό, 2) η ομάδα των συμμετεχόντων που κατάγεται από άλλες χώρες ή έχει σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές να γνωρίζει περισσότερα πράγματα για ήθη και έθιμα άλλων πολιτισμών και θα αισθάνονται οι ίδιοι ως σύμβουλοι πιο άνετα κατά την συνάντηση με τον Άλλο σε σχέση με το πώς αισθάνονται οι υπόλοιποι σύμβουλοι, 3) η μελέτη των εκφραζόμενων αντιλήψεων των συμβούλων / θεραπευτών θα αναδείξει το κενό που υπάρχει κατά την εκπαίδευση τους όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με τον πλουραλισμό και τη διαπολιτισμική προσέγγιση και 4) ότι μέσα από την ανάλυση των απόψεων των συμβούλων / θεραπευτών θα προκύψουν προτάσεις για το τι εκτιμούν οι ίδιοι ότι θα συντελούσε στην προσωπική αίσθηση επάρκειας που μπορεί να διαθέτει ένας σύμβουλος / θεραπευτής σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον. Στόχος ήταν οι προτάσεις που θα προκύψουν να συγκριθούν με τα ευρήματα της βιβλιογραφίας ώστε να διαπιστωθεί εάν υπάρχει αντιστοιχία.

Αρχικά και πριν εξετάσουμε τα αποτελέσματα σε σχέση με τις προαναφερθείσες υποθέσεις, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι κατά τη διεξαγωγή των συζητήσεων από την πλευρά της γράφουσας χρησιμοποιήθηκαν όροι όπως «πολιτισμική ομάδα», «κουλτούρα», «πολιτισμικές αναφορές» κα. χωρίς σε πρώτο στάδιο να δοθούν επιπλέον εννοιολογικές

διευκρινήσεις και χωρίς να προσδιοριστούν περαιτέρω. Αυτό έγινε στοχευμένα, καθώς η επιδίωξη ήταν σε πρώτη φάση να αναδειχθεί με τι οι συμμετέχοντες συνδέουν τον όρο «πολιτισμός». Η πλειοψηφία του δείγματος εστίασε στις διαστάσεις τις εθνικής, εθνοτικής και θρησκευτικής ταυτότητας ενώ τρεις από τους συμμετέχοντες αντιλήφθηκαν τον πολιτισμό και την ετερότητα με μία ευρύτερη έννοια και αναφέρθηκαν είτε σε αποκλεισμό και ρατσιστικές συμπεριφορές που προκύπτουν εξαιτίας της εμφάνισης, είτε στην ετερότητα του σεξουαλικού προσανατολισμού, είτε στη διαφορετική πολιτισμική αναφορά που μπορεί να έχουν άνθρωποι άλλου ηλικιακού φάσματος. Μόνο τρεις δηλαδή από τους συμμετέχοντες στην πρόσληψη της πολιτισμικής ετερότητας χρησιμοποιούν τον όρο πολιτισμός ως μια έννοια που δεν αναφέρεται μόνο στην εθνικότητα και στην ιθαγένεια αλλά και σε χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το φύλο, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η αναπηρία και η συμμετοχή σε θρησκευτικές ομάδες (Fowers & Richardson, 1996, όπως αναφέρεται στο Welfel, 1998, σ.245).

Ενδεικτικά, αναφέρεται το απόσπασμα από το λόγο συμμετέχουσας η οποία στην ερώτηση **«Με ποιους πολιτισμούς σχετίζονται οι άνθρωποι με το διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο με τους οποίους συνεργάζεστε;» απάντησε:**

«Είναι πάρα πολλά τα προφίλ. Και με Έλληνες οι οποίοι είναι σε μεγαλύτερη ηλικία, οι οποίοι μεγάλωσαν με αυτό το πατρίς, θρησκεία, οικογένεια, όπου η γυναίκα έχει τη θέση που πρέπει να έχει όπου καλά καλά δεν έχουν δεχθεί το ότι η γυναίκα δουλεύει και στην τελική έρχονται σε εσένα να ζητήσουν βοήθεια και να πουν πάρα πολύ προσωπικά τους κομμάτια»

Το στοιχείο αυτό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς αναδεικνύει τις δύο τάσεις που εμφανίζονται στο πεδίο της συμβουλευτικής πολιτισμικά διαφοροποιημένων ατόμων, την καθολική (universal) και την επικεντρωμένη (focused) (Κλεφτάρας, 2000· Sue et al., 1992· Lee & Richardson, 1991· Fukuyama, 1990). Φαίνεται λοιπόν ότι η πλειοψηφία του δείγματος ακολουθεί την επικεντρωμένη τάση (focused) και αντιλαμβάνεται τους πολιτισμικά διαφορετικούς πελάτες σαν να είναι μέλη μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας, η οποία ορίζεται κυρίως βάσει της θρησκευτικής, φυλετικής και εθνικής τους ταυτότητας (Fukuyama, 1990). Η αντίληψη αυτή ωστόσο ενέχει τον κίνδυνο των γενικεύσεων, καθώς βασίζεται στην ιδέα ότι υπάρχει σχετική ομοιογένεια μεταξύ των μελών μιας συγκεκριμένης εθνικής και φυλετικής υποομάδας (Locke, 1990). Από την άλλη μεριά, οι τρεις συμμετέχοντες, ακλουθώντας την καθολική τάση μέσα από την ευρεία πρόσληψη της έννοιας του πολιτισμού (Lee & Richardson, 1991) υποδεικνύουν την αναγκαιότητα ο/η συμβουλευόμενος/η να εκλαμβάνεται και ως άτομο και όχι μόνο ως μέλος μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας. Στο πλαίσιο της καθολικής τάσης η συμβουλευτική θεωρείται εκ των πραγμάτων διαπολιτισμική, εφόσον κάθε άτομο ανήκει σε πολλαπλές πολιτισμικές ομάδες και δεν προσδιορίζεται μόνο βάσει της εθνικής του ταυτότητας (Μάνου, 2014, σ.96). Ωστόσο η

αποκλειστική υιοθέτηση της καθολικής τάσης μπορεί να κάνει τους συμβούλους να αγνοήσουν σημαντικές πολιτισμικές παραμέτρους από τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και βιώνει την κοινωνική πραγματικότητα. Ο παραπάνω διαχωρισμός δεν υπονοεί ότι οι δύο τάσεις είναι εκ διαμέτρου αντίθετες και ότι οι σύμβουλοι είναι αναγκασμένοι να επιλέξουν τη μια από τις δύο. Εξάλλου κάτι τέτοιο δεν αποτελεί και ζητούμενο. Ζητούμενο όμως είναι να έχουν υπόψη τους τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της κάθε μιας, καθώς όπως υποστηρίζουν και οι Sue et al. (1992, σ.478) οι δύο τάσεις μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά, εμπλουτίζοντας τον προβληματισμό πάνω σε ζητήματα διαπολιτισμικής συμβουλευτικής.

Όσον αφορά στην πρώτη υπόθεση, με βάση τα λεγόμενα των συμμετεχόντων προκύπτει ότι η ετερότητα ορίζεται σε σχέση με την ταυτότητα του καθενός, επιβεβαιώνοντας τις βιβλιογραφικές αναφορές που αναφέρουν ότι η ετερότητα προϋποθέτει σύγκριση, είτε αυτή είναι συνειδητή είτε όχι. Κάποιος δεν μπορεί να είναι από μόνος του διαφορετικός, αλλά ορίζεται ως «διαφορετικός» πάντα σε σχέση με κάποιον άλλον (Γκοτοβός, 2002, σ. 16). Τα όρια της «διαφορετικότητας» τίθενται από την έννοια της ταυτότητας και η ταυτότητα είναι αυτή που προσδιορίζει τα σύνορα, τις σχέσεις και αποτελεί το κομβικό σημείο για την κατανόηση της «κοινωνικής διασύνδεσης» (Κωνσταντοπούλου, 2000, σ. 14). Η αντίληψη του διαφορετικού, του ξένου, υπονοεί αρχικά την ύπαρξη ενός οικείου, κανονικού που είναι και το μέτρο με το οποίο μετράμε τον άλλο. Η ετερότητα λοιπόν, συνιστά το διαφορετικό έτερο της ταυτότητας. Ο άλλος υπάρχει ως άλλος μόνο μέσα από την σχέση με τον εαυτό και η ετερότητα συγκροτείται μέσα από την σχέση της με την ταυτότητα (Κυριακάκης & Μιχαηλίδου, 2006, σ.9). Με την άποψη αυτή συμφωνεί και η Moro, η οποία αναφέρει ότι η ταυτότητα είναι μία δυναμική κατασκευή που ανανεώνεται διαρκώς μέσα στη σχέση με τον άλλο και αντιλαμβάνεται και αυτή με τη σειρά της την έννοια της ετερότητας ως βασική προϋπόθεση για την έννοια της ταυτότητας (2013, σ. 27). Σύμφωνα με τον Ψημίτη (2000, σ. 86) η έννοια της ταυτότητας παραπέμπει σε δύο διαδικασίες οι οποίες αρχικά μοιάζουν αντιφατικές: την ένταξη/ενσωμάτωση και την αποστασιοποίηση/διαφοροποίηση. Το άτομο έχει την ανάγκη να ενσωματωθεί σε συλλογικές οντότητες, που του προσδίδουν την κοινωνική αναγνώριση που έχει ανάγκη, ενώ παράλληλα διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους και συγκροτείται ως οντότητα ξεχωριστή. Και οι δύο διαδικασίες αποτελούν αλληλένδετες όψεις της συγκρότησης της ταυτότητας. Πρόκειται για διαρκή αναζήτηση μιας ενότητας του εαυτού, που στηρίζεται στη διαφοροποίηση από τους άλλους, αλλά αυτή η διαφοροποίηση για να ισχύσει πρέπει να αναγνωριστεί και από τις δύο πλευρές (ο.π., σσ. 86-87). Την αναγκαιότητα του «Άλλου» για να οριστεί η ταυτότητα επισημαίνει και ο Hall ο οποίος αναφέρει ότι οι ταυτότητες είναι οι θέσεις που ο άνθρωπος καλείται ή υποχρεώνεται να καταλάβει, θέσεις που αποτελούν αναπαραστάσεις, που

συγκροτούνται πάντα σε αντιπαράθεση προς μια απουσία, μια έλλειψη, ή δια-χωρισμό από τη θέση του “Άλλου” (όπως αναφέρεται στο Γκέφου- Μαδιανού, 2003, σ. 71).

«οτιδήποτε είναι διαφορετικό από εμένα.....σεβασμός προς το διαφορετικό, προς οτιδήποτε δεν είμαι εγώ»

Η Ριμπόλι (2006, σ. 144) διαχωρίζει την ετερότητα σε «εξωτερική» και «εσωτερική». Η εξωτερική ετερότητα αναφέρεται σε ομάδες ανθρώπων που κατοικούν σε μακρινούς τόπους γεωγραφικά και είναι φορείς άλλων πολιτισμών. Η «εσωτερική» ετερότητα αφορά κρίσεις σχετικά με την αξία διαφορετικών στο εσωτερικό του ίδιου πολιτισμού ή της ίδιας χώρας για παράδειγμα, εθνικές και γλωσσικές μειονότητες, ομοφυλόφιλοι κ.α. Εκτός λοιπόν της προφανής ετερότητας του απομακρυσμένου άλλου, υπάρχει και η βιωματική, κοινωνική ετερότητα του κοντινού άλλου, όπου το φύλο, η τάξη, η καταγωγή, η ηλικία, η επαγγελματική και μορφωτική κατάσταση, δημιουργούν την διάκριση ανάμεσα στον εαυτό και τον άλλο (Κυριακάκης & Μιχαηλίδου, σ. 12). Ένα τρίτο είδος ετερότητας είναι αυτό της «οικουμενικής ετερότητας». Ο όρος μοιάζει να εμπεριέχει μια αντίφαση, πως είναι δυνατόν να μιλάμε για ετερότητα αφού ο όρος οικουμενικότητα μας περιλαμβάνει όλους; Ωστόσο η ετερότητα προδίδεται από την γλώσσα, λέμε για παράδειγμα «ανθρωπότητα» και εννοούμε όλοι το ίδιο πράγμα. Ο άνθρωπος και οι κοινωνίες ορίζονται με κριτήρια «αντικειμενικά», «επιστημονικά». Ο άλλος λοιπόν δεν χρειάζεται να ανήκει σε άλλο φύλο, τάξη, εθνότητα, αλλά είναι αυτός που παραβιάζει την νομιμότητα της λογικής και της κοινωνικής συνοχής και δυνητικά και «εμείς» μπορούμε να μετατραπούμε σε «άλλον» (Κυριακάκης & Μιχαηλίδου, σ. 12-13).

Το παραπάνω θέμα φαίνεται να προκύπτει και από τις δηλώσεις των συμμετεχόντων:

«και ας μην ξεχνάμε ότι ο ρατσισμός δεν περιορίζεται παιδιά στο αλλοδαπός. Είναι ο χοντρός, ο κοντός, ο άσχημος, είναι παντού»

«Είχαμε μάθημα για την ομοφυλοφιλία... δεν πήγα να το παρακολουθήσω... ε δεν με ενδιαφέρει!»

Η ομοφυλοφιλία μοιάζει για τον συγκεκριμένο συμμετέχοντα να αποτελεί ένα θέμα που δεν εμπίπτει στην κατηγορία των ενδιαφερόντων του, ωστόσο αυθόρμητα προέκυψε σαν σχόλιο κατά τη διάρκεια της συζήτησης που είχε σαν βασικό άξονα την προσέγγιση του διαφορετικού. Για τον ίδιο λοιπόν, η σεξουαλική ταυτότητα του ομοφυλόφιλου ορίζεται σαν κάτι διαφορετικό, χωρίς ο ίδιος να θέλει να στιγματίσει, εκφράζει αυθόρμητα την αποστροφή του και την δυσκολία του να παρακολουθήσει κάτι σχετικό.

Επίσης, από τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων αναδεικνύεται η δυσκολία – κίνδυνος που ελοχεύει με τον προσδιορισμό της έννοιας της πολιτισμικής ταυτότητας καθώς

σε ορισμένα σημεία στο λόγο των συμμετεχόντων φαίνεται να υπάρχει «εξομοίωση» ατόμων από συγκεκριμένη πολιτισμική ομάδα με όλα τα ομοειδή άτομα, δηλαδή με όλους όσους φέρουν την ίδια πολιτισμική ταυτότητα και να έχουν διαφοροποιηθεί από όλους τους άλλους που δεν ανήκουν σε αυτή την κατηγορία (Γκοτοβός, 2002, σ. 12).

«Οι Αλβανοί στην Ελλάδα είναι η ομάδα με τα λιγότερα ψυχολογικά προβλήματα»

όπως και

«π.χ. νιώθω άσχημα να το πω αλλά με δυσκολεύει π.χ. το ότι όλοι οι Ρομά είναι αναλφάβητοι... (λίγο παρακάτω) είναι κάτι που προσπαθώ και το δουλεύω και θέλω να το δουλέψω, αλλά τους βλέπω σα μια γενική κατηγορία, δεν μου αρέσει που το λέω αλλά...»

Χρήσιμο σε αυτό το σημείο κρίνεται να αναφερθεί ότι από τις λεκτικές και μη λεκτικές αναφορές των συμμετεχόντων καταγράφηκε ότι η πλειοψηφία είναι πιο επιφυλακτική όταν έχει ως πελάτη κάποιον που τον αντιλαμβάνεται ως άτομο που διαφέρει πολιτισμικά. Αυτό προέκυψε είτε από λεκτικές αναφορές «είμαι πιο επιφυλακτικός», είτε από την παρατήρηση των μη λεκτικών συμπεριφορών, για παράδειγμα σκεπτόμενοι μία συνάντηση συμβουλευτικής με ένα άτομο που διαφέρει πολιτισμικά, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες έδειξαν περισσότερο προβληματισμένοι και αρκετοί από αυτούς αυθόρμητα άλλαξαν έκφραση κάτι που θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως στοιχείο προβληματισμού ή στοιχείο επιφύλαξης. Σαφώς και η ερμηνεία μίας έκφρασης του προσώπου αποτελεί ένα καθαρά υποκειμενικό στοιχείο, ωστόσο η αλλαγή της έκφρασης αποτελεί μία πραγματικότητα που εκτιμάται ότι αξίζει να καταγραφεί.

Όσον αφορά στους παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν τον τρόπο και το βαθμό που οι σύμβουλοι διαχειρίζονται τις πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, όταν τις συναντούν στο πλαίσιο της εργασίας τους, από στοιχεία της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η διάρκεια της επαγγελματικής εμπειρίας με την ετερότητα, το φύλο, η ηλικία (Maxie, Arnold & Stephenson, 2006) και η εθνικότητα του/της συμβούλου (Knox, Burkard, Suzuki & Ponterotto, 2003), επηρεάζουν τον τρόπο που τα ζητήματα της διαφορετικότητας υπεισέρχονται στη συμβουλευτική διαδικασία. Οι Maxie et al. (2006), στην ερέυνα που διεξήγαγαν με δείγμα 689 ψυχολόγους, οι οποίοι είχαν εμπειρία πάνω στη διαπολιτισμική θεραπεία, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ομάδα που λαμβάνει υπόψη πιο συχνά, κατά τη διάρκεια άσκησης συμβουλευτικής και θεραπείας, το ρόλο που παίζει η ετερότητα, είναι οι γυναίκες και οι θεραπευτές/τριες που δεν προέρχονται από την κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα και που έχουν λιγότερη εμπειρία με διαπολιτισμικά ζητήματα και οι οποίοι/ες προσδίδουν ιδιαίτερη αξία στη σημασία της εκπαίδευσης/κατάρτισης. Ωστόσο, η διερεύνηση των παραπάνω παραγόντων στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, δεν κατέστη εφικτή, καθώς η δεύτερη υπόθεση, καταρρίφθηκε εξαιτίας των δημογραφικών στοιχείων των συμμετεχόντων. Κατά τη διαδικασία δημιουργίας των ομάδων, μία ομάδα ψυχολόγων επιλέχθηκε με κριτήριο

την καταγωγή ή σχέση των συμμετεχόντων με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές. Ωστόσο κατά τη διαδικασία σύνθεσης των υπολοίπων ομάδων δεν υπήρχαν πληροφορίες για τη δική τους σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές. Τελικά, η πλειοψηφία του δείγματος (12 άτομα) αναφέρουν αντίστοιχη σχέση. Τα άτομα αυτά βρίσκονται με τυχαίο τρόπο κατανεμημένα στις ομάδες που διενεργήθηκαν. Με δεδομένο ότι η μετακίνηση των ανθρώπων σήμερα είναι κάτι εύκολο, συνέβαλε μαζί με άλλους παράγοντες σε ένα είδος κοινωνικής κινητικότητας. Η έννοια του πολιτισμού βρίσκεται σε μία διαδικασία επαναπροσδιορισμού σε σχέση με το παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο αναφοράς των ανθρώπων (ταξίδια για σπουδές, εργασία, τουρισμό κτλ) και με τις τοπικές κοινωνίες. Η διάκριση οικείου - αλλότριου απαντάται σήμερα πολύ συχνά στη βάση των προσωπικών εμπειριών και η φύση του διαφέρει όχι μόνο σε επίπεδο κρατών ή περιφερειών, αλλά και σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών ή οικογενειών (Τσιρώνης, 2003, σ.10). Το παραπάνω θα μπορούσε να επηρεάζει το τι ο καθένας από τους συμμετέχοντες θα μπορούσε να ορίζει ως «σχέση με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές» και το πόσο εύκολα μπορεί να υπάρχει μία τέτοια «σχέση». Ωστόσο το γεγονός αυτό αποκλείει την διερεύνηση της αρχικής υπόθεσης.

Όσον αφορά τώρα το ζήτημα των αξιών, από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι ήταν ιδιαίτερα δύσκολο για τους σύμβουλους να ανακαλέσουν κυρίαρχες αξίες της δικής τους πολιτισμικής ομάδας – κουλτούρας. Αυτό εγείρει έναν προβληματισμό για το κατά πόσο έχουν επίγνωση για το πώς το δικό τους πολιτισμικό υπόβαθρο αλλά και οι εμπειρίες, οι στάσεις οι αξίες και οι πιθανές προκαταλήψεις τους επιδρούν στις ψυχολογικές διεργασίες των ιδίων. Επίσης, για το πώς αντιλαμβάνονται τη δική τους πολιτισμική κληρονομιά και τον τρόπο που αυτή επηρεάζει, σε προσωπικό και σε επαγγελματικό επίπεδο, τις αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις τους για το τι είναι «φυσιολογικό» και για το πώς μπορεί να επηρεάζει τη συμβουλευτική διαδικασία (Sue et al., 1992, σσ. 477-486). Κρίνεται σημαντικό όμως, οι επαγγελματίες που παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες να κατανοήσουν την επίδραση πολιτισμικών παραγόντων τόσο στις ζωές των πελατών τους, όσο και στη δική τους, καθώς για μεγάλο χρονικό διάστημα πολιτισμικά και φυλετικά ζητήματα γίνονταν αντιληπτά ως «ζητήματα πελατών», υπονοώντας ότι είναι κάτι με το οποίο οι επαγγελματίες δεν έχουν κάποια σχέση ή ακόμα ότι είναι κάτι προβληματικό. Οι Sue & Sue (1990), έχοντας διακρίνει αυτή τη τάση τονίζουν την αναγκαιότητα, οι επαγγελματίες που παρέχουν συμβουλευτικές και ψυχοθεραπευτικές υπηρεσίες να αναγνωρίσουν και να αποδεχτούν ότι διαστάσεις του πολιτισμού όπως η φυλή, η εθνικότητα κ.α. επηρεάζουν τη διαμόρφωση και τη λειτουργία όλων μας και δεν περιορίζονται μόνο στις «μειονότητες».

Σε ένα άλλο επίπεδο, θα μπορούσε ωστόσο αυτό να αποτελεί και έναν αντικατοπτρισμό της τάσης της εποχής, της εποχής της αμφισβήτησης παραδοσιακών αξιών και ταυτοτήτων όπως η εθνική ή η θρησκευτική. Αναλογιζόμενοι ότι διανύουμε την εποχή

της Ύστερης Νεωτερικότητας, ουσιαστικές αλλαγές έχουν επέλθει στη μορφή και τον ρόλο των παραδοσιακών θεσμών, στις επιλογές και στον τρόπο ζωής, στο αξιακό σύστημα των κοινωνιών (Τσιρώνης, 2003, σ. 1). Μέσα στο γενικότερο κλίμα της αμφισβήτησης λοιπόν, δεν θα ήταν παράδοξο οι συμμετέχοντες να ορίζουν ευκολότερα την προσωπική τους ταυτότητα με αναφορές από το οικογενειακό πλαίσιο, το εκπαιδευτικό τους περιβάλλον, το φιλικό τους περιβάλλον και γενικότερα οι συνδέσεις να είναι ευκολότερο να γίνουν σε μικρο-επίπεδο και όχι τόσο σε μακρο-επίπεδο. Διότι γεγονός είναι ότι δεν δυσκολεύτηκαν να μιλήσουν για προσωπικές τους αξίες τις οποίες οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι φέρουν από την οικογένεια τους ή από την εκπαίδευση τους. Δεν αμφισβητεί κανείς τη σύνδεση της οικογένειας και της εκπαίδευσης με το μακρο-επίπεδο, αυτό που ωστόσο καταγράφεται είναι η δυσκολία των συμμετεχόντων να κάνουν οι ίδιοι την σύνδεση.

Διαφοροποίηση ως προς αυτό το κομμάτι παρατηρείται σε σχέση με τα αποτελέσματα της έρευνας της Παναγιωτοπούλου (1999, σσ. 160-161) με αντικείμενο τις κοινωνικές διαστάσεις της εικόνας του εαυτού. Στην έρευνα συμμετείχαν 497 σπουδαστές ηλικίας 16-36 ετών. Με βάση τα αποτελέσματα, οι συμμετέχοντες αναφέρουν ως βασικές κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκουν την θρησκεία, την οικογένεια, το έθνος και το κράτος. Ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε αρκετά χρόνια πριν, πριν η Ελλάδα έρθει αντιμέτωπη με τις τελευταίες κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικές δυσκολίες και αναταράξεις. Το κοινό ωστόσο που εμφανίζεται είναι ότι η οικογένεια συνεχίζει να εμφανίζεται ως βασική κοινωνική κατηγορία στην οποία οι συμμετέχοντες αισθάνονται να ανήκουν και βάση στοιχείων της οποίας ορίζουν την προσωπική τους ταυτότητα.

Επίσης, παρά το γεγονός ότι οι ίδιοι αναφέρουν ότι δεν το ενστερνίζονται καταγράφηκαν 4 αναφορές για την θρησκεία ως αξία που την θεωρούν βασική για την πολιτισμική ομάδα στην οποία ανήκουν. Μπορεί δηλαδή οι ίδιοι να μην εντάσσουν την θρησκεία σε μία από τις βασικές κοινωνικές ομάδες στις οποίες αισθάνονται ότι ανήκουν, ωστόσο αρκετοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι συνεχίζει να αποτελεί μία βασική αξία για την πολιτισμική ομάδα την οποία εκπροσωπούν.

Μετά την οικογένεια 3 αναφορές συγκεντρώνει ο ρατσισμός ως βασική αξία της κουλτούρας των συμμετεχόντων. Παρακάτω εμφανίζεται να είναι και μία από τις αξίες που αναφέρεται από τους συμμετέχοντες ότι τους επηρεάζει κατά την άσκηση του επαγγέλματος τους. Όχι τόσο ως εκδήλωση αντίστοιχης συμπεριφοράς, όσο ως συναίσθημα, με αυτή την έννοια φαίνεται να επηρεάζει. Σε αυτό το σημείο επίσης καταγράφεται μια γενίκευση, συγκεκριμένα στην ομάδα των κοινωνικών λειτουργών που εργάζονται σε ΜΚΟ αναφέρεται ο ρατσισμός ως γενικό χαρακτηριστικό των Ελλήνων και εδώ ελοχεύει και πάλι ο κίνδυνος «εξομοίωσης» (Γκότοβος, 2002, σ. 12).

Σε συνέχεια της μελέτης της πρώτης θεματικής ενότητας με θέμα «πολιτισμική επάρκεια» που προέκυψε σε σύνδεση με το θεωρητικό μέρος και τα χαρακτηριστικά που έχουν καταγραφεί στη βιβλιογραφία για τα χαρακτηριστικά των συμβούλων που θεωρούνται ότι αποτελούν τη βάση για την επάρκεια τους ως σύμβουλοι σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον, ενδιαφέρον παρουσιάζει η υποενότητα των γνώσεων των συμβούλων για άλλους πολιτισμούς, ήθη, έθιμα. Παρά το γεγονός ότι όλοι οι συμμετέχοντες είτε στο παρόν είτε στο παρελθόν είχαν την εμπειρία της συνεργασίας σε επαγγελματικό επίπεδο με άτομα που έρχονται από άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, αρκετοί είναι αυτοί που δεν γνωρίζουν πληροφορίες για τα ήθη και τα έθιμα των ομάδων που αυτοί τη στιγμή διαβιούν στην Ελλάδα και συνθέτουν τον πολιτισμικό της χάρτη. Επίσης και από αυτούς που ανέφεραν ότι γνωρίζουν κάποια πράγματα, μόνο μία από τους εικοσιένα συμμετέχοντες είχε στη διάθεση της πληθώρα πληροφοριών για τις συνήθειες, τα έθιμα, τον τρόπο έκφρασης των ατόμων που εκπροσωπούν την μουσουλμανική θρησκεία και ειδικότερα για τις περιοχές του Αφγανιστάν και του Πακιστάν. Η συγκεκριμένη συμμετέχουσα μάλιστα κάποια στιγμή αναφέρει :

«πάντως το να μάθεις τα ήθη και τα έθιμα βοηθάει εμάς τους Έλληνες γιατί είναι πολύ κοινά με τους μουσουλμάνους. Ειδικά αν βάλεις την Ελλάδα πριν 100 ή πριν 20 χρόνια, θα δεις ότι υπάρχουν ακόμη πιο πολλά κοινά».

Εντοπίζει την ανάγκη που αισθάνεται ίσως η ίδια και το γενικεύει και στην ομάδα των Ελλήνων να εντοπίζουν κοινά με μια άλλη ομάδα για την οποία μάλιστα υπάρχει μία προκατάληψη δεδομένης της ιστορίας των λαών και των θρησκειών και το πώς αυτή η ανακάλυψη των κοινών συντελεί στο η εξω-ομάδα να μπορεί τελικά να αντιμετωπιστεί ως κάτι όχι τόσο μακρινό και διαφορετικό. Γνωρίζοντας την τάση που υπάρχει για υπερτονισμό των διαφορών ανάμεσα στα μέλη διαφορετικών ομάδων και των ομοιοτήτων ανάμεσα στα άτομα της ίδιας ομάδας (Tajfel & Wilkes, 1963, όπως αναφέρεται στο Δραγώνα, 2007, σ.18), ο εντοπισμός ομοιοτήτων με μια ομάδα που είθισται να είναι φορτισμένη με προκαταλήψεις και στερεότυπα είναι πολύ σημαντική κατάκτηση. Η αδυναμία του ατόμου να ανεχθεί τους διαφορετικούς άλλους συχνά προέρχεται από την απειλή που νιώθει σε ένα βαθύτερο επίπεδο του εαυτού. Όταν οι άλλοι θεωρούνται ως «απειλή» συναισθήματα όπως φόβος, θυμός και εχθρότητα ανακινούνται. Η ομάδα του προκατειλημμένου ατόμου γίνεται αντιληπτή ως καλή, ως ομάδα που έχει τις δικές του αξίες, τις δικές του συνήθειες και παραδόσεις, τη δική του ιδεολογία. Η ομάδα των άλλων λοιπόν, με διαφορετικές αξίες, παραδόσεις και άλλη ιδεολογία, δεν μπορεί να γίνει ψυχολογικά αποδεκτή ως ισότιμη χωρίς να απειλήσει τον εαυτό με ακύρωση και αφανισμό (Δραγώνα, 2007, σ.23).

Από τα αποτελέσματα που προέκυψαν στην υποενότητα των δεξιοτήτων των συμβούλων / θεραπευτών, φαίνεται οι συμμετέχοντες να έχουν μία καλή επαφή με αυτό τους το κομμάτι. Ειδικότερα, όλοι είναι σε θέση να αναφέρουν δυνατά τους σημεία κατά την

άσκηση της συμβουλευτικής διαδικασίας. Την πρώτη θέση κατέχει η έννοια της ενσυναίσθησης. Η “ενσυναίσθηση” μαζί με την “γνησιότητα” και την “άνευ όρων αποδοχή” αποτελεί μία από τις βασικές αρχές της ανθρωπιστικής θεωρίας και ειδικότερα της προσωπο – κεντρικής θεωρίας και ψυχοθεραπείας με βασικό εκπρόσωπο τον Carl Rogers, αρχές που αποτελούν πλέον την βάση για την δημιουργία μιας καλής θεραπευτικής σχέσης ανεξαρτήτως προσέγγισης που ο κάθε σύμβουλος / θεραπευτής μπορεί να υιοθετεί. Η ενσυναίσθηση έχει να κάνει με την ικανότητα του συμβούλου / θεραπευτή να κατανοεί τον κόσμο του πελάτη έτσι όπως εκείνος τον βλέπει (Μαλικιώση – Λοΐζου, 1999, σ. 149). Και πάλι ωστόσο δημιουργείται το ερώτημα, πως είναι δυνατόν να αντιληφθεί κανείς πως βλέπει ο πελάτης τον κόσμο όταν δεν έχει βασικές γνώσεις για το περιεχόμενο της πολιτισμικής του κληρονομιάς (ήθη, έθιμα, τρόπο ανατροφής, αξίες κα.);

Χαρακτηριστικό αποτελεί το παράδειγμα μίας εκ των συμμετεχουσών η οποία ως βασική δεξιότητα αναφέρει την ενσυναίσθηση, ενώ λίγο αργότερα αναφέρει :

Μία από τις μεγαλύτερες δυσκολίες μου με διαφορετικές κουλτούρες είναι ότι εγώ φοβάμαι ότι δε θα μπορώ ποτέ να καταλάβω το πώς είναι να είσαι μόνος σε μια ξένη χώρα. Γιατί πάντα είσαι με κάποιο τρόπο στην έδρα σου. Εγώ δεν μπορώ να το καταλάβω, μόνο να φανταστώ πως είναι μπορώ»

Εύκολα μπορεί να σκεφτεί κανείς πως αυτό δημιουργεί μία δυσκολία στο κομμάτι της ενσυναίσθησης καθώς η ενσυναίσθηση δηλώνει συναισθηματική συμμετοχή (Μαλικιώση – Λοΐζου, 2008, σ.2). Ωστόσο, η ίδια μπορεί να μην το εντοπίζει ως πρόβλημα στην ικανότητα της για ενσυναίσθηση, ωστόσο το αντιμετωπίζει μέσω της γνησιότητας καθώς παρακάτω δηλώνει ότι είναι ειλικρινής με τους εξυπηρετούμενους και σε περιπτώσεις που δυσκολεύεται να καταλάβει ομολογεί ότι :

« ...δεν ξέρω πως είναι, αλλά προσπαθώ να καταλάβω...»

Από την άλλη πλευρά ωστόσο υπάρχει και η οπτική που αναφέρει ότι αφενός δεν είναι εφικτό έτσι και αλλιώς να είναι σε θέση να γνωρίζει κανείς το πολιτισμικό υπόβαθρο όλων των ομάδων με τις οποίες εργάζεται στα ποικίλα πολιτισμικά πλαίσια. Ο Patterson (2004, σ.68), ασκώντας κριτική στην υπερβολική έμφαση που δίνεται στην απόκτηση πολιτισμικά σχετικών γνώσεων, υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι η άσκηση της αποτελεσματικής συμβουλευτικής ή ψυχοθεραπείας δεν έχει να κάνει μόνο με πληροφορίες, γνώσεις, πρακτικές, δεξιότητες και τεχνικές. Επίσης, τονίζει ότι οι συνθήκες της πολυπολιτισμικότητας δεν υπονοούν ότι οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας οφείλουν να έχουν στην ατζέντα τους διαφορετικές θεωρίες και προσεγγίσεις για όλες τις πιθανές πολιτισμικές ομάδες με τις οποίες έρχονται σε επαφή (ο.π., σ.67). Αφετέρου ακόμη και αν κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος υπεραπλούστευσης και παράκαμψης της διαφορετικότητας που υπάρχει μέσα στην ίδια την ομάδα (Μαλικιώση – Λοΐζου, 2008, σ. 7).

Είναι σημαντικό οι σύμβουλοι να έχουν υπόψη ότι οι διάφορες πολιτισμικές ομάδες με τις οποίες έρχονται σε επαφή κάθε άλλο παρά ομοιογενείς είναι. Αντίθετα χαρακτηρίζονται σε σημαντικό βαθμό από αλληλοεπικάλυψη, γεγονός που δεν επιτρέπει το σχηματισμό διακριτών κατηγοριοποιήσεων (Patterson, 2004, σ.69).

Η ικανότητα του καλού ακροατή και της περιέργειας που αναφέρονται επίσης από τους συμμετέχοντες συναντώνται επίσης και στις βιβλιογραφικές αναφορές ως από τις σημαντικότερες ικανότητες των συμβούλων / θεραπευτών και ως άμεσα συνδεδεμένες με την ικανότητα της ενσυναίσθησης (Μαλικιώση – Λοΐζου, 2008, σ.1-15).

Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες ανέφεραν στοιχεία είτε της προσωπικότητάς τους, είτε της εκπαίδευσής τους, είτε της εμπειρίας τους τα οποία θεωρούν ότι τους βοηθούν στην αντιμετώπιση δυσκολιών που μπορεί να προκύπτουν σε συνθήκες αλληλεπίδρασης με άτομα που διαφέρουν πολιτισμικά. Σαν βασικά στοιχεία προσωπικότητας αναφέρθηκαν η υψηλή ανοχή στη ματαίωση και η ικανότητα του αναστοχασμού.

Η εκπαίδευση επίσης εμφανίζεται να αποτελεί για κάποιους από τους συμμετέχοντες πηγή άντλησης εφοδίων. Αρκετοί από τους συμμετέχοντες φαίνεται ότι έχουν παρακολουθήσει εξειδικευμένες μετεκπαιδύσεις σε διάφορες ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις με αυτή της συστημικής ψυχοθεραπείας να κρατά τα σκήπτρα στις προτιμήσεις τους. Ειδικότερα, 7 από τους συμμετέχοντες έχουν εκπαιδευτεί ή βρίσκονται σε διαδικασία εκπαίδευσης στη συστημική προσέγγιση στην ψυχοθεραπεία και συμβουλευτική, 1 έχει εκπαιδευτεί στη Gestalt, 1 στη γνωστική αναλυτική. Για τους υπόλοιπους συμμετέχοντες δεν υπάρχουν σχετικές πληροφορίες, είναι κάτι που δεν αναφέρθηκε από τους ίδιους. Ωστόσο και οι 9 που αναφέρουν κάποια εξειδικευμένη μετεκπαίδευση, θεωρούν ότι τους βοηθάει στην αντιμετώπιση των δυσκολιών που ανακύπτουν και επίσης από τις αναφορές τους και τον τρόπο που μιλούν για αυτό μοιάζει να αποτελεί βασικό συστατικό στην προσωπική αίσθηση της αυτοαποτελεσματικότητάς τους ως επαγγελματίες.

Στην επόμενη υποενότητα οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να φανταστούν μία συνθήκη συμβουλευτικής αρχικά με ένα άτομο με κοινή πολιτισμική αναφορά και στη συνέχεια με ένα άτομο με διαφορετική πολιτισμική αναφορά. Ο στόχος της συγκεκριμένης ερώτησης ήταν να αναδειχθούν πιθανές διαφοροποιήσεις. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφερε ότι δεν κάνει κάποια διαφοροποίηση όταν συναντώνται με ένα άτομο διαφορετική πολιτισμικής αναφοράς, στάση η οποία βρίσκεται σε συμφωνία με τις βασικές αρχές της Συμβουλευτικής. Σύμφωνα με αυτές η διαδικασία της συμβουλευτικής ή θεραπείας είναι μία διαδικασία που χρειάζεται να λάβει υπόψη της τη μοναδικότητα του Άλλου καθώς μεταξύ των κυριότερων αρχών της συμβουλευτικής εντοπίζονται η πίστη στη μοναδικότητα του κάθε ανθρώπου, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως ξεχωριστή προσωπικότητα, η πίστη στην αυτοδιάθεση του θεωρώντας τον κάθε άνθρωπο ικανό να αποφασίζει ο ίδιος για τη ζωή του, η αντιμετώπιση

του με σεβασμό, εκτίμηση και ισοτιμία και το σημαντικότερο χωρίς καμία διάκριση και η αντιμετώπισή του με βάση της αρχή της ίσης μεταχείρισης και με σεβασμό στα δικαιώματα του (Μυλωνά-Καλαβά, 2001).

Η αλλαγή που δηλώνουν ότι κάνουν κάποιοι από τους συμμετέχοντες στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν σχετίζεται πιθανότατα και με το γεγονός ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ως σημαντικότερη δυσκολία σε μία συμβουλευτική συνάντηση με άτομο με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο αναφέρουν τη γλώσσα. Ωστόσο σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (13 από τους συμμετέχοντες) δηλώνουν ότι θεωρούν τη γλώσσα ως την σημαντικότερη δυσκολία που αντιμετωπίζουν, οι αναφορές για προσαρμογή του λεξιλογίου σε όλες τις ομάδες που διενεργήθηκαν είναι μόνο τρεις.

Επίσης ως δυσκολίες αναφέρονται η επιρροή από το πολιτισμικό περιβάλλον του ίδιου του συμβούλου, η μη γνώση της κουλτούρας του πελάτη και οι διαφορές που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ των πολιτισμικών πλαισίων των δύο. Όλα τα παραπάνω ευρήματα εντοπίζονται και στην βιβλιογραφία, όπου η γλωσσική αναντιστοιχία αναφέρεται ίσως ως η σημαντικότερη δυσκολία στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής (Sue & Sue, 2008· Holcomb-McCoy, 2008· Sue, 1998· Pope - Davis & Coleman, 1997). Επίσης, ως εμπόδια αναφέρονται και η πολιτισμική αναντιστοιχία που τις περισσότερες φορές μπορεί να υπάρξει μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου και η απουσία γνώσεων για τα πολιτισμικά συστήματα με τα οποία οι σύμβουλοι / θεραπευτές έρχονται σε επαφή (Moro, 2013, σ. 187).

Ως τρόπο αντιμετώπισης της δυσκολίας που προκύπτει από τη γλωσσική αναντιστοιχία τρεις από τους συμμετέχοντες ανέφεραν την χρήση διαμεσολαβητή/διερμηνέα, πρακτική για την οποία εκφράζονται ποικίλες απόψεις. Από τη μία πλευρά, υποστηρίζεται ότι η συμβουλευτική και η μεταβίβαση της ενσυναίσθησης είναι σημαντικό να γίνεται από άτομα που επικοινωνούν στην ίδια γλώσσα καθώς η αμοιβαία κατανόηση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου αποτελεί απαραίτητο όρο για να υπάρξει βοήθεια. Από την άλλη, η συμβουλευτική προσέγγιση με την παρουσία διερμηνέα θεωρείται ότι συχνά διαστρεβλώνει την αλήθεια για αυτό και οι έμπειροι σύμβουλοι συνήθως στηρίζονται σε όσα επικοινωνεί ο συμβουλευόμενος μη λεκτικά (Μαλικιώση – Λοίζου, 2008, σ. 8). Με βάση το παραπάνω η στελέχωση των δομών με συμβούλους / θεραπευτές που να γνωρίζουν γλώσσες που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των συμβουλευομένων κρίνεται απαραίτητο. Δύο από τις συμμετέχουσες στην παρούσα έρευνα έχουν προσληφθεί στο φορέα εργασίας τους με βασικό κριτήριο ακριβώς αυτή τους την ικανότητα, τη γνώση μίας από τις γλώσσες που συναντώνται πια πολύ συχνά στην ελληνική κοινωνία (αλβανικά, βουλγάρικα) και οι ίδιες αναφέρουν ότι πράγματι αυτό τους το προσόν τους έχει βοηθήσει σε πολλά επίπεδα κατά την επαφή τους με τους συμβουλευόμενους.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι τόσο από τη βιβλιογραφία όσο και από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων φαίνεται να προσδίδεται σημασία στην πολιτισμική αντιστοιχία μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου. Ωστόσο, τα αποτελέσματα αρκετών ερευνών τονίζουν ότι η συνθήκη αυτή δεν αποτελεί το κλειδί για μια αποτελεσματική συμβουλευτική και ότι υπάρχουν παράγοντες που φαίνεται να παίζουν πολύ πιο σημαντικό ρόλο (Turner, 2012). Η συζήτηση γύρω από την αναγκαιότητα να διεξάγεται η συμβουλευτική μεταξύ "πολιτισμικά όμοιων", χαρακτηρίζεται από έντονες διαφωνίες και αντιφατικά ερευνητικά δεδομένα (Farsimadan et al., 2007· Pope - Davis & Coleman, 1997). Ορισμένες έρευνες δείχνουν ότι όταν υπάρχει πολιτισμική ομοιογένεια μεταξύ συμβούλων και συμβουλευόμενων, παρατηρείται μεγαλύτερη δέσμευση στη συμβουλευτική διαδικασία και σημειώνονται καλύτερα αποτελέσματα (Farsimadan et al., 2007· Norcross, 2001· Kim & Atkinson, 2002· Sue, Fujino, Hu, Takeuchi & Zane, 1991). Οι υποστηρικτές ωστόσο της Διαπολιτισμικής Προσέγγισης, τονίζουν τον κίνδυνο του διαχωρισμού, που μπορεί να προκύψει σε αυτή τη συνθήκη και ασκούν κριτική στην ιδέα ότι μόνο οι άνθρωποι που έχουν "ίδιο" πολιτισμικό υπόβαθρο είναι σε θέση να κατανοήσουν ο ένας τον άλλον, μια ιδέα που φαίνεται να αγνοεί τις σημαντικές διαφοροποιήσεις που υπάρχουν εντός κάθε πολιτισμικής ομάδας

Ο Sue (1998) χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η πολιτισμική αντιστοιχία από μόνη της ως συνθήκη δεν είναι ούτε απαραίτητη αλλά ούτε και εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας και ότι οι σύμβουλοι που είναι πολιτισμικά ευαισθητοποιημένοι, ανεξάρτητα από το αν έχουν το ίδιο πολιτισμικό υπόβαθρο με αυτό των πελατών τους, θα είναι σε θέση να ξεπεράσουν τις δυσκολίες που θα προκύψουν σε καταστάσεις διαπολιτισμικής επαφής και συνεργασίας (Farsimadan et al., 2007· Maramba & Nagayama Hall, 2002· Pandya & Herlihy, 2009). Οι Maramba & Nagayama Hall (2002), σε μια μετα-ανάλυση επτά ερευνών σχετικών με την εθνική αντιστοιχία στο πλαίσιο της ψυχοθεραπείας καταλήγουν συμφωνούν με την παραπάνω άποψη και αναδεικνύουν παράγοντες όπως η κοινή γλώσσα, η κατανόηση του πολιτισμικού υπόβαθρου των πελατών και η διάθεση για τροποποίηση του τρόπου διεξαγωγής της θεραπείας ανάλογα με τις συνθήκες, ως παράγοντες που παρουσιάζουν μεγαλύτερη σχετικότητα με την τελική έκβαση της θεραπευτικής διαδικασίας.

Όσον αφορά την τρίτη υπόθεση, από τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώθηκε πλήρως καθώς δεκαπέντε από τους συμμετέχοντες είτε δεν έχουν παρακολουθήσει κάποιο μάθημα σχετικό με τη διαπολιτισμική ψυχολογία ή επικοινωνία είτε δεν θυμούνται αν είχαν κάτι σχετικό στο πρόγραμμα σπουδών τους. Έξι από τους συμμετέχοντες αναφέρουν ότι έχουν παρακολουθήσει κατά τη διάρκεια των σπουδών τους κάποιο αντίστοιχο μάθημα. Από αυτούς οι τέσσερις είναι κοινωνικοί λειτουργοί και οι δύο ψυχολόγοι. Με αφορμή το συγκεκριμένο εύρημα μελετήθηκαν οι οδηγοί σπουδών των μαθημάτων των σχολών

Ψυχολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Κοινωνικής Εργασίας Α.Τ.Ε.Ι Πάτρας και τμήματος Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Κομοτηνής που αποτελούν και τις σχολές στις οποίες έχουν φοιτήσει οι συμμετέχοντες.

Από την εξέταση των οδηγών σπουδών προέκυψε ότι στο τμήμα της Ψυχολογίας υπάρχουν ενταγμένα μαθήματα που θα μπορούσαν να έχουν ως στόχο την καλλιέργεια μίας διαπολιτισμικής προσέγγισης καθώς προσεγγίζονται θέματα που αφορούν ειδικές ομάδες όπως η τρίτη ηλικία, οι μειονότητες, και χωρίς μάλιστα να δίνουν μία πολύ συγκεκριμένη κατεύθυνση θα μπορούσε να πει κανείς ότι προωθείται η ενδυνάμωση της κριτικής σκέψης και της διαδικασίας του προσωπικού αναστοχασμού. Ειδικότερα, σχετικά μαθήματα που αναφέρονται στον οδηγό σπουδών είναι τα ακόλουθα: Φεμινιστικές Προσεγγίσεις στην Ψυχολογία: Θεωρητικό Πλαίσιο και Εφαρμογές στην Εκπαίδευση, Ψυχολογική Έρευνα με Ηλικιωμένους, Συγκρούσεις και Συλλογικές Ταυτότητες: Ζητήματα Έρευνας, Διομαδικά Φαινόμενα: Σχέσεις Μειονοτήτων – Πλειονοτήτων, Σύγχρονα Παγκόσμια Προβλήματα και η Ευθύνη του Επιστήμονα: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις, Διομαδικά Φαινόμενα: Ρατσισμός, Προκατάληψη και Κοινωνικές Διακρίσεις, Ψυχολογία των Ηλικιωμένων, Ψυχοκοινωνικά Προβλήματα: Εναλλακτικές Προσεγγίσεις και Πρακτικές, Από τα παραπάνω το μάθημα Διομαδικά Φαινόμενα: Σχέσεις Μειονοτήτων – Πλειονοτήτων δεν θα διεξαχθεί το τρέχον έτος (<http://www.psy.auth.gr/sites/default/files>). Η πρακτική άσκηση ξεκινάει το 4^ο έτος σπουδών. Παρατηρείται λοιπόν ότι το πρόγραμμα σπουδών προσφέρει αρκετές δυνατότητες για προβληματισμό σχετικά με ζητήματα ταυτότητας, μειονοτήτων και ετερότητας με μία ευρύτερη έννοια, ωστόσο δεν συμπεριλαμβάνεται κάποιο μάθημα που να μελετάει ήθη, έθιμα, παραδόσεις άλλων πολιτισμών. Στο τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας του Α.Τ.Ε.Ι Πάτρας τα μαθήματα που αναφέρονται στον οδηγό σπουδών και μπορούν να σχετιστούν με ζητήματα διαπολιτισμικής ψυχολογίας ή επικοινωνίας είναι τα ακόλουθα : Κοινωνική Εργασία με Πληθυσμιακές Ομάδες I, Κοινωνική Εργασία με Πληθυσμιακές Ομάδες II, Κοινωνιολογία της Απόκλισης. Επίσης η πρακτική άσκηση των φοιτητών ξεκινάει από το Δ' εξάμηνο (http://www.teipat.gr/pages/koin_erg/Greek/Perigramma%20ma8imaton/Perigramma%20Ma8imaton.htm). Τέλος, όσον αφορά την σχολή της Κοινωνικής Διοίκησης και Πολιτικής Επιστήμης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Κομοτηνής, τα σχετικά μαθήματα που εμφανίζονται στον οδηγό σπουδών είναι τα εξής: Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Οργάνωση και Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Θεωρίες Κοινωνικής Μεταβολής, Κριτική Κοινωνική Εργασία και Μειονότητες, Κοινωνική Εργασία με Άτομα με Αναπηρίες, Κοινωνική Εργασία στις Εξαρτήσεις. Σε αυτό το τμήμα η πρακτική άσκηση ξεκινάει από το Ε' εξάμηνο (<http://www.socadm.duth.gr/undergraduate/lessons/lessons.pdf>) . Και σε αυτή τη σχολή

παρατηρείται ότι χωρίς και πάλι να υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο μάθημα σχετικό με ήθη, έθιμα και παραδόσεις άλλων πολιτισμών, γίνεται μία προσπάθεια ευαισθητοποίησης των φοιτητών σε σχέση με ζητήματα πολιτισμικής ετερότητας. Στη συγκεκριμένη σχολή παρατηρείται ένας μεγαλύτερος εστιασμός σε ζητήματα εθνικής, εθνοτικής ή ίσως και θρησκευτικής ετερότητας. Από αναφορά συμμετέχουσας υπάρχει η καταγραφή ότι κατά τη διάρκεια της φοίτησης της στο συγκεκριμένο τμήμα παρακολούθησε συγκεκριμένο μάθημα για τον πολιτισμό των Τούρκων και επίσης στο πλαίσιο και πάλι του μαθήματος υλοποιήθηκε ανταλλαγή φοιτητών με σχολή χώρας του εξωτερικού με στόχο την αλληλεπίδραση και γνωριμία των πολιτισμών, εμπειρίες τις αξιολογεί ως ιδιαίτερα χρήσιμες και βοηθητικές κατά την εργασία της. Και στα τρία τμήματα υπάρχουν μαθήματα Κοινωνικής Ψυχολογίας τα οποία δεν αναφέρθηκαν παραπάνω ως κάτι ειδικό. Ωστόσο παρά το ότι και οι τρεις σχολές περιλαμβάνουν κάποια μαθήματα τα οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προσφέρουν την ευκαιρία για ευαισθητοποίηση και προβληματισμό σε θέματα διαφορετικότητας, από τα ευρήματα που προέκυψαν από τις συζητήσεις με τους συμμετέχοντες η πλειοψηφία εμφανίζεται να αναφέρει ότι δεν έχει παρακολουθήσει κάτι σχετικό. Εδώ χρειάζεται να αναφερθεί ότι μελετήθηκαν οι οδηγοί σπουδών του τρέχοντος έτους. Δεν υπάρχει καταγραφή για τα μαθήματα που υπήρχαν κατά τη διάρκεια φοίτησης όλων των συμμετεχόντων. Οπότε η συγκεκριμένη αναντιστοιχία είναι δύσκολο να ερμηνευτεί.

Επίσης η σχολή της Ψυχολογίας φαίνεται ότι υστερεί στο κομμάτι της πρακτικής άσκησης, κομμάτι που η πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρεί πολύ σημαντικό καθώς όταν τους ζητήθηκε να αναφέρουν πως οι ίδιοι εκτιμούν ότι θα μπορούσαν να προετοιμαστούν κατάλληλα κατά τη διάρκεια των σπουδών τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα όσοι ασκούν συμβουλευτική σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον η πλειοψηφία των συμμετεχόντων απάντησε ότι χρειάζεται επιπλέον πρακτική άσκηση σε σχετικά πλαίσια (9 αναφορές).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στην παραπάνω ερώτηση δύο συμμετέχοντες έθεσαν το ζήτημα της ενασχόλησης από την πρώτη σχολική ηλικία με θέματα διαφορετικότητας. Λαμβάνοντας υπόψη φαινόμενα όπως ο σχολικός εκφοβισμός που βρίσκονται σε έξαρση τα τελευταία χρόνια, εκτιμάται ότι κάτι τέτοιο αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη, πράγμα που υποστηρίζεται και από τα ευρήματα προσφάτων ερευνών. Από έρευνα που υλοποιήθηκε σε σχολείο της Αχαΐας με θέμα την κοινωνική προκατάληψη Ελλήνων μαθητών προς Ρομά συμμαθητές τους, προέκυψε ότι η συμπεριφορά προς τους συμμαθητές τους διαφοροποιείται ανάλογα με την καταγωγή τους (Γεωργογιάννης, 2007, σσ. 177-195). Σε έρευνα που υλοποιήθηκε σχετικά πρόσφατα σε σχολεία της Θεσσαλονίκης με στόχο την μελέτη των σκέψεων και των συναισθημάτων των παιδιών για τον σχολικό εκφοβισμό (bullying) και τη θυματοποίηση, στην οποία συμμετείχαν συνολικά 83 παιδιά, το 41,4 % των παιδιών φαίνεται να συνδέουν τα φαινόμενα εκφοβισμού και θυματοποίησης με

φυσικά χαρακτηριστικά των παιδιών που το υφίστανται όπως η ασχήμια, τα παραπανίσια κιλά, τα ρούχα ή τα μαλλιά (Bikos & Gregoriadis, 2012, σσ. 25-27). Εύλογα λοιπόν τίθεται το θέμα της αναγκαιότητας της διαπολιτισμικής ευαισθητοποίησης με απώτερο στόχο την αποδοχή της όποιας ετερότητας από την πρώτη σχολική ηλικία.

Τέλος, σχετικά με την τέταρτη υπόθεση, τα ευρήματα της έρευνας συμφωνούν με αυτά που αναφέρονται στις βιβλιογραφικές πηγές, καθώς οι περισσότερες αναφορές που καταγράφηκαν αφορούν στην προσωπική ανάπτυξη και ότι αυτό συνεπάγεται (εποπτεία, διάβασμα, προσωπική θεραπεία, συνεχής επιμόρφωση), κατεύθυνση προς την οποία κινείται και η βιβλιογραφία. Επίσης η επαφή με πλαίσια και ανθρώπους σχετικούς είναι ένα στοιχείο που ενισχύεται και από τα βιβλιογραφικά δεδομένα (Sue et al., 1992, σσ. 477-486), με την πρόταση για προγράμματα ανταλλαγής επαγγελματιών με φορείς άλλων χωρών να αποτελεί μια εξειδικευμένη πρόταση για την ενίσχυση της πολιτισμικής επάρκειας των συμβούλων.

Διαβάζοντας με μια αναστοχαστική διάθεση τα στοιχεία που παρατέθηκαν παραπάνω, παρατηρείται ότι ενδεχομένως από τον τρόπο που συνετέθη το υλικό να μοιάζει να υπάρχει μία αρνητική «διάθεση» απέναντι στη σχολή της Κοινωνικής Εργασίας του Α.Τ.Ε.Ι Πάτρας, κάτι που ίσως κάποιος που θα ανέλυε το λόγο της συγκεκριμένης εργασίας θα μπορούσε να εντοπίσει. Εσκεμμένα χρησιμοποιείται ο όρος «διάθεση» γιατί εκτιμάται ότι δεν πρόκειται για κάτι πιο παγιωμένο όπως ένα στερεότυπο ή μια προκατάληψη αλλά μία διάθεση που δημιουργήθηκε κατά την μελέτη των προγραμμάτων σπουδών. Ειδικότερα, την προσοχή τράβηξε το μάθημα με τίτλο Κοινωνιολογία της Απόκλισης. Αναπόφευκτα έγινε η σύνδεση με το βιβλίο του Goffman «Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της διεφθαρμένης ταυτότητας» και ειδικότερα το τελευταίο του κεφάλαιο που κάνει λόγο για την «Απόκλιση». Αναφέρει λοιπόν ο Goffman (1963) ότι είναι ιδιαίτερα εύκολο να αναφερθεί κανείς σε οποιαδήποτε μέλος μιας ομάδας που δεν ασπάζεται τις αξίες και τα κανονιστικά πρότυπα τα σχετικά με τη συμπεριφορά και τα προσωπικά χαρακτηριστικά που η υπόλοιπη ομάδα υιοθετεί, με τον όρο αποκλίνον και στην ιδιομορφία του ως απόκλιση. Ωστόσο ο ίδιος εκτιμά πως όλοι οι αποκλίνοντες δεν έχουν αρκετά κοινά μεταξύ τους ώστε να δικαιολογούν ξεχωριστή ανάλυση, οι διαφορές τους είναι περισσότερες από τις ομοιότητες, εν μέρει λόγω της βαθύτατης διαφοράς, που οφείλεται στο μέγεθος, των ομάδων μέσα στις οποίες μπορεί να εκδηλωθούν αποκλίσεις (σ. 225).

Κλείνοντας, επιλέχθηκε να παρατεθεί αυτούσιο ένα σχόλιο του Goffman με στόχο τη δημιουργία προβληματισμών σε όλους εμάς που ασχολούμαστε με κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες... *«Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτοί που ζουν στο περιβάλλον των κοινωνικών επιστημών βρέθηκαν τόσο γρήγορα να χρησιμοποιούν με άνεση τον όρο «παρεκκλίνων», ως εάν εκείνοι στους οποίους παραπέμπει ο όρος έχουν αρκετά κοινά, ώστε να μπορούν να ειπωθούν σημαντικά πράγματα γι' αυτούς ως σύνολο. Όπως ακριβώς υπάρχουν*

ιατρογενείς διαταραχές, αποτέλεσμα της δουλειάς που κάνουν οι γιατροί (πράγμα που τους δίνει στη συνέχεια ακόμη περισσότερη δουλειά), έτσι υπάρχουν και κατηγορίες ανθρώπων που δημιουργούνται από τους μελετητές της κοινωνίας κι έπειτα μελετώνται απ' αυτούς» (Goffman, 1963, σ. 253).

6. ANTI EΠΙΛΟΓΟΥ - ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας έγινε μια απόπειρα να αναδειχτούν ζητήματα που σχετίζονται με τη συμβουλευτική σε έναν κόσμο πλουραλιστικό, ο οποίος μεταβάλλεται διαρκώς και μας φέρνει αντιμέτωπους με νέες προκλήσεις. Μέσα σε αυτή τη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα, η επιστήμη της ψυχολογίας καλείται να ανασυνταχθεί προκειμένου να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις και στις πολλαπλές ανάγκες που δημιουργούνται.

Κατέστη φανερό ότι στο πεδίο αυτό έχουν γίνει πολλά βήματα και η επιστήμη της ψυχολογίας προχωράει με γοργούς ρυθμούς, προσπαθώντας να διορθώσει το μονοπολιτισμικό της χαρακτήρα και τα λάθη του παρελθόντος. Ωστόσο, η αναγκαιότητα να αποκτήσει διαπολιτισμικό χαρακτήρα δεν είναι κάτι καινούργιο, καθώς περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες πριν, ο Gordon Paul (1967) (όπως αναφέρεται στο Bernal, Jimenez – Chafey & Rodriguez, 2009, σ.364) προέτρεψε τους ερευνητές να μετακινηθούν από την ερώτηση «ποια θεραπεία είναι αποτελεσματική;» και να κινηθούν προς την κατεύθυνση της διερεύνησης «ποια θεραπεία και από ποιόν, είναι περισσότερο αποτελεσματική για αυτό το υποκείμενο, με αυτό το συγκεκριμένο πρόβλημα και κάτω από ποιες συνθήκες;». Τα ερωτήματα αυτά θα έπρεπε να συνεχίζουν να απασχολούν τους επαγγελματίες που σχετίζονται με το αντικείμενο με οποιοδήποτε τρόπο. Καταρχήν είναι σημαντικό να συνεχιστεί η μελέτη για τον πολιτισμό και τον τρόπο που επηρεάζει και διαμορφώνει την ανθρώπινη συμπεριφορά και κατ' επέκταση και τη συμβουλευτική διαδικασία. Η Διαπολιτισμική Ψυχολογία, τοποθετώντας την έννοια του πολιτισμού στο επίκεντρο, ήρθε να υλοποιήσει ακριβώς αυτόν τον στόχο και με τα πορίσματα της κατάφερε να αλλάξει σε σημαντικό βαθμό τη διαχείριση της πολιτισμικής διαφορετικότητας στο πλαίσιο της συμβουλευτικής διαδικασίας. Προκειμένου να συνεχίσει όμως να προσφέρει τα μέγιστα είναι σημαντικό να εστιάσει και να αναστοχαστεί τουλάχιστον πάνω σε δύο βασικά θέματα για τα οποία κατά καιρούς έχει δεχτεί κριτική: α) τον επιστημονικό εθνοκεντρισμό της και β) την αντίληψη περί διαπολιτισμικής ισοδυναμίας. Οι επικριτές της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας υποστηρίζουν ότι ο επιστημονικός εθνοκεντρισμός της αναφέρεται στην επιλογή, εκ μέρους των Δυτικών ψυχολόγων, των θεμάτων προς διερεύνηση, στη διατύπωση των θεωριών, στον σχεδιασμό των ερευνητικών εργαλείων και στο γεγονός ότι προβαίνουν ουσιαστικά στη σύγκριση μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών πλαισίων, όταν διεξάγουν έρευνες σε

κοινωνίες, οι οποίες δεν είναι Δυτικού τύπου και υποστηρίζουν την ανάγκη να διατυπωθούν εναλλακτικές προσεγγίσεις, οι οποίες να επικεντρώνονται σε άλλα ερευνητικά θέματα και να έχουν τις ρίζες τους σε άλλα πολιτισμικά πλαίσια (Yang, 2000). Η δεύτερη κριτική αναφέρεται στο γεγονός ότι οι υποστηρικτές της διαπολιτισμικής προσεγγίσεις εστιάζουν σε υπερβολικό βαθμό σε ποσοτικές συγκρίσεις μεταξύ πολιτισμικών ομάδων που μελετούν, θεωρώντας ότι οι έννοιες που μελετούν γίνονται με τον ίδιο τρόπο αντιληπτές (Segall et al., 1998). Σύμφωνα με τους Berry et al. (1992, όπως αναφέρεται στο Yang, 2000, σ. 252), αν δεν ξεπεραστούν τα παραπάνω, η επιστήμη της ψυχολογίας, σε μεγάλο βαθμό, θα παραμείνει μια Δυτική, εθνοκεντρική και μη ολοκληρωμένη επιστήμη.

Τα αποτελέσματα της έρευνας συμφωνούν με τα ευρήματα της βιβλιογραφίας που επισημαίνουν την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στη διαπολιτισμικότητα, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, η οποία φαίνεται να παρουσιάζει σημαντικό κενό στη χώρα μας. Η όσο το δυνατόν αρτιότερη προετοιμασία των μελλοντικών επαγγελματιών ψυχικής υγείας θα συμβάλλει στην ανάπτυξη πολιτισμικά πιο ευαισθητοποιημένων συμβούλων, καθώς φαίνεται ότι η βασικότερη αιτία της θεραπευτικής αναποτελεσματικότητας είναι η ελλιπής προετοιμασία των επαγγελματιών.

Εδώ ωστόσο εγείρεται το ερώτημα, ποια προετοιμασία μπορεί να θεωρηθεί άρτια; Η γνώση όσο περισσότερων στοιχείων για τους πολιτισμούς με τους εκπροσώπους των οποίων ο σύμβουλος έρχεται σε επαφή; Για πόσους πολιτισμούς είναι σε θέση ένας σύμβουλος να γνωρίζει λεπτομέρειες για τα φανερά αλλά και τα αφανή στοιχεία; Και πως μπορεί ένας σύμβουλος να αποφύγει τον κίνδυνο υπεραπλουστεύμενων υποθέσεων ή γενικεύσεων; Με βάση την έρευνα που υλοποιήθηκε αυτό που προτείνεται είναι ένα μοντέλο σύνθεσης στοιχείων από τις διάφορες προσεγγίσεις με κυρίαρχο στοιχείο την αναγνώριση της διαφορετικής υπόστασης του Άλλου με ότι αυτό μπορεί να συνεπάγεται. Η αποτελεσματική πολυπολιτισμική συμβουλευτική εξάλλου όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο McLeod (2005) «δεν έχει να κάνει μονάχα με την ικανότητα να 'βλέπει' κανείς τους ανθρώπους με πολιτισμικούς όρους, αλλά και με τη δυνατότητα να αξιοποιεί αυτή του την αντίληψη στην αποστολή του να βοηθά τους ανθρώπους στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν» (σ.323).

Εφόσον η πλειοψηφία των ψυχολόγων συνεχίζει να προέρχεται από την κυρίαρχη πολιτισμική ομάδα, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι περισσότερες έρευνες στο πεδίο αφορούν τις αναπαραστάσεις των τελευταίων όταν δουλεύουν με πολιτισμικά διαφορετικούς από τους ίδιους πελάτες. Στην ίδια κατεύθυνση προσανατολίζεται επίσης και η παραγωγή νέου έντυπου υλικού όπως βιβλίων και εγχειριδίων, τα οποία επιχειρούν να προσφέρουν κατευθυντήριες γραμμές ώστε οι σύμβουλοι και οι θεραπευτές να γίνουν πιο αποτελεσματικοί με πελάτες που διαθέτουν ένα άλλο υπόβαθρο (Chang & Berk, 2009). Τι γίνεται όμως με τους συμβούλους και τους θεραπευτές που προέρχονται από "μειονοτικές" πολιτισμικές ομάδες;

Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν όταν προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στα μέλη της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας; Νιώθουν πιο επαρκείς να συνεργάζονται με μέλη της "δικής" τους πολιτισμικής ομάδας ή όχι και ποια ζητήματα μπορεί να προκύπτουν σε αυτή τη συνθήκη; Είναι ίδιες, ως προς το περιεχόμενο, οι ανάγκες τους για εκπαίδευση και κατάρτιση; Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα ζητήματα διαπολιτισμικότητας στη συμβουλευτική διαδικασία, δεν αφορούν μόνο στη σχέση μεταξύ συμβούλου και συμβουλευόμενου. Ερευνητικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε επίσης, η μελέτη όλων αυτών των ζητημάτων σε συνθήκες εποπτείας, συνεργασίας μεταξύ πολιτισμικά διαφορετικών συναδέλφων και σε επίπεδο φιλοσοφίας και πρακτικών που ακολουθούνται σε οργανωτικό επίπεδο.

Όλα τα παραπάνω θα μπορούσαν να αποτελέσουν προτάσεις για μελλοντική έρευνα στο χώρο της Συμβουλευτικής και να οδηγήσουν σε προτάσεις και εφαρμογές, που να σχετίζονται όχι μόνο με τη συμβουλευτική πολιτισμικά διαφορετικών πελατών αλλά με τη συμβουλευτική γενικότερα, καθώς η έννοια της πολυπολιτισμικότητας έχει πλέον διευρυνθεί και συμπεριλαμβάνει και άλλες πολιτισμικές ομάδες, εκτός από τις φυλετικές και τις εθνικές όπως είναι οι γυναίκες, οι άνθρωποι με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμού, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με αναπηρία ή όσοι προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και βιώνουν συνθήκες φτώχειας (Patterson, 1996, σ. 228). Από αυτή την άποψη λοιπόν κάθε συμβουλευτική διαδικασία, ανεξάρτητα από ποιόν διεξάγεται και σε ποιόν απευθύνεται είναι εν δυνάμει διαπολιτισμική ή τουλάχιστον θα όφειλε να είναι!

«Αντικρίζοντας λοιπόν το παρόν και το μέλλον των οικείων επιστημών άλλοι βλέπουν σταυροδρόμια και άλλοι λαβυρίνθους. Οι αναφορές στην πολιτισμική καλλιέργεια, το ερευνητικό πνεύμα, την ανάπτυξη ικανοτήτων αναστοχασμού και τη διάνοιξη προοπτικών προσωπικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης είτε πρόκειται για τον εσώτατο πυρήνα της πίστης και των πεποιθήσεων είτε για τη δια-μόρφωση του πολίτη και του κοινωνικού υποκειμένου συνοδεύουν παραδοσιακά την περιγραφή των ανθρωπιστικών σπουδών. Ο πολιτισμός διερευνάται στο χώρο αυτό ως πράξη και νόημα. Ο αγώνας, η δημιουργία, η πίστη, οι αξίες, η οργάνωση της ανθρώπινης δράσης, το νόημα και τα ίχνη που αφήνει η τελευταία στο σώμα της ιστορίας βρίσκονται πάντοτε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος»

Τσιρώνης, Χ. Ν. (2013) Ανθρωπιστικές Επιστήμες : Σταυροδρόμια και Λαβύρινθοι

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Άλκηστις (2008). *Άσπρη αγελάδα μαύρη αγελάδα. Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Τόπος.
2. Γιωτσίδη, Β., & Σταλίκας, Α. (2004). Η διαπολιτισμική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία σε πρόσφυγες: Ψυχοκοινωνικές ανάγκες και πολιτισμικές διαφορές. *Ψυχολογία*, 11(1), 34-52.
3. Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2003). Οι εννοιολογήσεις του εαυτού και του «Άλλου»: ζητήματα ταυτότητας στην σύγχρονη ανθρωπολογική θεωρία. Στο: Δ. Γκέφου-Μαδιανού (Επιμ.), *Εαυτός και «Άλλος» Εννοιολογήσεις, ταυτότητες και πρακτικές σε Ελλάδα και Κύπρο* (σελ. 15-110). Αθήνα: Gutenberg.
4. Γκόβαρης, Χ. (2001). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.
5. Γκότοβος, Α. (2002). Εκπαίδευση και ετερότητα. Αθήνα: Μεταίχμιο.
6. Γκότοβος, Α., & Μάρκου, Γ. (2003). Παλινοστούντες και αλλοδαποί μαθητές στην ελληνική εκπαίδευση. Αθήνα: Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ΥΠΕΠΘ.
7. Goffman, E. (2001). Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της διεφθαρμένης ταυτότητας (Δ. Μακρυνιώτη, μεταφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1963).
8. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
9. Δαμανάκης, Μ. (1998). *Η εκπαίδευση των παλινοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα: διαπολιτισμική προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.
10. Δημητρόπουλος, Ε., & Μπακατσή, Ρ. (1996). Ο θεσμός «Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού» στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στη χώρα μας – Μια πρόταση-πλαίσιο. *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, 14, 26-28.
11. Δημητρόπουλος, Ε. (1993). *Συμβουλευτική και Συμβουλευτική Ψυχολογία. Η θεωρία της, η πράξη της, οι εφαρμογές της*. Αθήνα: Γρηγόρη.
12. Δραγώνα, Θ. (2007). *Στερεότυπα και Προκαταλήψεις*, στη σειρά «Κλειδιά και Αντικλειδιά», επιστημονική υπεύθυνη: Αλεξάνδρα Ανδρούσου, 3-32. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ- Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων-Πανεπιστήμιο Αθηνών.
13. Έμκε-Πουλοπούλου, Η. (2005). Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της παλιννόστησης στην Ελλάδα. Στο: Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές. Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σσ. 41-85). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

14. Ευαγγέλου, Ο. (2007). *Διαπολιτισμικά αναλυτικά προγράμματα*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός.
15. Ζαϊμάκης, Γ. (2005). Κοινωνικός Αποκλεισμός και Δίκτυα Προστασίας στη Σύγχρονη Πόλη. Στο: Γ. Ζαϊμάκης, & Α. Κανδυλάκη (Επιμ.), *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας. Μορφές παρέμβασης σε ευπαθείς ομάδες και σε πολυπολιτισμικές κοινότητες* (σσ. 67-91). Αθήνα: Κριτική ΑΕ.
16. Ζωγράφου, Α. (2003). *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και την Ελλάδα*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός.
17. Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας*. Σημειώσεις μαθήματος. Μυτιλήνη. Ανακτήθηκε 29 Αυγούστου, 2014, από www.cultural-representation.com/files/SIMEIOSEISiosifidis.doc
18. Καλαντζή – Αζίζι, Α. (2002). *Αυτογνωσία και αυτοδιαχείριση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
19. Καλλινικάκη, Θ. (2005). Παλιννοστούντες από Δημοκρατίες της Πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως αποδέκτες προγραμμάτων ένταξης. Στο: Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές. Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σσ. 247-275). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
20. Κανακίδου, Ε., & Παπαγιάννη, Β. (1997). *Διαπολιτισμική αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
21. Κατσίλλης, Ι., Μουσταϊράς, Π., & Σπινθουράκη, Ι. (1997). Ο λόγος της γλώσσας και του πολιτισμού στη Διαπολιτισμική επικοινωνία. Στο: *Εκπαίδευση και διαπολιτισμική επικοινωνία: 1^ο διαβαλκανικό συνέδριο*, Πάτρα, 3-5 Μαΐου (1996) (σσ.163-180). Αθήνα: Gutenberg.
22. Κουταντζόγλου, Ι.Α. (2006). *Κοινωνικός αποκλεισμός: εκτός, εντός και υπό: θεωρητικές ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διαφορούμενης έννοιας*. Αθήνα: Σαββάλας.
23. Κλεφτάρας, Γ. (2009). *Πολιτισμική και Πολυπολιτισμική Συμβουλευτική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
24. Κλεφτάρας, Γ. (2008). Δυσκολίες και εμπόδια στη συμβουλευτική και τη ψυχοθεραπεία ατόμων που ανήκουν σε πολιτισμικές και εθνικές μειονότητες. *Ψυχολογία*, 15(1), 71-89.
25. Κοσμίδου-Hardy, Χ., & Γαλανουδάκη-Ράπτη, Α. (1996). *Συμβουλευτική: Θεωρία και πρακτική με ασκήσεις για την ανάπτυξη της αυτογνωσίας και δεξιοτήτων συμβουλευτικής*. Αθήνα: Π. Ασημάκης.
26. Κρίβας, Σπ. (2007). *Παιδαγωγική επιστήμη: Βασική θεματική*. Αθήνα: Gutenberg.

27. Κρίβας, Σπ. (1999). Αξίες και ανάπτυξη για τη σταδιοδρομία μέσω της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής: Η συγκρότηση ενός μοντέλου. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 50-51, 58-65.
28. Κρίβας, Σπ. (1998). Διαπολιτισμική Συμβουλευτική-Προσανατολισμός: Μια αναγκαιότητα για την Ελληνική Κοινωνία – Μια πρόκληση για το θεσμό «Συμβουλευτική-Προσανατολισμός». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 46-47, 14-15.
29. Κυριακάκης, Γ., & Μιχαηλίδου, Μ. (2006). Η προσέγγιση του άλλου: Ιδεολογία, μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική. Στο: Γ. Κυριακάκης., & Μ. Μιχαηλίδου (Επιμ.), *Η Προσέγγιση του άλλου. Ιδεολογία, Μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική* (σσ. 9-25). Αθήνα: Μεταίχμιο.
30. Κωνσταντοπούλου, Χ. (2000). Εισαγωγή: Αναφορά στην Έννοια και στις Όψεις των Σύγχρονων Αποκλεισμών. Στο: Χρ. Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπραντή, Δ. Γερμανός., & Θ. Οικονόμου (Επιμ.), *«Εμείς» και οι «Άλλοι» αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα* (σσ. 11-30). Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός.
31. Κωστούλα - Μακράκη, Ν. (2006). Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην πρόσληψη του «Άλλου»: Διδακτικές Επισημάνσεις. *Επιστήμες Αγωγής*, 2, 19-37.
32. Λιακοπούλου, Μ. (2006). *Η διαπολιτισμική διάσταση στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
33. Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (1999). *Συμβουλευτική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
34. Μαλικιώση – Λοΐζου, Μ. (2008). Η πολιτισμική διάσταση της ενσυναίσθησης. *Ψυχολογία*, 15(1), 1-15.
35. Μάνου, Α. (2013). *Πολιτισμική ετερότητα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού και της διαπολιτισμικής συμβουλευτικής στην ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
36. Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα. Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η προσέγγιση. *Νοσηλευτική*, 46(1), 88-98.
37. Μάρκου, Γ. (1997). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
38. McLeod, J. (2005). *Εισαγωγή στη Συμβουλευτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
39. Mogo, M.R. (2013). *Παιδιά του τόπου μας που έρχονται από τα ξένα*. Θεσσαλονίκη: University studio press.

40. Μπρούζος, Α., & Ράπτη Κ. (2001α). Ο ρόλος της σχολικής συμβουλευτικής στην προαγωγή της αποδοχής της διαφορετικότητας. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 56-57, 25-41.
41. Μυλωνά-Καλαβά, Ν. (2001). Παραλληλισμός των αρχών της Συμβουλευτικής με την παγκόσμια αντίληψη αναφορικά με τη διαφορετικότητα και την ισότητα. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 58-59, 31-39.
42. Παλαιολόγου, Ν., & Ευαγγέλου, Ο. (2003). *Διαπολιτισμική παιδαγωγική. Εκπαιδευτικές, διδακτικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ατραπός.
43. Παναγιωτοπούλου, Π. (1999). Οι κοινωνικές διαστάσεις της εικόνας του εαυτού. *Ψυχολογία*, 6(2), 159-164.
44. Παπαδόπουλος, Ν. (2005). *Λεξικό της Ψυχολογίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.
45. Παπακωνσταντίνου, Α. (2007). Η υποδοχή των αλλοδαπών μαθητών στο δημοτικό σχολείο: Οπτικές των εκπαιδευτικών. *Επιστήμες Αγωγής*, 1, 99-107.
46. Παπαστυλιανού, Α. (2008). Πολυπολιτισμική συμβουλευτική και θεραπεία σε γυναίκες μετανάστριες. Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες και δεξιότητες. *Ψυχολογία*, 15(1), 90-118.
47. Παπαστυλιανού, Α. (2005). Ψυχολογικές Διεργασίες Προσαρμογής στην Οικογένεια Μεταναστών – Παλιννοστούντων στην Ελλάδα: Συστημικό Πλαίσιο Παρέμβασης. Στο: Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές Διαδρομές. Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σσ. 321-364). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
48. Παπατσούμας, Ν., & Χίος, Α. (2006). “Εμείς” και οι “Άλλοι” από την ύπαρξη στη συνύπαρξη. *Προκατάληψη-Ξενοφοβία-Ανεκτικότητα. Το παράδειγμα μιας έρευνας σε μαθητές*. Θεσσαλονίκη: Εκτύπωση Λιθογραφία.
49. Παυλόπουλος, Β. (2006). Κοινωνικός στιγματισμός: Από την σκοπιά του «θύτη» και του «θύματος». Στο: Π. Κορδούτης., & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Πεδία Έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία: Πολιτισμός, Μετανάστευση, Οργανισμοί, Υγεία - Πρόληψη, Στενές διαπροσωπικές σχέσεις* (σελ. 126-143). Αθήνα: Ατραπός.
50. Πλεξουσάκη, Ε. (2003). *Πολιτισμός και σχολείο*, στη σειρά «Κλειδιά και Αντικλειδιά», επιστημονική υπεύθυνη: Αλεξάνδρα Ανδρούσου, 9-41. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ- Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων-Πανεπιστήμιο Αθηνών.
51. Ριμπόλι, Ν. (2006). Πλησιάζοντας τον άλλο. Μύθοι και αυταπάτες του ανθρωπολόγου στην προσπάθεια του να αντιμετωπίσει την ετερότητα στη Δύση και στην Ανατολή. Στο: Γ. Κυριακάκης., & Μ. Μιχαηλίδου (Επιμ.), *Η Προσέγγιση του άλλου. Ιδεολογία, Μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική* (σελ. 143-174). Αθήνα: Μεταίχμιο.

52. Segall, M. H., Dasen, P. R., Berry, J. W., & Poortinga, Y. H. (2008). *Διαπολιτιστική Ψυχολογία. Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
53. Smith, P.B., & Bond, M.H. (2005). *Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία*. (Επισ. Επιμέλεια: Α. Παπαστυλιανού, δ' έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
54. Σπανέα, Ε., & Καλαντζή-Αζίζι, Α. (2008). Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες, διαδικασία επιπολιτισμού και ψυχική υγεία σε οικονομικούς μετανάστες από την Αλβανία και τη Βουλγαρία στην Ελλάδα. *Ψυχολογία*, 15(1), 32-54.
55. Στογιαννίδου, Α. (2006). Συνεργασία ψυχολόγων και εκπαιδευτικών στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής εκπαίδευσης. Στο Ι. Μπίμπου – Νάκου., & Α. Στογιαννίδου (Επιμ.), *Πλαίσια συνεργασίας Ψυχολόγων και Εκπαιδευτικών για την οικογένεια και το σχολείο*. Αθήνα: Γ. Δάρδανος.
56. Τσιπλητάρης, Α. (2001). *Η κοινωνικοποίηση του παιδιού*. Αθήνα: Ατραπός.
57. Τσιρώνης, Χ. Ν. (2013). *Άνθρωπος και κοινωνία. Συμβολή στο διάλογο Θεολογίας και Κοινωνικής Θεωρίας*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
58. Τσιρώνης, Χ. (2013). Ανθρωπιστικές Επιστήμες : Σταυροδρόμια και Λαβύρινθοι. Στο : Μ.С Nuss Baum (επιμ.), *Όχι για το κέρδος - Οι ανθρωπιστικές σπουδές προάγουν τη δημοκρατία*. (σελ. 9-23) ΑΘΗΝΑ: ΚΡΙΤΙΚΗ.
59. Τσιρώνης, Χ. Ν. (2003). *Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση στην ύστερη νεωτερικότητα: προκλήσεις στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
60. Χουντουμάδη, Α., & Πατεράκη, Λ. (2008). *Λεξικό της Ψυχολογίας*. Αθήνα: ΤΟΠΟΣ.
61. Ψημίτης, Μ. (2000). Η ατομική επιλογή ως παράγοντας πολιτισμικής ταυτότητας σε συνθήκες πολυπλοκότητας: Η περίπτωση της αλληλεγγύης. Στο: Χρ. Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιπραντή, Δ. Γερμανός., & Θ. Οικονόμου (Επιμ.), *«Εμείς» και οι «Άλλοι» αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα* (σελ. 85-107). Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.

Ξενόγλωσση

- Allwood, C.M., & Berry, J.W. (2006). Origins and development of indigenous psychologies: An international analysis. *International Journal of Psychology*, 41(4), 243–268.
- American Counseling Association (ACA) (2014). *Code of Ethics and standards of practice*. Alexandria, VA: Author.

3. American Psychological Association. (2003). Guidelines on multicultural education, training, research, practice and organizational change for psychologists. *American Psychologist*, 58, 377–402.
4. APA Office of Ethnic Minority Affairs (1993). Guidelines for providers of psychological services to ethnic, linguistic, and culturally diverse populations. *American Psychologist*, 48, 45-48.
5. Arthur, N., & Januszkowski, T. (2001). The Multicultural Counselling Competencies of Canadian Counsellors. *Canadian Journal of Counselling*, 35(1), 36-48.
6. Bagasra, A., & Mackinem, M. (2014). An Exploratory Study of American Muslim Conceptions of Mental Illness. *Journal of Muslim Mental Health*, 8(1), 57-76.
7. Barrett, M. S., Chua, W., Crits-Christoph, P., Gibbons, M., & Thompson, D. (2008). Early withdrawal from mental health treatment: Implications for psychotherapy practice. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 45, 247-267.
8. Basic Behavioral Science Task Force of the National Advisory Mental Health Council. (1996). Basic behavioral science research for mental health: Family processes and social networks. *American Psychologist*, 51, 622–630.
9. Behring, S. T., & Ingraham, C. L. (1998). Culture as a Central Component of Consultation: A Call to the Field. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 9(1), 57-72.
10. Bernal, G., Jime´nez – Chafey, M.I., & Domenech Rodriguez, M.M. (2009). Cultural Adaptation of Treatments: A Resource for Considering Culture in Evidence-Based Practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(4), 361–368.
11. Bikos, K., & Gregoriadis, A. (2012). Moral Judgments of Sociometrically Neglected Children Concerning Their Bullying Experiences in the First Grade. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(9), 23-33.
12. Bernal, G., & Sáez-Santiago, E. (2006). Culturally Centered Psychosocial Interventions. *Journal of Community Psychology*, 34(2), 121–132.
13. Berry, J. W. (2000). Cross-cultural psychology: A symbiosis of cultural and comparative approaches. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 197-205.
14. Berry, J.W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5 -68.
15. Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). pp 72-101

16. Brewer, M.B., & Chen, Y.R. (2007). Where (Who) Are Collectives in Collectivism? Toward Conceptual Clarification of Individualism and Collectivism. *Psychological Review*, 114(1), 133–151.
17. Brewer, M.B. (1999). Multiple identities and identity transition: Implications for Hong Kong. *Journal of International Relations*, 23(2), 187-197.
18. Canadian Psychological Association (2000). *Canadian Code of Ethics for Psychologists*. Ανακτήθηκε 22 Αυγούστου, 2014, από <http://www.cpa.ca/cpasite/UserFiles/Documents/Canadian%20Code%20of%20Ethics%20for%20Psycho.pdf>
19. Campinha - Bacote, J. (2002). The Process of Cultural Competence in the Delivery of Healthcare Services: A Model of Care. *Journal of Transcultural Nursing*, 13(3), 181-184.
20. Carter, R.T. (2001). Back to the Future in Cultural Competence Training. *The Counseling Psychologist*, 29(6), 787-789.
21. Chang, D. F., & Berk, A. (2009). Making cross-racial therapy work: A phenomenological study of clients' experiences of cross-racial therapy. *Journal of Counseling Psychology*, 56(4), 521-536.
22. Chao, M.M., Okazaki, S., & Hong, Y. (2011). The Quest for Multicultural Competence: Challenges and Lessons Learned from Clinical and Organizational Research. *Social and Personality Psychology Compass*, 5/5, 263–274.
23. Chinese Psychological Society (2007). *Code of Ethics for Counseling and Clinical Practice*. Ανακτήθηκε 22 Αυγούστου, 2014, από <http://resources.iupsys.net/iupsys/images/resources/ethics/china-code-eng.pdf>
24. Husain, S. A. (1998). Religion and mental health from the Muslim perspective. Στο: H. G. Koenig (Ed.), *Handbook of religion and mental health* (σσ. 279-291). San Diego, CA: Academic Press. Ανακτήθηκε από <http://dx.doi.org/10.1016/B978-012417645-4/50087-0>
25. Coleman, H. L. K. (1997). Conflict in multicultural counseling relationships: Source and resolution. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 25, 195-200.
26. Collins, N. M., & Pieterse, A. L. (2007). Critical incident analysis based learning: An approach to training for active racial and cultural awareness. *Journal of Counseling and Development*, 85, 14-23.
27. Constantine, M. G., Melincoff, D. S., Barakett, M. D., Torino, G. C., & Warren, A. K. (2004). Experiences and perceptions of multicultural counselling scholars: a qualitative examination. *Counselling Psychology Quarterly*, 17(4), 375-393.

28. Constantine, M. G., & Ladany, N. (2001). New visions for defining and assessing multicultural counseling competence. Στο: J. G. Ponterotto, J. M. Casas, L. A. Suzuki., & C. M. Alexander (Eds.), *Handbook of Multicultural Counseling* (σσ. 482-498). Thousand Oaks, CA: Sage.
29. Constantine, M. G., & Yeh, C.J. (2001). Multicultural Training, Self-construals, and Multicultural Competence of School Counselors. *School of Education Faculty Research. Paper 3*. Ανακτήθηκε 22 Αυγούστου, 2014 από http://repository.usfca.edu/soe_fac/3.
30. D' Andrea, M., & Daniels, J. (2001). Expanding our thinking about white racism. Στο: J.G. Ponterotto, J.M. Casas, L.A. Suzuki., & C.M. Alexander (Eds), *Handbook of multicultural counselling* (σσ. 289-310). Thousand Oaks: Sage.
31. Dennis, R.M. (1995). Social Darwinism, Scientific Racism, and the Metaphysics of Race. *The Journal of Negro Education*, 64(3), 243-252.
32. Doorenbos, A.Z., Schim, S.M., Benkert, R., & Borse, N.N. (2005). Psychometric Evaluation of the Cultural Competence Assessment Instrument among Healthcare Providers. *Nursing Research*, 54(5), 324-331.
33. Draguns, J.G. (1996). Multicultural And Crosscultural Assessment: Dilemmas And Decisions. *Multicultural Assessment in Counseling and Clinical Psychology*. Paper 5, 37-84. Ανακτήθηκε 22 Αυγούστου, 2014, από <http://digitalcommons.unl.edu/burosbookmulticultural/5>
34. Edwards, D. (1995). A commentary on discursive and cultural psychology. *Culture and Psychology*, 1, 55-66.
35. Eleftheriadou, Z. (1996). Cross – cultural Counselling Psychology. Στο: R. Woolfe, W. Dryden., & S. Strawbridge (Eds.), *Handbook of Counselling Psychology*, (σσ.500-517). London: SAGE Publications.
36. Farsimadan, F., Draghi-Lorenz, R., & Ellis, J. (2007). Process and outcome of therapy in ethnically similar and dissimilar therapeutic dyads. *Psychotherapy Research*, 17 (5), 567- 575.
37. Fukuyama, M. A. (1990). Taking a universal approach to multicultural counseling. *Counselor Education and Supervision*, 30, 6-17.
38. Gallardo, M.E., Johnson, J., Parham, T.A., & Carter, J.A. (2009). Ethics and Multiculturalism: Advancing Cultural and Clinical Responsiveness. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(5), 425–435.
39. Gelfand, M. J., & Dyer, N. (2000). A cultural perspective on negotiation: Progress, pitfalls, and prospects. *Applied Psychology*, 49, 62-100.

40. Georgas, J., & Berry, J. W. (1995). An ecocultural taxonomy for cross-cultural psychology. *Cross-Cultural Research, 29*, 121-157.
41. Greenbaum, T. (1998). *The Handbook for focus group research*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
42. Greenfield, P.M. (1997). Culture as process: Empirical methods of cultural psychology. Στο: J.W. Berry, Y.H. Poortinga., & J. Pandley (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology* (Τομ. 1, σσ. 301-346). Boston, MA: Allyn & Bacon.
43. Harland, R., Antonova, E., Owen, G. S., Broome, M., Landau, S., Deeley, Q., et al. (2009). A study of psychiatrists' concepts of mental illness. *Psychological Medicine, 39*, 967-976.
44. Hays, P. A. (1996). Addressing the Complexities of Culture and Gender in Counseling. *Journal of Counseling & Development, 74*(4), 332-338.
45. Holcomb-McCoy, C. (2008). Barriers to cross-cultural counseling. Στο: F. T. L. Leong, E. M. Altmaier., & B. D. Johnson (Eds.), *Encyclopedia of counseling*. (Τομ. 3, σσ. 1009- 1012). Thousand Oaks, CA: Sage.
46. Howard, G. S. (1992). Behold our creation: What counseling psychology has become and might yet become. *Journal of Counseling Psychology, 39*, 419-442.
47. Hong, Y., & Chiu, C. (2001). Toward a paradigm shift: From cross-cultural differences in social cognition to social-cognitive mediation of cultural differences. *Social Cognition, 19*, 181-196.
48. Ivey, A.E., Ivey, M.B., & Simek-Morgan, L. (1997). *Counseling and Psychotherapy. A Multicultural Perspective*. Massachusetts: Allyn & Bacon.
49. Jahoda, G., & Krewer, B. (1997). History of cross-cultural and cultural psychology. Στο: J.W. Berry, Y.H. Poortinga., & J. Pandley (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology* (Τομ. 1, σσ. 1-42). Boston, MA: Allyn & Bacon.
50. Jefferson, F.M. (2011). *The Concept of Race and Psychotherapy*. New York, NY: Springer New York.
51. Karlsson, R. (2005). Ethnic matching between therapist and patient in psychotherapy: An overview of findings, together with methodological and conceptual issues. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 11*(2), 113-129.
52. Kearney, L.K., Draper, M., & Barón, A. (2005). Counseling utilization by ethnic minority college students. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology, 11*(3), 272-285.
53. Kim, U., Yang, K.S., & Hwang, K.K. (2006). Contributions to Indigenous and Cultural Psychology: Understanding People in Context. Στο: U. Kim, K.S. Yang.,

- & K.K. Hwang (Eds), *Indigenous and Cultural Psychology. Understanding People in Context* (σσ.3-27). United States of America: Springer Science and Business Media, Inc.
54. Kim, U., & Park, Y.S. (2005). Integrated analysis of indigenous psychologies: Comments and extensions of ideas presented by Shams, Jackson, Hwang and Kashima. *Asian Journal of Social Psychology*, 8, 75–95.
 55. Kim, B.S.K., & Omizo, M.M. (2003). Asian Cultural Values, Attitudes toward Seeking Professional Psychological Help, and Willingness to See a Counselor. *The Counseling Psychologist*, 31(3), 343-361.
 56. Kim, B. S. K., & Atkinson, D. R. (2002). Asian American client adherence to Asian cultural values, counselor expression of cultural values, counselor ethnicity, and career counseling process. *Journal of Counseling Psychology*, 49(1), 3-13.
 57. Kim, B. S. K., Atkinson, D. R., & Umemoto, D. (2001). Asian cultural values and counseling process: Current knowledge and directions for future research. *The Counseling Psychologist*, 29, 570–603.
 58. Kim, U., Park, Y.S., & Park, D. (2000). The challenge of cross-cultural psychology: The Role of the Indigenous Psychologies. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 31(1), 63-75.
 59. Kim, U. (1990). Indigenous psychology: Science and applications. Στο: R. Brislin (Ed), *Applied cross-cultural psychology* (σσ. 142-160). Newbury Park, CA: Sage.
 60. Kleftharas, G. (2000). Counseling ethnic minority individuals: A multicultural approach. Στο: M. Malikiosi-Loizos (Ed), *Education, Communication and Counseling* (σσ.235-263). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
 61. Klingner, J. K., & Edwards, P.A. (2006). Cultural considerations with Response to Intervention models. *Reading Research Quarterly, Jan-March*, 108-117.
 62. Knox, S., Burkard, A. W., Suzuki, L. A., & Ponterotto, J. G. (2003). African American and European American therapists' experiences of addressing race in cross-racial psychotherapy dyads. *Journal of Counseling Psychology*, 50(4), 466-481.
 63. Kumar, A., & Nevid, J. S. (2010). Acculturation, enculturation, and perceptions of mental disorders in Asian Indian immigrants. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 16(2), 274.

64. Kumas, -Tan, Z., Beagan, B., Loppie, C., MacLeod, A., & Frank, B. (2007). Measures of Cultural Competence: Examining Hidden Assumptions. *Academic Medicine*, 82(6), 548-557.
65. Lago, C., & Thomson, J. (2002). Counselling and Race. Στο: S. Palmer (Ed), *Multicultural Counseling* (σσ.1-3). A reader: Sage.
66. Leach, M.M., & Harbin, J.J. (1997). Psychological Ethics Codes: A Comparison of Twenty-Four Countries. *International Journal of Psychology*, 32(3), 181-192.
67. Lee, C., & Richardson, B. L. (1991). *Multicultural issues in counseling: New approaches to diversity*. Alexandria, VA: American Association for Counseling and Development.
68. Link, B. G., Phelan, J. C., Bresnahan, M., Stueve, A., & Pescosolido, B. A. (1999). Public conceptions of mental illness: Labels, causes, dangerousness, and social distance. *American Journal of Public Health*. 89, 1328–1333.
69. Locke, D. C. (1990). A not so provincial view of multicultural counseling. *Counselor Education and Supervision*, 30, 18-25.
70. Long, K.A., Thomas, S.B., Grubs, R.E., Gettig, E.A., & Krishnamurti, L. (2011). Attitudes and Beliefs of African-Americans toward Genetics, Genetic Testing, and Sickle Cell Disease Education and Awareness. *Journal of Genetic Counselling*, 20(6), 572-592.
71. Lonner, W.J., & Adamopoulos, J. (1997). Culture as Antecedent to Behavior. Στο: J. W. Berry, Y. H. Poortinga., & J. Pandey. (Eds.), *Handbook of cross – cultural psychology* (Τομ.1, σσ.43-84). Boston, MA: Allyn & Bacon.
72. Maramba, G.G., & Nagayama Hall, G. C. (2002). Meta-analyses of ethnic match as a predictor of dropout, utilization, and level of functioning. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 8(3), 290-297.
73. Martin, D. J., Garske, J. P., & Davis, K. M., (2000). Relation of the therapeutic alliance with outcome and other variables: A meta-analytic review. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 68, 438.
74. Maxie, A. C., Arnold, D. H., & Stephenson, M. (2006). Do therapists address ethnic and racial differences in cross-cultural psychotherapy? *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 43(1), 85-98.
75. McLaughlin, C. (1999). Counselling in schools: looking back and looking forward. *British Journal of Guidance & Counselling*, 27(1), 13-22.
76. Merriam, S.B. (2002). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and Analysis*. San Francisco: Jossey - Bass

77. Miller, J.G. (1997). Theoretical issues in cultural psychology. Στο: J.W. Berry, Y.H. Poortinga, & J. Pandley (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology* (Τομ. 1, σσ. 85-128). Boston, MA: Allyn & Bacon.
78. Miville, M.L., Duan, C., Nutt, R. L., Waehler, C.A., Suzuki, L., Pistole, M. C., Arredondo, P., Duffy, M., Mejia, B.X., & Corpus, M. (2009). Integrating Practice Guidelines into Professional Training. Implications for Diversity Competence. *The Counseling Psychologist*, 37(4), 519-563.
79. Morris, B. (2014). *The Impact of Culture & Ethnicity on the Counseling Process: Perspectives of Genetic Counselors from Minority Ethnic Groups*. Unpublished doctoral dissertation, University of South Carolina. Ανακτήθηκε από <http://scholarcommons.sc.edu/etd/2733>
80. Nagayama-Hall, G. (2001). Psychotherapy research with ethnic minorities: Empirical, ethical, and conceptual issues. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69, 502–510.
81. National Society of Genetic Counselors Membership Committee. (2013). Retrieved from cultural competency scholarship application. *National Society of Genetic Counselors*. Ανακτήθηκε 19 Αυγούστου, 2014, από <http://nsgc.org/p/cm/ld/fid=243>.
82. Nelson-Jones, R (2003). *Basic counseling skills: A helper's manual*. London: Sage.
83. Nisbett, R.E., Peng, K., Choi, I., & Norenzayan, A. (2001). Culture and Systems of Thought: Holistic Versus Analytic Cognition. *Psychological Review*, 108(2), 291-310.
84. Ngo, H.V. (2000). *Cultural Competency: A Self-Assessment Guide for Human Service Organizations*. Calgary, Alberta: Cultural Diversity Institute.
85. Norcross, J. C. (Ed.). (2001). Empirically supported therapy relationships: Summary report of the Division 29 Task Force. *Psychotherapy*, 38(4).
86. Pandya, K., & Herlihy, J. (2009). An exploratory study into how a sample of a British South Asian population perceives the therapeutic alliances in family therapy. *Journal of Family Therapy*, 31, 384-404.
87. Patterson, C.H. (2004). Do We Need Multicultural Counseling Competencies? *Journal of Mental Health Counseling*, 26(1), 67-73.
88. Patterson, C.H. (1996). Multicultural Counseling: From Diversity to Universality. *Journal of Counseling & Development*, 74, 227-231.

89. Pedersen, P.B. (2001). Multiculturalism and the Paradigm Shift in Counseling: Controversies and Alternative Futures. *Canadian Journal of Counselling, 35*(1), 15-25.
90. Phinney, J.S. (1996). When We Talk About American Ethnic Groups, What Do We Mean? *American Psychologist, 51*(9), 918-927.
91. Pope – Davis, D.B., & Coleman, H.L.K. (Eds.). (1997). *Multicultural Counseling Competencies: Assessment, education and training, and supervision*. Thousand Oaks CA: Sage.
92. Schomburg, M.A. (2007). *Examining the Assessment of Multicultural Counseling Competence in Couples Therapy*. Unpublished doctoral dissertation, University of Akron, Ohio.
93. Segall, M. H., Lonner, W. J., & Berry, J. W. (1998). Cross-cultural psychology as a scholarly discipline: On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist, 53*, 1101-1110.
94. Shams, M., & Hwang, K.K. (2005). Special issue on responses to the epistemological challenges to indigenous psychologies. *Asian Journal of Social Psychology, 8*, 3-4.
95. Shweder, R.A., & Sullivan, M.A. (1993). Cultural Psychology: Who Needs it? *Annual Review Psychology, 44*, 497-523.
96. Sinha, D. (1993). Indigenization of psychology in India and its relevance. In U. Kim & J. W. Berry (Eds.), *Indigenous psychologies: Research and experience in cultural context* (σσ. 30-44). Newbury Park, CA: Sage.
97. Smith, J.A., Harre, R., & Van Langenhove, L. (1995). *Rethinking psychology*. London: Sage.
98. Spering, M. (2001). *Current issues in cross-cultural psychology: Research topics, applications, and perspectives*. Unpublished doctoral dissertation, University of Heidelberg, Germany.
99. Strawbridge, S., & Woolfe, R. (2003). Counseling Psychology in Context. Στο: R. Woolfe, W. Dryden., & S. Strawbridge (Eds.), *Handbook of Counselling Psychology* (2^η εκδ.) (σσ. 3-12). London: SAGE Publications.
100. Sue, D. W. (2001). Multidimensional facets of cultural competence. *The Counseling Psychologist, 29*, 790-821.
101. Sue, D. W., & Sue, D. (2008). *Counseling the culturally different: Theory and practice*. New York: Wiley.
102. Sue, S. (1998). In Search of Cultural Competence in Psychotherapy and Counseling. *American Psychologist, 53*(4), 440-448.

103. Sue, D.W., Arredondo, P., & McDavis, R.J. (1992). Multicultural Counseling Competencies and Standards: A Call to the Profession. *Journal of Counseling & Development, 70*, 477-485.
104. Sue, S., Fujino, D., Hu, L., Takeuchi, D., & Zane, N. (1991). Community mental health services for ethnic minority groups: A test of the cultural responsiveness hypothesis. *Journal of Clinical and Consulting Psychology, 59*, 533-540.
105. Sue, D. W., Bernier, J. E., Durran, A., Feinberg, L., Pedersen, P., Smith, E. J., & Vasquez-Nuttall, E. (1982). Position paper: Cross-cultural counseling competencies. *The Counseling Psychologist, 10*, 45-52.
106. Sussner, K.M., Edwards, T.A., Thompson, H.S., Jandorf, L., Kwate, N.O., Forman, A., Brown, K., Kapil-Prasad, N., Bovbjerg, D.H., Schwartz, M.D., & Valdimarsdottir, H.B. (2011). Ethnic, Racial and Cultural Identity and Perceived Benefits and Barriers Related to Genetic Testing for Breast Cancer among At-Risk Women of African Descent in New York City. *Public Health Genomics, 14*, 356–370.
107. Tsang, W.S., & Streltzer, J. (2001). *Culture and Psychotherapy*. Washington American Psychiatric Publishing, Inc.
108. Turner, W.C. (2012). *Voices of therapists of color: A qualitative study*. Unpublished doctoral dissertation, University of St. Thomas, Minnesota.
109. Utley, C., Kozleski, E., Smith, A., & Draper, I.L. (2002). Positive Behavior Support: A Proactive Strategy for Minimizing Behavior Problems in Urban Multicultural Youth. *Journal of Positive Behavior Interventions, 4*(4), 196-207.
110. Vera, E.M., & Speight, S. L. (2003). Multicultural Competence, Social Justice and Counseling Psychology: Expanding Our Roles. *The Counseling Psychologist, 31*(3), 253-272.
111. Vogel, D.L., Wade, N.G., & Hackler, A.H. (2007). Perceived Public Stigma and the Willingness to Seek Counseling: The Mediating Roles of Self-Stigma and Attitudes toward Counseling. *Journal of Counseling Psychology, 54*(1), 40–50.
112. Wang, S., & Kim, B. S. K. (2010). Therapist Multicultural Competence, Asian American Participants' Cultural Values, and Counseling Process. *Journal of Counseling Psychology, 57*(4), 394–401.
113. Welfel, E.R. (1998). *Ethics in Counseling and Psychotherapy. Standards, Research, and Emerging Issues*. USA: Brooks/Cole Publishing Company.
114. Worthington, R.L., Soth-McNett, A.M., & Moreno, M.V. (2007). Multicultural Counseling Competencies Research: A 20-Year Content Analysis. *Journal of Counseling Psychology, 54*(4), 351–361.

115. Wrightsman, L.S. (1992). *Assumptions about human nature: Implications for researchers and practitioners*. Newbury, CA: Sage.
116. Yang, K.S. (2000). Monocultural and cross-cultural indigenous approaches: The royal road to the development of a balanced global psychology. *Asian Journal of Social Psychology*, 3, 241-263.
117. Yoshida, A.R (2013). *The Perspectives of Asian Therapists on the Impacts of Race and Ethnicity with Asian Clients and Non-Asian Clients of Color*. Unpublished doctoral dissertation, Smith College School for Social Work, Northampton, Massachusetts.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΝΤΥΠΟ 1.

Οδηγός Συνέντευξης

Δημογραφικά στοιχεία:

Φύλο:

Ηλικία:

Χρόνια εμπειρίας στη συμβουλευτική/ψυχοθεραπεία:

Καταγωγή- Σχέση και επικοινωνία με άλλες πολιτισμικές υπαγωγές:

Σπουδές:

Φορέας Εργασίας:

Κύριο μέρος συνέντευξης

1. Ποιο θεωρείτε ότι είναι το πιο σημαντικό σας σημείο στην άσκηση της εργασίας σας;
2. Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι κυρίαρχες αξίες στη δική σας πολιτισμική ομάδα, κουλτούρα στην οποία συμμετέχετε
3. Από τις παραπάνω αξίες ποιες θεωρείτε ότι σας επηρεάζουν περισσότερο στην άσκηση της συμβουλευτικής;
4. Στον χώρο εργασίας σας έρχεστε σε επαφή με άτομα που έχουν διαφορετικές πολιτισμικές αναφορές;
5. Από ποιες χώρες και με ποιους πολιτισμούς σχετίζονται οι άνθρωποι με το διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο με τους οποίους εργάζεστε;
6. Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζετε κατά την επικοινωνία σας με τα άτομα που διαφέρουν πολιτισμικά;
7. Ποιος είναι ο συνήθεις τρόπος που αντιμετωπίζετε τις δυσκολίες επικοινωνίας σε περιστάσεις πολιτισμικής διαφοράς;
8. Ποια είναι τα στοιχεία προσωπικότητας/εκπαίδευσης/εμπειρίας που σας βοηθούν να αντιμετωπίσετε τις παραπάνω προκλήσεις;
9. Σε σύγκριση με τη συμβουλευτική που κάνετε με ένα πρόσωπο με κοινή πολιτισμική αναφορά , πιστεύετε ότι οι πρακτικές σας αλλάζουν όταν είστε σε διαδικασία

συμβουλευτικής με ένα πρόσωπο που διαφέρει πολιτισμικά (που έχει διαφορετική πολιτισμική υπαγωγή);

➤ εάν ναι με ποιο τρόπο;

10. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής σας, είχατε παρακολουθήσει μαθήματα διαπολιτισμικής ψυχολογίας;
11. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής σας, είχατε παρακολουθήσει μαθήματα που σχετίζονται με την διαπολιτισμική επικοινωνία;
12. Σε περίπτωση που δεν είχατε τα παραπάνω μαθήματα στην εκπαίδευσή σας για ποιο λόγο πιστεύετε ότι έγινε αυτό;
13. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα συμβιώνουν άνθρωποι με διαφορετική πολιτισμική καταγωγή και πολιτισμικές αναφορές. Για ποιες πληθυσμιακές ομάδες από αυτές που ζουν στην Ελλάδα γνωρίζετε πληροφορίες για τα ήθη και τα έθιμά τους;
14. Πως πιστεύετε ότι μπορούν να προετοιμαστούν κατάλληλα κατά την διάρκεια των σπουδών τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα όσοι ασκούν συμβουλευτική σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον;
15. Έχετε να προτείνετε κάτι για την βελτίωση της «πολιτισμικής επάρκειας» των ασκούντων τη συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας;

* Το υλικό των συνεντεύξεων υπάρχει απομαγνητοφωνημένο, ωστόσο επιλέχθηκε να μην παρατεθεί αυτούσιο και εξολοκλήρου με στόχο την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων.